Crişan V. Muşeţeanu

STRIGĂTUL

CRIȘAN V. MUȘEȚEANU

•

S T R I G Ă T U L

sau
proiecția unui necunoscut
în secolul în care a trăit

Ediția I a apărut cu titlu:
Amintiri din războiu 1941–1944
București, 1998

© Toate drepturile aparțin în exclusivitate autorului

Redactor: Mihaela CONSTANTINESCU
Coperta: Ion PODOCEA
Tehnoredactare computerizată: Ionuț IONESCU

ISBN 973 9365 58 2

Crișan V. Mușețeanu

S T R I G Ă T U L

sau

proiecția unui necunoscut
în secolul în care a trăit

– ediție definitivă –

Editura „Jurnalul literar"
București 2003

SOLDATUL RUS

L-am respectat îndată ce l-am cunoscut şi l-am cunoscut bătându-mă cu el şi l-am iubit îndată ce am stat de vorbă cu el.

Sunt necesare o seamă de lămuriri. Ceea ce scriu poate să dea bănuiala că o fac din lichelism. Ştiu aceasta şi de aceea trebuie să aduc lămurirea necesară.

Am plecat la Stalingrad practic vorbind, de la Jena, din mijlocul Germaniei hitleriste. Acum când scriu îmi dau seama că atunci eram grav bolnav de boala psihică care se cheamă propaganda. Eram un tânăr romantic, de douăzecişişapte de ani, care abia intrasem în ceea ce se cheamă „viaţă". Atunci învăţasem ceea ce se numeşte sau mai bine zis ceea ce înseamnă „serviciu şi contraserviciu". Nu ştiam şi nu înţelegeam însemnătatea „relaţiilor" şi-mi băteam joc de ele.

Eram aşa de idiot, încât îmi chinuiam cu foamea nevasta tânără, pe care o iubeam cu pasiunea tinereţii şi a începutului iubirii; nu pentru că nu voiam să-i cumpăr mâncare, ci pentru că nu-mi puteam închipui că în Germania de atunci, sunt oameni care pentru bani vând pe sub mână. Deci un idiot bolnav de o boală grea.

În trenul care mă ducea la Stalingrad, stăteam, măcar că eram simplu soldat, la masă cu ofiţerii. Era un tren sanitar, care mergea la Rostov să încarce răniţi, aşa că era gol de răniţi dar plin de ofiţeri români în marea majoritate şi în special ofiţeri superiori. Erau oameni trecuţi de patruzeci de ani. Comandanţi de batalioane, regimente şi divizii. Aproape toţi se întorceau din

concediu la unităţile lor. Atmosfera era plină de regretul că-şi părăsceau familiile, dar şi de bucuria regăsirii în curând a camarazilor, oamenii formaţiilor comandate de ei. Erau cu toţii bărbaţi peste care trecuse „viaţa", n-o începeau ca mine. Erau osânzoşi, chei, le plăcea să stea în papuci, să mănânce bine, să bea şi să povestească. Lăsaseră acasă neveste, prea grase sau prea slabe, femei peste care trecuse prima tinereţe. Le părea rău de patul bun şi mâncarea îngrijită şi la timp, dar nu regretau îmbrăţişarea cotidiană şi castă. Când vorbeau de femei, şi asta se întâmpla după primele pahare, rânjeau lubric şi fără emoţii. Eram pentru prima oară într-un club de bărbaţi. Stăteam rezervat, eram cel mai tânăr, şi ascultam. Probabil eram aşa de suav şi de amorezat, încât mi se spunea, puiule. Aici am aflat prima dată despre soldatul rus. Aici am aflat realitatea.

După masa de prânz, la care era linişte, vinul se bea între mese, la cafele şi tutun, începea povestirea.

– Să-i ia naiba, că sunt daţi dracului ruşii ăştia. Să vezi puiule: într-o seară neagră, după o zi în care ne bătusem teribil, când să-mi trag cizmele, începe o răpăială în stânga.

Era un comandant de regiment de cavalerie de pe frontul Caucazului.

– Mă reped la telefon: ce-i mă acolo?

– Au început din nou domnule colonel!

– Bine mă, nu s-au săturat?

– De domnule colonel, după cum se vede!

– Şi ce fac măi, e ceva serios, pot să mă culc?

– Nu pot şti încă nimic, ştiu doar că se trage ca la nuntă!

– Te rog raportează-mi îndată ce se precizează ceva serios. Când închid telefonul, intră ordonanţa, galben ca ceara.

– Ruşii domnule colonel!

– Ce mă?

– Da, ruşii, uite-i colea, vreo douăzeci de inşi cu mandoline.

Abia am apucat să fug pe a doua uşă, că mă şi înhăţau. Teribil domnule! Când îi credeam bătuţi, obosiţi şi vai de capul

lor, ei făceau o diversiune la un divizion trimițând o incursiune să atace postul de comandă.

– Va să zică rușii se bat domnule colonel?

– Se bat puiule? Se bat ca leii! Se vede că n-ai mai fost pe front.

Am tăcut. Cuvintele astea îmi tăiau orice poftă de informație. Mă simțeam prost întotdeauna când mi se spunea asta.

– Mon cher ami, să-ți spun eu una, sare de peste două mese un maior de vânători. Batalionul meu făcuse o mișcare de învăluire reușită și prinsese o întreagă companie de-a lor. I-am lăsat peste noapte, dar a doua zi de dimineață i-am luat la socoteală. Până-n prânz am terminat muniția și noi și ei. Ne-am oprit și am mâncat și noi și ei. Între timp ne-a venit muniție. Am început din nou focul. Când am simțit că nu mai ripostează, am dat ordine de atac. Băieții au plecat în picioare, fără frică, când deodată începe să se audă bufnituri de grenade înaintea lor. Ne-am oprit să vedem ce-i. Văzând că nu e nimic deosebit, am plecat spre ei întins. Ce crezi că am găsit? Nici un rus viu. Bufniturile fuseseră în adevăr de grenade, de grenade explodate de ei înșiși făcuți ghem asupra lor. Ca să nu se predea! Parole d'honneur, c'était affreux mon cher!

– Cum? Nu se predau? Nu mai era mirare, cădeam din cer. Va să zică ce se scrie prin gazete...!

– Brașoave puiule, cai verzi pe pereți, gogoașe pentru guguștiuci.

– Cum, poate că s-a întâmplat într-un singur loc, a fost ceva excepțional.

– Mă, adică tu ne crezi pe noi toți nebuni? Ascultă ce spunem noi și nu mai ceti ziare. Bagă în seamă ce-ți spunem, nu mai asculta propaganda că te prăpădești.

– Bă, nu fi prost, ce dracu!

Eram încolțit din toate părțile. Lângă mine un om bătrân, un medic colonel, m-a tras de mânecă. Făcuse și

războiul celălalt, era înțelept, avea nepoți de vârsta mea. Se ducea să-și reia conducerea unui serviciu de corp de armată.

– Taci, dragă doctore, nu mai insista, că devii ne la locul dumitale.

M-am uitat la el, capul pleșuv și chel, se aplecase spre mine. Era calm. Nu băuse, nu bea, ținea regim, avea hipertensiune. Avea o față roșcovană cu vinișoare albăstrui pe nas și pe obraz. Poate simpatia de castă, poate simpatia omului bătrân pentru un tânăr, îi încălzea vocea.

– Ascultă ce-ți spun eu! Îi cunosc pe ruși din timpul celuilalt război. Au o armată mare și cu tradiție. Știu să se bată și știu să se bată bine. Au școli de ofițeri admirabile, mai bune decât cele franțuzești, dar mai ales au soldatul rus. Este cel mai bun soldat pe care-l cunosc. Îl cunosc din războiul celălalt și este la fel și acum. Regimul politic este desigur altul, lumea se schimbă, dar oamenii rămân aceiași. Să ții minte de la mine, un om care nu mai are pretenții de la viață, ascultă vorba unui om bătrân, soldatul rus este un erou. Un erou în adevăratul sens al cuvântului. Rabdă orice cu o naturalețe și o resemnare supraomenească. Poate că interesele noastre sunt să ne batem cu ei, nu știu, nu fac politică și nici n-o pricep, dar războiul îl pierdem, pentru că rușii ne bat și-i vor bate și pe nemți.

Căldura domoală și liniștea cu care-mi vorbea m-au cucerit. Am simțit cum trece de la el în mine adevărul și m-am simțit copil. În sufletul meu, neîncrederii îi luase locul dezamăgirea copilului, care află că nu există Moș Crăciun. El continua:

– Băiatule, poporul rus e un popor mare, pe care noi nu-l putem învinge și pe care nemții nu-l pot șterge de pe fața pământului, așa cum se laudă.

– Dar atunci noi ce ne facem? l-am spus cu frică.

– Crede-mă, îmi iubesc neamul ca și dumneata, dar realitatea este realitate. Vom fi învinși de ruși fără doar și poate. Să-ți aduci aminte de mine și de ce ți-am spus.

Deci vreau să fiu crezut, nu sunt lichea. Aici, eu scriu pentru nimeni altul decât pentru mine. Nu mă duc să pun manuscriptul meu pe masa unei edituri, nici pe biroul unui om politic. Dorința mea este ca acest manuscris să se publice mai târziu, de băiatul meu și să servească pentru două scopuri: primul, să aducă o contribuție memorialistică cinstită la istoria marei drame de la Stalingrad din iarna 1942-1943, pe care am trăit-o și pe care n-o voi putea uita niciodată, și al doilea, să las literaturii române o frescă vie a unei mari bătălii din istoria omenirii.

Norocul, poate, a făcut ca drumul vieții să mă ducă pe câmpia îngustă sub râpile Maratonului, în strâmtoarea Salaminei, pe zidurile Constantinopolului și-n Cornul de Aur, pe dealurile Jenei și pe câmpul plin de bălți al Austerlitz-ului. În toate aceste locuri am umblat singur cu gândurile strânse în mine, emoționat de peisajele care țineau atâtea amintiri în ele. Știam din cărțile de învățătură cum s-au petrecut bătăliile. Peste tot am căutat să păşesc pe unde s-a întâmplat drama, să înțeleg neputința de a se fi întâmplat altfel decât s-a întâmplat. În plimbările emoționante pe locurile bătăliilor pe care întâmplarea m-a dus, am încercat cu destulă ciudă să fac pietrele și pământul să vorbească. Întotdeauna au tăcut. Am fost recunoscător, mai târziu tuturor celor care au lăsat scrise amintirile lor despre ce au văzut acolo. Cetind cele ce s-au petrecut pe locurile umblate, scrise de cei care se bătuseră pe ele, întregul cadru a căpătat în mintea mea alte înțelesuri și sensuri. Pietrele și pământul au început să vorbească și să vorbească atrăgător, despre șarja lui Rapp, în fruntea gărzii călare care striga: „Faisons pleurer les belles dames de Saint Petersbourg". Amintirile lui Ségur m-au făcut să pricep bătălia de la Austerlitz și am luat dimensiunile lui Napoleon numai după ce tot de la el am aflat cum în ajunul zilei celei mari, generalul, omul de arme, a vorbit despre tragedia modernă.

Atunci când m-am hotărât să-mi scriu amintirile despre bătălia Stalingradului a atârnat în cumpănă și sentimentul de

recunoștință față de cei de la care eu le-am căpătat și de datorie față de cei cărora trebuie să le dau. Pentru că cel care a asistat la o astfel de întâmplare, trebuie să se simtă un om plin de responsabilități. Salamina, Constantinopolul, Stalingradul sunt puncte de reper în istoria omenirii. Cât vor fi oameni, se va vorbi despre ele. Cei care au văzut cu ochii, au scăpat întregi și pot scrie, sunt datori s-o facă.

După război, într-o după amiază de toamnă, la ceai cu un profesor de la Universitate, am început să-mi depăn amintirile de la Stalingrad. El s-a ridicat de la masă, cu destulă agresivitate și mi-a spus:

– Ia să văd eu, dacă ceea ce spui dumneata este adevărat sau poveste.

A scos din rafturile bibliotecii sale, o cărticică americană, un digest. Erau mărturiile a zece generali nemți din diverse formații militare superioare în directă legătură cu această bătălie. M-a urmărit punct cu punct, aproape ceas cu ceas, în toată povestea mea. N-am greșit nimic.

Am auzit de atâtea ori că amintirile care sunt scrise la distanță de timp de întâmplare pierd din realitate și se împodobesc cu fantezie și stil. Se poate, dar cele ce scriu eu sunt de atâtea ori scrise și rescrise în mintea mea, încât au forma lor definitivă, adică cea mai aproape de realitate, cea mai scurtă și totuși plină de emoția dintâi.

Pentru toate aceste motive scriu liniștit și încântat, plin de fericirea de a lăsa o mărturie, care va fi întotdeauna întrebuințată pentru desăvârșirea adevărului.

ROSTOV. NOIEMBRIE 1942

Când am coborât din tren, la capătul drumului său, Rostov, vremea era rea. La sfârșitul lui Octombrie deja înghețа-

se apa. Nori grei de plumb stăteau îngrămădiți peste oraș. Trenul a tras la un fel de gară improvizată, pentru că gara adevărată era o ruină. Se dăduseră lupte grele pentru gară, cu câteva luni înainte și frontul deplasându-se repede, nimeni nu avusese gust sau vreme s-o repare. Cum era un loc de trecere important, cantitatea de oameni scurși sau spre Stalingrad sau spre Caucaz își lăsase semnele mizeriei naturii lor animalice, mărturii în zidurile bombardate ale fostei gări. Puțea îngrozitor a latrină și a stârv. Nu cred că mai erau morți nescoși de sub dărâmăturile ei. Deasupra însă, erau mormane de murdărie. Am fost îngrozit.

Atât cât venisem cu trenul, nu văzusem decât câmpia ucraineană și din depărtare orașele ei. În gări aproape nu coborâsem. Eram profund trist de despărțirea mea de Valentina. O vedeam mereu în Gara de Nord teribil de trasă la față, stăpânindu-și cu greu plânsul. Mi s-a părut foarte mică, privind-o din tren, de sus. Când a plecat trenul, am văzut-o prin aburul ce-l lăsa locomotiva, cu mâna în sus, făcându-mi semn și plângând. Am purtat greu în mine imaginea asta, în timpul călătoriei. Am coborât aici în Rostov, după aproape zece zile de mers cu trenul, aproape pentru prima oară, și grozăvia gării dărâmate, transformată în mormânt și latrină, mi-a smuls imaginea tristă a Valentinei din minte. Din acest moment a început pentru mine o viață, în care partea animalică a predominat din ce în ce mai mult. Vreau să precizez. Din acest moment a început să mă intereseze viața mea elementară mai mult ca orice: să mănânc, să dorm, să pot exista. Din ce în ce am simțit cum apar în mine reflexe pe care nu le-aș fi bănuit. Probabil erau adormite de mult în mine, de la strămoșii mei din peșteri. La aceasta se adăuga din ce în ce mai mult și mai vizibil o rezistență de fier, de animal sălbatec. Din momentul coborârii din trenul sanitar, a început pentru mine o viață cu totul neobișnuită.

Am dormit noaptea pe afară, fără adăpost în geruri până la minus patruzeci de grade. Am umblat pe jos în medie treizeci

de kilometri pe zi. Am stat ascuns, ca animalele sălbatice, din calea vânătorului. Am fugit să scap de capcane. Am avut fericirea de a apuca o mâncare, când puteam s-o apuc. Să nu fiu atins de cel care mă ochia. Și totuși n-am fost bolnav niciodată și niciodată obosit. Mă repet, cred că rezerve ascunse în mine, moștenite peste șirul generațiilor curgătoare de la cine știe ce strămoși, au răsărit în mine și m-au ajutat să scap. În această probă supremă a vieții mele, cred, am avut parte și de un echilibru nervos cu totul deosebit. Pentru că am avut emoții cu totul neobișnuite până atunci în viața mea, *quod ad vitam*. Am văzut nenorociri extraordinare, am asistat la spectacole de infern adevărat, și totuși asupra psihicului meu n-a rămas decât amintirea.

Dar iată-mă la începutul aventurii. Am pășit în Rostov și am fost luat în primire de copii și femei, care-mi propuneau cvartir. M-am dus să înnoptez la spitalul militar de campanie. Rostovul mi-a amintit de Constanța, un oarecare port de mare. Am găsit fără multă greutate spitalul, printr-o mașină românească făcându-i aprovizionarea. Lângă spital era o mare popotă și cămin pentru ostașii români în trecere. Am poposit acolo. Învățat în tren să mănânc cu ofițerii, m-am dus la masă în sala ofițerilor. Acolo am fost informat de un ofițer cu cuc, adică de stat major, că nu am voie să mănânc decât cu trupa, orice aș fi eu, având în vedere că nu sunt decât soldat, adică nu ofițer. Mă uitam la el, să fi avut treizeci și doi, treizeci și trei de ani, subțire, frumușel, spilcuit și pomădat, și mai ales, cu niște enorme „vue"-uri despre importanța sa în cosmos, ca să nu mai vorbim despre locul pe care aveam amândoi picioarele.

– De altfel nu trebuie să te socotești dezonorat dragul meu, se pițigăia frumușelul din fața mea, este un exemplu luat de la marea armată germană, ca și voi doctorii să treceți prin gradele inferioare, cu toate incomoditățile și servituțile pe care această stare o aduce.

Nu mă simțeam dezonorat deloc, întotdeauna nu am simțit deosebirea de castă sau de clasă. Am simțit însă cu putere

deosebirea de rang moral. Fără să am de unde şi cum, simţeam că înapoia cucului din pieptul frumuşelului bătea o inimă bleagă şi fricoasă şi lipsită de plăcerea de a suporta căile onoarei.

N-am spus nimic, pentru că n-aveam ce spune. Am salutat, am făcut stânga-mprejur şi m-am dus la trupă. Am aflat aici că masa nu se plăteşte, pe când la domnii ofiţeri se plăteşte şi se plăteşte cu bani nemţeşti de front, de care eu eram lipsit, aşa am scăpat de ruşinea de a nu-mi putea achita nota. Aici, la masa soldaţilor, am înţeles că frumuşelul cu cuc pe piept, îşi făcea aici la Marele Cartier, stagiul de front, şi cum termina patru luni se întorcea în ţară şi lua o decoraţie. Primejdie, ce-i drept, era, pentru că noaptea cam veneau ruşii şi bombardau sau dacă întârziai singur pe stradă, aveai multe şanse să te strângă cineva de gât sau să-ţi bage un cuţit în tine. Tot aici, între ciorba de fasole şi porţia de sarmale, trei sarmale enorme, am aflat că toţi frumuşeii cu cuc, în adevăr văzusem mai mulţi, sunt strânşi să aranjeze cartierul mareşalului, adică al lui Antonescu. El trebuia în curând să ia comanda frontului de sud. Dacă aş mai fi stat, aş fi auzit încă tot felul de noutăţi, ultraproaspete şi secrete. Aici, pentru prima oară, am înţeles ce însemnează puterea de informare a lumii. M-am servit apoi în tot timpul campaniei de aceste informaţii precise şi reale, aflate din gura trupei.

Când a fost vorba de dormit, n-am putut suporta atmosfera dormitorului trupei. Cât de bine m-am simţit cu ei la masă, trebuie să recunosc cu sinceritate, tot atât de prost m-am simţit în imensa sală de dormit. Era un fel de azil de noapte.

Mi-am luat catrafusele şi m-am dus la spital. N-or să mă dea afară, îmi ziceam, sau trebuie să găsesc pe cineva cunoscut, care să mă lase să dorm undeva. În adevăr am găsit. Era colegul meu Ilie Turcu. Fusesem în mare dragoste de prietenie cu el, până ne-a despărţit o prostie a mea. Trebuie s-o povestesc. El s-a amorezat de o fată tare frumuşică, prostuţă şi moartă de măritiş. Eu, din dragoste pentru el, l-am sfătuit să nu dea în brânci pentru ea, pentru că nu merită. Nu mă credea. I-am spus,

iată, ca să vezi cine este, dă-mi răgaz trei zile și cu toate că nici n-o cunosc în acest moment, îi întorc capul după mine. Așa s-a și întâmplat, dar am pățit-o și eu, m-am amorezat și eu cuc de ea. Atunci i-am propus, mă, hai s-o tragem la sorți. Am tras și a căzut sortul să fie a mea. Așa a și fost, dar ne-am rupt prietenia pentru totdeauna. Erau foarte potriviți unul pentru altul. Întâi l-am considerat pe el prea sus pentru ea, din iubire pentru el, apoi pe ea mai sus decât el, tot din iubire, dar pentru ea. Curând mi-am dat seama de greșeala mea, dar era prea târziu. În sfârșit el a mers pe căile parvenirii cu o putere mult mărită de lipsa amorului, pare-se singurul adevărat amor, pe care l-a avut prietenul meu Ilie. Astfel că în București mă amuzam copios, fără participarea Valentinei, căreia ridiculul nu-i spunea nimic, dacă n-o îngrețoșa, de căsătoria prietenului meu Ilie cu o frumoasă actriță Manți Topcea. I-o suflase Ilie șefului său de atunci, mare chirurg, care și-o adusese pe Manți în chip de doamnă, nu soră de caritate, în serviciu. Pare-se de aia și-a schimbat specialitatea Ilie din chirurgie în ginecologie. Nu se putea altfel să mai facă carieră cu adversitatea marelui chirurg în spate. Dar trebuie să rectific, nu mă amuzase căsătoria cât reclama făcută împrejurul ei. Apăruse în *Journal de Bucarest* a lui Jean Th. (Tehaș) Florescu, o pagină întreagă cu fotografii ale perechii nou luate, călare sau pe jos, în costum de baie sau frac, clac și ghete de lac, în care erau asemuiți cu Dorothy Lamour și Johny Weis-smüller. Ei bine, Johny Weissmüller nu era prețuit numai de Manți, ci de o cantitate de alte cucoane asemenea ei, cu trecere. Așa că nu pentru talentele lui ascunse, cât pentru neînchipuitul său har chirurgical, a fost luat la un spital de campanie, în modul cel mai eroic „împins" până la Rostov, adică șase sute de kilometri înapoia frontului. Aici la adăpostul concurenței celor tinere și frumoase, care nu se deranjau până așa de departe, cele mai puțin frumoase și mai puțin tinere, se bucurau de atenția chirurgilor bine ai Bucureștilor, la rândul lor fericiți să împartă patul cu o cucoană care începe să se treacă, decât să doarmă în spatele frontului, la ambulanță.

Ce să spun, eu fugit de la azilul de noapte, când l-am văzut pe Ilie, am avut o supremă fericire şi speranţă.

- Mă Ilie mă, am zis eu, mă culc la tine.

El a avut un zâmbet rămas din vechea noastră iubire, atunci când s-a trezit cu mine căzut ca din cer în faţa lui. Apoi s-a întunecat la faţă. Iar îşi aminteşte de nenorocirea trecută, îmi spuneam eu în gând, şi mi-a răspuns încurcat, că nu poate, trebuind să-şi împartă patul cu cineva. Sau mai adevărat, că nu el are de împărţit un pat, ci la rândul său şade în patul altcuiva. Dar se va interesa pentru mine. În timp ce vorbeam, o cucoană între două vârste, dichisită, văpsiţită şi ţanţoşe veni să-l cheme pe Ilie. Crezând că sunt un sanitar numai, aşa cum arătam în uniforma mea de soldat, i se adresă în franţuzeşte:

- Qui est ce typ la?

Ilie, care până la sfârşit e un băiat bun, îi răspunse scurt:

– Un coleg al meu care pleacă pe front!

Ea a fugit speriată:

- O, mon Dieux !

Ilie s-a aşezat lângă mine pe un balot de rufe.

- Şi pleci pe front, ai ?

- Da.

- Să ştii că e rău pe acolo.

- Te cred mă, că n-am plecat la bine.

- De mă, n-ai putut să te învârteşti deloc?

- Nu, tu nu ştii că nu sunt eu ăla?

- Da măi, şi totuşi pleci pe front.

- Da măi, ei şi ce-i?

- De...ar fi mai bine să nu pleci.

Ca să curm o conversaţie stupidă, am scurtat-o, spunându-i:

- Perfect!

A doua zi de dimineaţă am plecat cu un tren de transport sau de marfă înspre front. Cele trei zile cât am călătorit, am avut imaginea lui Ilie în cap. Ilie se văita întruna.

- Şi pleci pe front, ai? Nu e bine acolo măi.

ÎN DRUM SPRE FRONT

În trenul de marfă în care călătoream stăteam pe şuba dată de socrul meu în Bucureşti şi meditam. Nu aveam ce face, la fel ca boilor duşi tot cu astfel de vagoane la tăiere. Pe vagoane chiar scria frumos: pentru opt boi sau patruzeci de oameni. În trenul sanitar avusesem o cuşetă, putusem citi perfect „Essai sur l'inégalité des races humaines", mergeam la closet la restaurant. Aici eram cu toţii şi cu toate de-a valma şi mergeam la tăiere, la găsirea unităţilor. Eu stăteam alături de doctorul sas, venit să se schimbe la regiment, după ce fusese în concediu. Sasul ştia ce ştia, era hitlerist când era treaz, dar cum se îmbăta, şi asta se întâmpla adeseori, începea să înjure, fără să numească, pe cel care a stârnit războiul şi l-a scos pe el din obiceiurile şi tabieturile lui. Eu fusesem dat din Septembrie 1942, când terminasem şcoala de medici ofiţeri de rezervă, la regimentul *unu pionieri* de la Craiova. Fusesem trimis ca medic la un batalion care luase parte, cu un an înainte, la luptele de la Odessa şi acum făcea garnizoană în oraş. De acolo, unde nu avusesem nimic de făcut, am venit cu batalionul în ţară şi rămăsesem, tot fără să fac ceva serios, în curtea regimentului. Ştiam că din regiment mai sunt plecate batalioane, ataşate la divizii oltenești constituiente ale corpului întâi de armată, dintre care unul într-o situaţie foarte grea la Stalingrad. Cum nu făcusem front, ştiam cu siguranţă că voi fi trimis pe front sau şantajat pentru a mă putea învârti. Aşteptarea e un lucru enervant. Acolo la Craiova în curtea regimentului, stăteam într-o continuă tensiune, nu-mi găseam astâmpărul, de frică că mă vor trimite. În jurul meu se juca sarabanda învârtelilor. Şacalul important al acestora era ajutorul regimentului, locotenent-

colonelul Nițescu. O namilă neagră, păroasă și plină de grăsime ca un cârnat de Krakau. A fost o încheiere fericită când l-am văzut pe Nițescu, venind la mine cu un oarecare aer de tristețe pe figură și încurcat ca o fată mare care se adresează unui bărbat frumos. Am știut despre ce e vorba și i-am tăiat introducerea scurt:

- Plec domnule colonel.

- Pleci? A respirat el fericit la gândul că nu-i fac încurcături cu intervenții. Știa el bine că n-o să capete bani de la mine. Pricepea la oameni.

- Plec, că m-am săturat să aștept.

- Și nu-ți pare rău? Se miră el sincer.

- Îmi pare chiar foarte rău, dar cel puțin știu că am încheiat o treabă.

- Bravo dom'le, i-a scăpat fără să vrea.

- Am o singură pretenție, să mă lăsați să stau acasă la mine până la plecare. Vine neamțul la București să mă ia și merg cu el la capătul pământului.

În seara aceea am plecat cu ordinul în buzunar, așteptând pe doctorul neamț și plecarea unui tren pe front. Știam că plec la un lucru greu, dar tot trebuia să plec și tot trebuia să-mi fac stagiul de front, îl fac și scap. Era părerea mea de atunci. Nu-mi dădeam seama ce înseamnă nici pe departe. Război cetisem în cărți și văzusem la cinematograf. În plus, după cum am mai spus, eram bolnav de propaganda hitleristă și nu-mi trecea nici un moment prin cap, că s-ar putea pierde război. Atunci când plecam din București, chestiunea căderii Stalingradului, de câteva săptămâni, era o chestie de zile, așa că mă așteptam să ajung la o formație, care trebuia să se întoarcă acasă, la fel ca aceea din Odessa. Mă miram chiar de ce era sasul așa de grăbit să plece acum la spartul târgului și de ce mă ține așa în palme, ca un obiect de mare preț de care nu se poate apropia nimeni. Sasul era șmecher, știa el ce știa, aș fi putut-o tălmăci din ceea ce spunea la beție. Eu totuși nu l-am înțeles.

Aveam numai bănuieli. În țară războiul era privit tot prin prisma propagandei germane, acoperind pe cât posibil gâfâiturile frontului. La toți ni se părea că afacerea este cam așa: ridică mâna neamțul și lovește, iar rușii pier și se retrag. Totuși de ce nu se termină acest război simplu? Ceea ce auzisem de la ofițerii din vagonul-restaurant, mă făcea gânditor. Îmi venea o serie de întrebări, de care mă miram, de ce nu mi le-am pus până acum. De ce nu iau Leningradul? Pentru că nu vor? Îmi aduceam aminte de revolta, anul trecut, a unui profesor de la universitatea din Berlin, filolog celebru în lume, care mă invitase „gemütlich, mit Frau Gemahlin für einen kleinen Kaffe, nachmittags in Familie", se rățoia la mine, cerându-mi socoteala, de ce ai noștri nu iau mai repede Odessa. Parcă-l aud: „Was bedeutet das?" Trădare sau lene orientală? Îmi venea să-l întreb și eu acum, de ce nu luați Leningradul? Ce rău îmi pare că nu l-am întrebat atunci, ce „esprit d'escalier" mai sunt și eu. Îmi aduc foarte bine aminte scena. În biblioteca vestitului profesor, mare, frumoasă și impresionantă, mobilată cu un salon Biedermeier. Într-un colț un violoncel. Venise profesorul (ordinarius) de franceză de la Universitate, împreună cu nevasta și fie-sa. Nevastă-mea Valentina, vorbea franțuzește cu ei, pe când eu, mai deoparte, cu celălalt domn, stăpânul casei, stăteam de vorbă despre război.

- Știu și eu, domnule profesor, i-am răspuns eu, poate că rușii au marea în spate, se pot aproviziona.

- Ce mare..., marea e blocată de marina noastră.

- Au în față cetatea întărită.

- Ce cetate..., noi am trecut peste linia Maginot.

- Nu mai știu ce să mai spun. Mă bucuram că Valentina nu luase parte la conversație.

Când am plecat pe scări, nu în stradă, Valentina a izbucnit:

- Ai văzut de ce grosolănie e în stare amicul tău, profesorul? Te chiamă la cafea și te face trădător ori leneș, pentru că incapabil e puțin.

M-am simțit prost în fața femeii frumoase, căreia aș fi vrut să-i par zeu. De ce oare nu mi-a venit atunci replica cu Leningradul cum îmi vine acum? L-aș fi făcut praf pe profesor, impăunându-mă în fața ei. Acum întrebarea se învârtea în capul meu, îmbrăcată cu alte haine. Nu mai era vorba să paradez în fața unei femei de care ești ambalat sau să-ți îngenunchezi adversarul antipatic, acum era vorba de pielea mea. Să știi că nu-l iau, pentru că nu-l pot lua. Și dacă nu-l iau, cât mai pot rezista nemții din interiorul țării cu trei sute de grame de carne pe săptămână? Plecaserm cu patru luni înainte din Germania și știam ce e pe acolo. Începea să se facă noapte. Timpul se îmbunătățise puțin. Era înnourat dar nu era chiar așa de frig. Și aici în Rusia, probabil există în noiembrie vara Sfântului Martin, ca în Franța. În fond suntem cam pe aceeași paralelă cu Parisul. Se înnoptează mai repede decât sunt obișnuit. Trecerea de la veghe la somn, în vagonul de animale, în care călătorim, se face pe nesimțite, deodată te trezești că dormi. Am adormit întrebându-mă, cuvintele revenindu-mi în minte ca o melopee, obsesiv cum s-ar spune în psihiatrie: cum nu mi-a venit în minte să-i spun, că odată cu Odessa era și Leningradul asaltat și totuși nu cădea. Aceleași motive pe care le aveau românii de a nu putea cuceri Odessa, trebuie să le aibă și nemții. Ce te-a făcut așa idiot să nu vezi această evidență. Ceteai jurnalele, ascultai radioul, erai la punct cu toată situația militară, erai informat, știai. Ce te-a făcut să nu-i poți răspunde?

Am adormit. Peste noapte, în timpul cât am stat într-o gară, a zburat un avion peste noi. Mi-a fost frică sau frig, pentru că am tremurat zdravăn. Ideea obsesivă m-a reluat. De ce n-am răspuns atunci când eram informat?

Acum știu. Această idioție este un simptom al bolii numită propagandă. Este rezultatul ei, poate mai bine spus. Ești orbit de strălucirea obiectului pe care ți-l bagă în ochi și ți-l cântă la cap, așa cum au interesul cei care exercită asupra ta propaganda. „A force de répéter", ajungi de nu mai vezi ce

trebuie văzut. Un fel de *visul unei nopți de vară*, cu fata amorezată de un cap de măgar. Orice om amorezat nu vede urâțenia iubitei, nici ridurile ei, nici gogomăniile, nici nu se plictisește de prostia ei. Propaganda ca și amorul sunt curate boli psihice. Antichitatea cunoștea bine povestea asta cu amorul. Amorul chior. Dar să-mi continui povestea.

A treia zi spre seară, am scoborât în Kotelnikovo. Era ziua de nouăsprezece noiembrie 1942. Din gară ne-au luat pe sus evenimentele. Rușii începuseră o ofensivă extraordinară, pregătită din septembrie, de când frontul ajunsese la Stalingrad. Eram la treizeci-patruzeci de kilometri sud de Stalingrad, într-un fel de reședință de plasă, un fel de sat mai răsărit, cu case rare și o biserică. Ceva în genul Mizilului, mai mizer și mai prăpădit de război. Trenul trebuia să mai înainteze câteva stații, până la Abganirovo, apoi la Tinguta, unde se găseau trupele diviziei a doua de infanterie din care făcea parte batalionul de pionieri, al cărui medic trebuia să fiu; din cauza ofensivei ruseștі n-a mai putut merge. Ne-am dat jos începând să ne interesăm, cum am putea face să ajungem la unitatea noastră. Lucru destul de greu și de periculos. Întreaga divizie era scoasă din pozițiile ei și unitățile se mișcau pe drumuri diverse, fără ordine de bătaie precise, hăituite de tancurile și infanteria rusească. Doctorul sas și cu mine ne-am hotărât să mai așteptăm în Kotelnikovo, ca să ne putem orienta mai bine. Între timp, din ceas în ceas veneau știri din ce în ce mai rele și mai alarmante. În jurul caselor în care erau birourile armatei a patra, comandată de generalul Mitrănescu, era o forfoteală și o agitație extraordinară. Ofițerii cu cuc veneau și plecau, palizi și foarte îngrijorați. Pe la patru, cinci după amiază a sosit unul cu un Horch de campanie. Tremura ca apucat de friguri. Prin furieri și ordonanțe aflam și noi buletinul din ceas în ceas.

De dimineață de cum s-a luminat de ziuă, să zicem la șapte, comandamentul armatei a fost sculat din somn de toate telefoanele. Se anunța că rușii au dezlănțuit o mare ofensivă pe

tot frontul cu forțe foarte importante, tancuri urmate de infanterie purtată în camioane. Se telefona la ora șapte, că trupele susțin cu dârzenie atacul. Pe la ora nouă sau zece, rapoartele au început să fie dezastruoase. Pe tot întinsul ei linia frontului era străpunsă. Comandamentele nu mai aveau controlul unităților. Nu mai puteau da nici un indiciu asupra locului unde se află și ce se întâmplă cu ele. Către prânz au fost trimiși câțiva ofițeri cu cuc, cu mașinile, să vadă care este situația. Cel de care vorbeam se întorsese îngrozit de faptul că la douăzeci-treizeci de kilometri nu găsise nici un picior de soldat român, în schimb pe șosea mergea într-o direcție, care ar fi fost chiar Kotelnikovo, o puternică și rapidă coloană de tancuri. Se mira că nu intră în Kotelnikovo. Panica în comandament era peste măsură de mare. Stăteam pe bagaje în dosul gării. Vremea era molâie. Stăteam acolo din mai multe motive. În primul rând, pentru că, nou veniți, nu aveam loc într-o casă, apoi pentru că vederea trenului și a gării ne dădea o oarecare siguranță și în sfârșit pentru că ne găsisem un culcuș bun în spatele unor baloturi de fân presat, acoperământ de apărare perfect. De aici puteam supraveghea mișcările din gară și ceea ce se întâmpla la cartierul armatei.

Pe o linie moartă era un vagon de dormit luxos. Am fost informați că era vagonul domnului general comandant. Vagonul părea părăsit. De cum a sosit ofițerul cu Horch-ul, s-a făcut agitație împrejurul vagonului. Au început să apară bagaje, valize, boccele învelite în pleduri frumoase și legate sistematic cu curele cu mâner, apoi cizme puse pe șanuri, apoi cutii de chipie, apoi un așternut cu plapumă, saltea, cerșaf, strânse grămadă. Stăteam în culcuș și priveam defilarea acestor bucluceri, gândindu-mă că ele reprezintă necesitățile omenești ale celui în mâna căruia se află atâtea sute de mii de vieți omenești. Ricanam:

– Da grozav e don'general ăsta de organizat. Bine trebuie să doarmă în atâta saltea.

Toate buclucurile veneau purtate de o seamă de ordonanțe, băieți frumoși, tineri, grași și cu freză, ordonanțe de general. Dispăreau cu buclucuri cu tot în vagonul după linia moartă. Rămâneau acolo să le aranjeze. În sfârșit vine și unul purtând o oală de noapte, parc-o văd, mare, albă, de porțelan, cu flori pictate pe ea, ca pe vremuri.

A fost o explozie din partea celor privind defilarea și un semnal de ruperea rândurilor. Din acest moment am înțeles situația frontului și m-am lămurit și ce este și cu războiul. Iată, s-o vedem împreună.

Frontul era sigur rupt, așa încât comandamentul armatei trebuia să fugă punând distanță între primejdie și el. Războiul cu rușii era o afacere extrem de serioasă și grea. În loc să cadă în câteva zile Stalingradul și să avem liniștea unui cartier de iarnă sau trupele care au luptat să fie duse în triumf acasă, rușii ne iau la socoteală în așa fel încât comandamentul armatei e nevoit să fugă înapoi, grabnic, după primele ore de la începerea ofensivei. De dinapoia șurii de fân presat a pornit o ploaie de invective către omul cu oala de noapte în mână:

- Uite mă țucălarul lui don'general!

- E bun de făcut mămăligă, mă urâtule!

- Hii, țucălare! He, mă sat mă, ai ajuns cineva mă!

Omul a trecut mândru prin fața noastră, a dus oala în vagon, apoi s-a întors și ne-a răspuns ca într-o *commedia dell'arte*:

- Ce mă? Ce-o faceți pe proștii? Ce voi nu știți? Toată vara ura, ura, și la iarnă belim ...

TOATĂ VARA URA, URA ȘI LA IARNĂ...

Șolticul avea dreptate, dar pentru soldații vechii. Eu n-am prea înțeles. N-au avut nevoie de prea multă bătaie de cap

ca să mă facă să înțeleg. Așa se întâmplase și anul trecut, așa se întâmpla și acum, așa se întâmplase și în 1812. Rușilor le convenea să atace cu crivățul în spate pentru ei și în față, pentru dușmani. Toată lumea era de acord, de la început, că bătălia o pierdeam noi. Trebuia să știi cum să nu te pierzi tu, încurcându-te în desfășurarea evenimentelor. Eram îngrozit și revoltat de realitate. Ca trezit de somn, o vedeam clar înaintea ochilor.

Cum am simțit că trenul va pleca împreună cu domnul general și cu întregul cartier, ne-am dus bagajele în el. De data asta însă ne-a revenit un vagon platformă. Ne-am scoborît în prima stație înapoi, la Remontnaia. Planul nostru era să fim în apropierea căii ferate și totuși să ne putem face legăturile încât la prima ocazie să putem ajunge la unitatea noastră. Există un sentiment de securitate când ești în mijlocul celor legiuiți ai tăi. A doua zi ne-am întors la Kotelnikovo unde am găsit o mașină de aprovizionare chiar a batalionului nostru, așa că spre seară am ajuns la ai noștri.

Toți oamenii erau împrăștiați într-o viroagă cu un fund de apă curgătoare, între cele câteva case ale unui sat căzăcesc din apropierea Donului. Casele erau făcute din lemn, frumos înălțate, cu camere spațioase, relativ, față de ce eram învățați să vedem. Nu aveau garduri și nici bătătură, parcă ar fi fost un sat pustiu. Cu ușurință am găsit comanda batalionului și pe noul comandant. Cel vechi se prăpădise în prima zi de ofensivă. Dându-mă în primire, până a doua zi, colegul meu doctorul a și plecat înapoi. Deștept neamțul, știa el ce știa. Începeam să mă desmeticesc de-a binelea. Afacerea lua o alură din ce în ce mai gravă. Picam înăuntrul unei comunități cu nervii foarte zdruncinați. Oamenii se bătuseră toată primăvara și vara, stătuseră în fața unei extraordinare rezistențe toată toamna și acum la începutul iernii în loc să fie schimbați, erau luați la luptă de trupe noi și cu chef de bătălie. Tuturor nu le trebuia nimic, decât să se întoarcă acasă. Restul erau baliverne. Toți povesteau marea dramă prin care trecuseră cu două zile înainte.

Rușii atacaseră de dimineață. Veniseră acoperiți de ceață, încet de tot, până lângă ai noștri. N-au făcut pregătire de artilerie și nu s-au auzit mișcându-se tancuri. Cum s-ar spune, ai noștri s-au trezit cu rușii în poziție. Nimănui nu-i ardea să se bată; afacerea s-a desfășurat într-un mod fulgerător. Ai noștri au părăsit poziția. Cu toată încurcătura și debandada, în care se fac obișnuit astfel de operații, nu am avut pierderi mari. Nu și-au pus rușii mintea cu noi. Erau fericiți de succesul simplu pe care-l obțineau; erau și băuți bine, așa că erau veseli; și trebuie să recunoaștem, aveau un suflet bun. Dar n-au mai fost așa atunci când au dat de cadavrele proaspete ale unor prizonieri ruși, lichidați în grabă de nemții care-i păzeau, atunci când au văzut ruperea frontului românesc. Până când și-au dat seama că nu noi i-am omorât, ci nemții, nici ei nu au mai făcut prizonieri. Tot ce întâlneau fără apărare și arme, lichidau. *Horrendum dictu.*

În mai puțin de trei ore întregul front era desprins, întreg corpul de armată era în retragere. Deci lupta s-a terminat și-a început urmărirea. Cum noi nu aveam două sau trei linii de rezistență, dacă nu pline cu forțe de rezervă, măcar aranjate pentru a ne putea regrupa și cum rușii știau acest lucru tot atât de bine cel puțin cât noi, imediat s-a dat drumul la tancuri pentru urmărire. Atacul lor s-a desfășurat în mod clasic. Lovitură de front prin surprindere, fără pregătire de artilerie, care n-ar fi avut nici un efect, deoarece pozițiile noastre de câmp erau ținute cu oameni foarte puțini, așezați foarte răspândit. Atac fără tancuri, care ar fi mers pe drumuri lăsând pozițiile intacte. Apoi urmărirea noastră. Au făcut-o energic. Pe drumurile pe care le cunoșteau mai bine ca noi, în stepa kalmukă, alergau grupuri de zece până la douăzeci de tancuri, instalându-se la așa numite treceri obligate sau în preajma fântânilor. Adevăratele lupte se duceau aici. Ai noștri erau ferm hotărâți să se retragă și dacă nu-și găseau calea de retragere, înțelegeau să și-o deschidă.

Trebuie să mă opresc şi să explic ce vreau să spun când spun, ai noştri voiau sau nu voiau să se bată. Într-o bătălie voinţa de luptă a combatanţilor e poate mai importantă decât voinţa de luptă a comandanţilor.

Oricât de complex şi de transformat, în sens de întreprindere, este războiul modern, totuşi nu se deosebeşte prea mult în esenţele lui de felul în care s-a dus din antichitate până acum. În război, este greşit să se creadă, că toată vremea te lupţi, adică dai în inamic şi primeşti de la el lovituri. Acest lucru este absolut imposibil, pentru că ar reprezenta o risipă de material de câteva sute de ori mai mare decât se face în mod obişnuit şi nici o producţie de război nu i-ar ţine pasul. Cel mai mult timp, în război, se întrebuinţează pentru pregătirea luptei. Se fac marşuri după marşuri pentru a avea „contact" cu inamicul. Odată în „contact" cu el, lucrurile iau altă întorsătură. Te organizezi „la teren". Serviciile din urmă îţi aduc muniţii, mâncare şi încă o mie şi una de marafeturi, comodităţi de luptă, telefoane, telegrafe, mai ştiu eu, încă altele. Odată acestea avute, începi să ici informaţii despre inamic. În sfârşit, după toate acestea, începe lupta, care ţine o zi, cel mult două. Dacă l-ai răzbit, i-ai cucerit poziţia sau i-ai spart frontul, începe iar un marş, ca să ajungi inamicul din urmă. Dacă el se aşează „la pământ" repede, operaţiunile de mai sus se repetă. Dacă el fuge, fugi şi tu după el şi totul constă în cine fuge mai bine. Este până la sfârşit un fel de de-a prinselea, care în termeni militari se chiamă manevră. Este un de-a prinselea dramatic, câteodată tragic, este totuşi imposibil să nu consideri aceste afaceri, care spun că rezolvă problema, o adevărată copilărie. Eu m-am convins că rezolvă exact ce rezolvă jocurile copiilor, satisfac nişte sentimente confuze, lăsând problemele puse fără rezolvare, dar fără absolut nici o rezolvare. Poate doar prin golurile şi situaţiile nou create să ducă la sforţări de energie, dar nu la definitivarea vreunei întrebări de pornire.

Deci de luptat, oamenii se luptă mult mai puțin decât timpul pierdut cu războiul. O zi din zece, să spunem. În cele nouă în care nu se bat, ei pot fi controlați, supuși disciplinei, în momentul luptei însă nu. Bătălia este un act suprem, o sforțare comună, necesitând voința tuturor. O poziție este apărată sau câștigată și de sublocotenentul comandant de pluton și de cel care apasă pe trăgaciul puștii mitraliere și de cel care cară banda cu gloanțe și de bucătar și de șoferul care aduce muniția și de telefonistul care întinde și instalează telefonul. De toți. De absolut toți. Și toți ai noștri nu voiau să se mai bată. Se simțeau nedreptățiți. Știau cu toții, foarte bine, că fuseseră sacrificați. Erau trupe socotite pierdute în socotelile guvernului și ale statului major român. Oamenii aveau convingerea făcută, că la București se face o politică specială cu ei. Se dăduseră un număr de unități și altele nu se mai dădeau. Nu mai au nevoie de noi în țară, suntem dați nemților să ne consume fără schimb. Senzația că sunt trupe de sacrificiu era sentimentul care-i stăpânea pe toți și era un lucru pe care nimeni nu-l accepta. Pentru ce adică să fim noi consumați de nemți pentru scopurile lor și ca să scăpăm pe alții din țară de la nenorocirea de aici? Interese au doar generalii cei mari, nu noi. Ce-om căuta noi pe aici prin pustiurile astea? Gonim niște bieți oameni ca și noi. Și apoi bărbații din România se împart în două tagme: blănișți și frontișți. Frontiștii suntem noi dați la consumul războiului și blăniștii cei din țară care se culcă seara la cald și cu mâna pe blana nevestei. Asta era la oameni, la trupă.

Ce-or spune ofițerii?

Comandantul, noul comandant, căpitanul Mitică Voinescu, se odihnea. Nou ajutor, locul pe care-l deținuse până atunci Voinescu, era locotenentul bătrân în grad, gata de a deveni căpitan, Iliescu. Stătea într-o căldură oribilă, era totuși cu flanela pe el. Fără cizme, în papuci, nebărbierit și cu părul vâlvoi. Era îngrozit de spaimă.

– Nu mai putem lupta! Ruşii sunt de zece ori mai puternici ca noi. Au tancuri...

– Bine că n-au aviaţie, încerc eu să dreg zeama.

Se face tăcere în cameră. Deschid din nou vorba.

– Până una alta, văd că stăm şi nu facem nimic şi că nu suntem atacaţi, va să zică ruşii nu au aşa de multe trupe să le ajungă să trimeată şi după noi. Am impresia că ei au înconjurat Stalingradul şi pe noi ne lasă în pace.

– Ne lasă în pace pentru că ne-am ascuns aici în viroaga asta. Ne-am ascuns şi de ruşi şi de ai noştri cărora cum le pică ceva în mână încep să dea misiuni. Dar stai să vezi că tot pun mâna pe noi. O să terminăm mâncarea şi tot o să ne prezentăm.

– Eu cred că le este cunoscut locul unde ne aflăm din ziua când am sosit aici. Am venit doar cu un camion al batalionului care era încărcat cu alimente.

– Uite ce e dragă doctore, or ce-or şti sau or face, noi nu mai suntem oameni de bătălie. Trebuie să plecăm, trebuie s-o ştergem. Mi-e frică însă că suntem prinşi în văgăuna asta ca într-o capcană. Tancurile ruşilor deţin căile de comunicaţie şi locurile obligate, noi nu putem ieşi de aici decât trecând peste Don, dar nu ştiu dacă podul de la Zimliaskaia e la locul lui. Mi-e groază că l-au ridicat.

Vorbea febril, îi curgea sudoarea de pe frunte. Şi-o ştergea cu mâna nervos. Era bolnav de frică.

– Câţi kilometri sunt până acolo?

Se uită pe o hartă, făcu o socoteală.

– Douăzeci de kilometri. Deci patruzeci, care se fac în şase, opt ceasuri. O zi călare. Încalecă şi vezi ce este acolo. Eu nu pot, sufăr îngrozitor de trânji.

Am înţeles ce vrea, mi-am zis eu cu fericire. Vrea să ştie dacă poate fugi pe acolo, dar vrea să fie sigur că drumul e liber şi mă trimite pe mine ca să nu riste o întâlnire cu ruşii. I-e frică.

Am plecat însoţit de un agent sanitar. Călări pe cai de stepă, mici, puternici şi iuţi, am străbătut câmpia cu o viteză

uluitoare. Ne era frică și nouă să nu întâlnim tancuri sau coloane de mașini ruseşti. Câmpia era goală, pustie. Stătea întinsă în fața noastră, tavă cenușie sub un cer cenușiu. Am mers lângă însoțitorul meu, fără să mă gândesc să nu pierd direcția sau că n-am să știu să mă întorc. De la o vreme am simțit apropierea apei. Un vântuleț umed bătea spre noi. Am dat cailor galop mic, și am văzut după o mică ridicătură de pământ Donul. Apă mare și leneșă, asemeni Dunării. După o jumătate de oră de mers în josul lui s-a arătat podul. Se circula pe el în plin. Impresia mea a fost că se trece de dincolo înspre noi. Apropiindu-ne, văzurăm grupuri, grupuri de fugari, care se grăbeau să treacă spre noi. De la ei am aflat imediat motivul fugii. În cotul Donului, în aceeași zi se întâmplase același lucru ca la noi. Marea ofensivă rusă se desfășura pe ambele părți ale Donului. Ne-am înfiorat, dându-ne seama cum căutam scăpare în prăpastie. Am încălecat din nou și duși din urmă de boarea umedă a Donului, apoi de vântulețul, care acum ne bătea din spate, am străbătut cei douăzeci de kilometri în mai puțin de două ore. Către seară, când oamenii, împrejurul focului începuseră să pună de mămăligă, am ajuns și noi cu vestea. A fost o emoție teribilă pentru toți, auzind că și pe partea cealaltă a Donului este tot ca pe la noi și că dacă trecem podul pe la Zimliaskaia cădem tot în brațele rușilor.

Iliescu în camera sa supraîncălzită era leoarcă de transpirație și de ciudă.

– Auzi dom'le, să ne lase așa aici pe noi. Ce suntem noi în definitiv, să suferim toate acestea. De ce m-or fi blestemat pe mine muica și tuica meu, să le rabd eu pe toate...

– Păi ce domnule, nu ești ofițer, nu pentru așa ceva te-ai pregătit?

Furia lui Iliescu era la culme.

– Cum domnule, crezi că asta e misiunea ofițerului? Ofițerul este ca și învățătorul, care te învață să scrii. De unde și până unde învățătorul trebuie să fie scriitor. El, domnule, te învață să te bați și dacă vrei, bate-te cât vrei. La fel cum un

maestru de arme te învață să te bați în duel, dar în duel te bați tu, cel care ai chef să te bați, nu maestrul. El, maestrul de arme, are și el o meserie din care își ține familia, își face o casă, apoi o pensie și gata. Ce crezi dumneata domnule, că noi suntem niște nebuni cărora le place să se bată? Vrem să trăim domnule, și vrem să trăim pașnic și bine... domnule... nu așa cu riscuri. Ai înțeles?

– Am înțeles frate, cum să nu înțeleg. Ce este în ce mi-ai spus așa de greu de înțeles?

Plecând de la el, am trecut la cancelaria batalionului. Era așezată în altă casă învecinată. Aici atmosfera era tot atât de grea, însă fără discursuri, în tăcere se consumau toate necazurile. Nimeni nu făcea nimic, afară de Țochi, ofițerul cu administrația. Aștistul, cum i se mai spune. Era un macedonean înalt și destul de durduliu. Era încă tânăr, cel mult treizeci și doi, treizeci și trei de ani. Umbla greu, avea platfus. Însemna că n-avea nici o protecție și că are bube-n cap, dacă ajunsese aici în batalion. Toată vremea îi era frică de ceva. De ruși, de bani, de inspecție, de foame, de femei, de boli, de orice. Țochi era sperios din fire. În aceste momente grave pentru toți, Țochi de frică să nu încurce socoteala banilor și să iasă prost la o inspecție, lucra cu îndârjire, uitând de frica rușilor. Cum eram aproape de seară, Taină bucătarul pregătea masa. Dacă am fi uitat că suntem în mijlocul unei țări străine, departe, foarte departe de cei ai noștri, aspectul acesta al unui om care lucrează și, alături, al cinci care se pregătește, ar fi constituit un tablou repauzator. În această liniște apăru Cristescu, adjutantul batalionului, cu o hârtie în mână.

– Plecăm frații mâine înapoi. Am scăpat. Întreaga divizie este scoasă din dispozitivul de luptă și merge înapoi la refacere. Mâine dimineață plecarea.

ÎN REFACERE

Am plecat a doua zi de dimineață cu întreaga divizie. A fost un fenomen extraordinar pentru mine, o adevărată surprindere să văd cum dintr-o dată, ieșind din viroaga noastră, ne aflăm în mijlocul unei mulțimi imense de oameni, animale, căruțe și acareturi, care se mișcă cu greutate pe câmpia întinsă cât vezi cu ochii. Acum am început să pricep o mulțime de lucruri asupra cărora nu mă gândisem niciodată. Am înțeles ce înseamnă o divizie. Sunt mulți oameni, foarte mulți, cu tot felul de bagaje, care par nimicuri luate în parte, dar care reprezintă o avere imensă, socotite în total. Pe lângă oameni sunt și animale și la toți, le trebuie mâncare. Toți aceștia nu se ocupă de făcutul mâncării, asta înseamnă că la această mulțime trebuie să se mai adauge alta, a celor care muncesc pentru ea. Mi s-a părut ceva imens. Uite domnule, care va să zică o risipă nemaipomenită. Al doilea lucru a fost să învăț ce înseamnă câmpia rusă sau stepa kirkiză, prin care umblam. Este un ocean de pământ, acoperit de un fel de iarbă curioasă, cenușie, care mimează în adierea vântului valurile mării, așa că de la o vreme, când obosești de mers, când lumina începe să cadă și ochii să ți se împăienjenească, te simți ca pe mare. Ai „mal de mer" pe câmpia rusă după ce ai umblat mult, simți o oboseală însoțită de greață, pe care nu ți-o poți stăpâni nici dacă închizi ochii, nici dacă stai culcat. Totul se mișcă împrejurul tău într-un fel de ritm, ritmul mersului tău sau al celor din jurul tău. Este ceva care trebuie văzut, câmpia rusească, la fel cum trebuie văzuți Alpii sau Mediterana. Este o importantă față a lumii noastre, a celor care trăim pe aici. Are un cer mai jos lăsat decât cerul cu care suntem noi învățați, românii. Întinsă ca o farfurie, cu

aceleaşi dimensiuni până la orizont, de oriunde te-ai uita. Culorile ei dominatoare sunt cenuşiul şi galbenul de lut. Iarba e cenuşie, iar unde se rupe pământul şi se face viroagă, acolo e galben. Întinderea aceasta de pământ e întreruptă de rupturi, de crevase cum se spune în limbajul tehnic. Nu se văd atunci când arunci ochii pe câmpie, dar când te apropii de ele, rămâi uimit de cât de adânci şi de late sunt. Viroagele câmpiei ruse au fost adesea salvarea noastră, dar câteodată şi pieirea. Puteau sta ascunse în ele unităţi întregi, dar dacă erai descoperit nu mai puteai avea nici o speranţă, erai prins fără ieşire, ca într-o capcană. Poate din cauza situaţiei în care ne aflam, poate pentru că aşa este, sentimentul dominant pe care ţi-l dă câmpia rusească este o groază tragică. Ţi se pare mereu că eşti lăsat fără nici un ajutor în voia elementelor naturii, a vântului, a frigului, a zăpezii, a căldurii. Cred totuşi că acesta e sentimentul real, nu determinat de situaţia noastră, pentru că tot noi, atunci când ajungeam la un fluviu – sunt rare, dar mari – aveam sentimente de întoarcere la maluri, de regăsire, şi cum le părăseam, intrând din nou în câmpie, ne cuprindea pe dată groaza tragică a pieirii noastre a tuturor, în mod definitiv şi ireparabil.

În această câmpie tragică, cu cătel şi cu purcel, ne-am apucat să navigăm, fără hartă, fără repere şi probabil fără busolă. Cel puţin pentru batalionul meu, pot garanta, fără busolă. Am mers netrecând pe lângă nici un sat sau aşezare omenească timp de câteva zile. Seara ne opream invariabil la nişte hambare enorme, goale, lipsite de orice fel de vietate, ieşite în cale exact când ne trebuiau. Să fi fost prevederile statului nostru major? Vorbesc de divizie. Sau pur şi simplu norocul nostru. În ziua atacului rusesc, maiorul Lăzărescu, comandantul batalionului, pusese oamenii să aşeze peste adăpostul său nişte scânduri şi pe deasupra pământ, şi rămăsese pe loc. Toată lumea a părăsit poziţia, s-a risipit pe câmpie dar s-a adunat din nou la loc. El, comandantul, nu s-a mai întors. Nimeni nu ştia ce s-a întâmplat cu el. Fusese strivit de şenila unui tanc care a trecut peste

adăpostul său, sau fusese făcut prizonier... Nemaivenind, căpitanul Voinescu, ajutorul de batalion, luase comanda. Era un om mărunţel, smead şi cu sprâncene îmbinate. Semăna grozav cu Fosco Giachetti în „Bătălia Alcazarului". Vorbea, ca toţi oltenii, repede şi avea o extraordinară inteligenţă practică. Deasupra tuturor, domnea în el însă, o bunătate cu totul deosebită. Atâta timp cât el ne conducea, eram siguri cu toţii, că o să ne meargă bine, că o să ajungem la un capăt, că ne vom salva.

Dar mai important decât toate, învăţam, observând desfăşurarea operaţiilor militare, seriozitatea ruşilor de a face război şi de a urmări un plan.

Pe ruşi îi interesa încercuirea Stalingradului. Nu realizam ce însemna asta din punctul de vedere al scoaterii din luptă a unei cantităţi de luptători, dar din punct de vedere psihologic era un fapt extraordinar. Se vedea că tot ce păţiseră până atunci erau simple întâmplări de război, dar care nu atinseseră cu nimic puterea lor militară. Această putere exista, pentru că îşi putea impune punctele de vedere strategice. Leningradul, Moscova şi Stalingradul nu trebuiau să cadă şi nu cădeau. Oraşul sfânt al poporului rus, al marelui popor rus nu putuse fi cucerit nici prin învăluirea pe la stânga, prin căderea Leningradului, nici prin atac direct, nici prin imensa învăluire pe la dreapta, pe la Stalingrad. Moscova era păzită pe de o parte de oraşul lui Lenin, de cealaltă parte de oraşul lui Stalin. Acum aveau de strâns cercul în jurul Stalingradului. Atâta timp cât noi nu-i deranjam, nici ei nu ne deranjau. Aşa se explică cum am putut să ne retragem nestingheriţi nici măcar de aviaţie.

Într-o seară am ajuns într-un sat unde am poposit, alegându-ne fiecare o casă după gust. Satul era intact, nu trecuse războiul prin el. Ne-am instalat cât mai bine posibil. Eu m-am lăsat cu încredere în mâna lui Goga, ordonanţa mea. El m-a cvartiruit într-o casă mică, dar foarte curată. O ocupam împreună cu adjutantul batalionului, Cristescu. Nu ştiu dacă Goga a

umblat după această combinație sau Cristescu împreună cu pezevenghiul lui de ordonanță. Era un ăla mic și șmecher, pușlama talentată, care învățase perfect ruseşte și nu se lăsa cumpărat de nimeni.

S-a început refacerea, adică s-a început să se mănânce și să se bea bine. Nu ne mai gândeam deloc cine e în urma noastră, cine adică ține frontul. Începuseră toți oamenii să se dea la plăcerile vieții.

Într-o bună zi am fost invitați la un mare prânz cu cucoane. Eu având cel mai puțin de făcut, practic fără nici o treabă, am sosit foarte devreme la locul cu pricina. Masa era deja pusă. Camera era foarte bine încălzită și trei femei tinere, foarte grațioase de altfel, se pieptănau bine cu pieptenul des... Am avut un moment de ezitare la ușă. Ele m-au poftit să intru, fără să se rușineze de operația lor... Erau foarte dulci, pare-se învățătoare în sat. Păreau foarte încântate de tanțavală cu ofițerii. Am mâncat cu toții mult, căldura s-a lăsat peste noi grea. Căldura pe placul rușilor este ceva cu totul pe măsura lor. Este o căldură de baie de aburi. N-am priceput niciodată cum pot dormi pe deasupra cuptorului încins. Pe deasupra căldurii s-a lăsat și alcoolul. Nu era vin. Am băut Hennessy. Cognac bun și adormitor. Toată lăbărțarea chefului se învăluia într-un fum gros. Fumau cu toții mult și cel mai mult nea Mitică, comandantul. Am plecat când au pus să cânte un gramofon cu pâlnie. Nu mai văzusem așa ceva din copilărie, din vremea războiului trecut, când am rămas cu gura căscată la mașinăria care cântă. Nu m-a observat și nu s-a supărat nimeni. În urma mea, urletul din pâlnie a rămas astupat de fum, și gălăgia companiei trecută în băutură.

Afară era o vreme de început de iarnă blândă. Timpul se asemăna mai mult cu cel de la noi din țară numai că zilele erau mai scurte. Noaptea începea din decembrie de pe la patru după amiază. Era pâclă. Abia se vedea la câțiva pași de aburii ce se lăsau peste pământ. Crengile pomilor erau acoperite de

picăturile de apă condensată. Irizau luminile șterse ale satului. Pământul cleios era alunecos și nesigur pasului. Părăsind năclăiala chefului ofițeresc mi-am dat seama cum peste tot există aceeași atmosferă. Satul ea fără nici un bărbat, nici măcar un moșneag.

Doamne, ce-ar fi să cadă peste noi o incursiune rusească.

Eram așa de aproape de front. Dar nu trebuia o incursiune, era deajuns să-și pună mintea cu noi câțiva inși hotărâți. Ne răpuneau pe toți.

Poate ar fi fost o pedeapsă meritată. Lângă noi, la câțiva kilometri numai, și știam cu toții, se desfășura drama celor prinși în cercul rusesc și noi habar n-aveam, petreceam meschin și ignobil cu hazaicele care-și pieptănau părul cu grijă înainte de ospăț. Ce animal curios e omul.

Ajuns acasă, am găsit gazdele mele, ca întotdeauna înțepate. Era mama, femeie de treizeci și șase sau opt de ani și fata, domnișoară de șaisprezece, optsprezece ani. Desigur că erau amestecate într-o treabă politică, pentru că ne-au privit întruna cu o scârbă suverană. Ca să intru în casă trebuia să mă fac mic și să mă strecor pe o ușă, pe care nu pricepeam cum intră vaca, apoi dădeam la gazde și în sfârșit ajungeam la noi. M-am culcat fără ordonanțe și fără Cristescu și mi-am scos pistolul din teaca lui de piele și l-am pus sub cap. Nu puteam dormi. Mă gândeam obsesiv la cine o ține frontul și ce-or face cei din Stalingrad. Ziua nu auzeam canonada, era mult mai înapoi, dar noaptea vedeam cu ușurință luminile exploziilor și ale incendiilor, iar tunurile se auzeau perfect. Noi nu aveam nici o știre. Comanda diviziei era în alt sat iar celelalte regimente în satele înconjurătoare destul de depărtate, așa cum sunt satele pe câmpia rusească, încât comunicațiile erau practic greu de întreținut. Satele unde ne făceam refacerea erau rusești și nu semănau cu cele căzăcești. Erau aglomerări de case de lut, joase, cu ferestrele

lipite, şi cu vaca în casă, totuşi se putea locui bine, cel puţin pentru oamenii ieşiţi din gropi.

Într-o seară a venit la noi un ofiţer neamţ. Un maior. Era foarte exaltat. Ne-a ţinut un logos în cursul mesei, la care noi prietenoşi l-am invitat. Întâi ne-a cetit un fel de scrisoare lăcută de Hitler, îndemnându-se să transformăm fiecare sat într-o poziţie de arici şi astfel constituiţi să luptăm până la unul. Eu eram translatorul, şi întrebarea mi-a venit pe buze aproape odată cu a căpitanului: pentru ce asta? La care neamţul ne-a răspuns: pentru Führer. Cu greu ne-am putut ţine de râs. A trebuit să-i explic, din partea tuturor, că noi fiind români nu avem nimic cu Führerul. N-am avut impresia că înţelege mare lucru. În plus, tot de la nea Mitică, i-am explicat că este o prostie militară să ne lăsăm răpuşi bucăţică cu bucăţică, în loc să manevrăm într-un spaţiu de dimensiunile astea, să ne mărim forţa de luptă prin concentrare şi numai după aceea să ne angajăm. Nu pricepea.

– Uite dragă, spune-i aşa: dacă divizia noastră divizată în cincisprezece sate face ce spune dânsul, sau Führerul său, atunci ruşilor le trebuie un singur batalion ca în cincisprezece zile să ne facă praf pe toţi, unul câte unul. Azi ne curăţi pe noi, mâine pe alţii, poimâine... şi aşa mai departe. În rezumat, cu un batalion distruge cincisprezece batalioane, dacă noi nu ieşim din sat. Dacă ieşim, două batalioane de-ale noastre pot strivi batalionul trimis să ne curete. Neamţul a priceput, totuşi cu o încăpăţânare curioasă ne-a răspuns, chiar ameninţându-ne, că trebuie să facem cum ordonă Führerul, că el ştie ce spune şi ce face... Bine, bine, au conchis ai noştri, dar cu atâta convingere, că dacă neamţul a avut de făcut un raport asupra stării de spirit a trupelor, n-a prea avut ce spune de bine.

În ziua de şaptesprezece decembrie am văzut pe cer avioane nemţeşti în formaţie de luptă trecând spre Stalingrad. Vremea era frumoasă, se luminase de nouri şi pământul se sbicise destul de bine. Am asistat la acest spectacol cu inima

palpitândă. Va să zică nu este așa de prost, tot a început ceva, suntem încă tari, nu suntem chiar așa de slabi cât credeam că suntem.

După cum spuneam, noi nu știam aproape nimic de toată situația frontului. Nu ne venea nici un fel de știre sau raport. Nu aveam radio, eram pierduți undeva pe oceanul câmpiei ruseşti. Meseria mea îmi impunea zilnic un tur prin casele unde se adăposteau oamenii batalionului ca să fac inspecția despăduchierii trupei, apoi să trec la infirmerie să caut bolnavii. Neavând nici unul, îmi vedeam de treaba mea. Treaba mea era să-mi continuu instrucția matematică începută în București, continuată la Jena și încă, socoteam eu, neterminată. Deci mă apucasem serios de lucru. Aveam timp, de la zece dimineața, toată ziua până seara, liniște perfectă, nimic nu mă împiedica. Gândurile mele erau, ca și ale celor din jurul meu, destul de simple: suntem ținuți în refacere atât cât linia ferată este ocupată cu aducerea trupelor și materialului necesar începerii contraofensivei pentru despresurarea Stalingradului. Apoi suntem urcați în vagoanele goale și ne scurgem pe încetul și ușurel spre țară, unde ne căutăm de ale noastre. Eram așa de convins că lucrurile se vor petrece în acest fel, încât mă preocupa ce o să fac în țară, la care unitate voi fi dat, dacă nu împlinesc cele patru luni de front, cuantumul stabilit pentru fiecare cetățean purtător de arme. Făceam socoteli de genul ăsta: am stat aproape o lună la Odessa, se considera front tot ce există peste Nistru, apoi am o lună aici, asta înseamnă două luni. Dacă reușesc să mai stau peste Nistru încă două luni, cu timpul de drum, cu îmbarcatul în trenuri, cu halte lungi în gări din cauza transporturilor urgente spre front, fac patru luni și am scăpat. Planul făcut în cap, îmi făcea plăcere să-l învârtesc pe toate fețele, gustând fericirea unei rezolvări atât de simple și ușoare. Îmi făceam stagiul de front, netrecând prin nici o adevărată greutate în fond. Ce noroc...

Când am ajuns la masă, toată lumea era în jurul unui ofiţer din „paisprezece", pe care, bine înţeles, îl cunoşteau cu toţii. Erau aşa de absorbiţi încât nimeni n-a băgat de seamă intrarea mea. Ofiţerul tocmai spunea:

– Am plecat că n-aveam de ce să nu plec şi nici ce să fac, ca să nu plec. Se zice că este nevoie să fie păzite încrucişările drumurilor din spatele poziţiilor nemţeşti. Fiecare regiment dă câte două tunuri la care se adaugă un escadron de cavalerie, formându-se o brigadă, care să se poată mişca uşor.

– Bine dragă, dar dacă noi plecăm, ce dracu, voi rămâneţi pe aici?

– Ei asta-i, nu prea cred eu că vom pleca.

– Fugi de-aci! Trebuie să plecăm. Noi nu mai suntem buni de luptă, încurcăm lumea degeaba, vocifera Ianculescu, în aprobarea tuturor.

– Adică noi nu suntem la fel ca voi?

Răspunsul le-a închis gura. Ofiţerul a rămas cu noi la masă. S-a dat cognac Hennessy. Masa a fost tăcută şi îngândurată. Fiecare îşi morfolea cu dinţii creierului gândurile proprii, forfotind în noaptea dinăuntrul testei. Am plecat cu toţii fără să mai stăm de vorbă, au plecat şi artileriştii.

A doua zi au venit permise de concediu pentru un ofiţer, un subofiţer şi cincizeci de oameni de trupă. Ianculescu a făcut o gură cât o şură, că pleacă şi el, că e ofiţer de carieră, nu rezervist, că e bolnav, mai ştiu eu ce.

– Măi dar rămân fără ajutor, dacă se întâmplă ceva, ce se face cu comanda batalionului. Toţi ceilalţi ofiţeri sunt de rezervă.

– Lasă că veniţi şi dumneavoastră în ţară.

– Dar dacă nu venim, tu te întorci?

– Mă întorc.

– Mă Ianculescule, pe cuvânt de onoare?

– Pe cuvânt de onoare domnule căpitan.

Li s-au completat biletele de voie cu numerele fiecăruia şi-au plecat sau mai bine zis au dispărut cu toţii până seara.

Ne-am zis că ăsta este un echilibru care trebuie făcut. Ne venise cu două săptămâni înainte o sută cincizeci de recruți cu un ofițer bun, Boțan. În fond trebuia pe încetul să se schimbe toți oamenii cum s-a schimbat doctorul. Unitățile puteau rămâne, oamenii doar înlocuiți. Credeam și eu același lucru, voi sta aici cu cei nou veniți patru luni, ar fi fost o rușine să-mi fac frontul fără să văd inamicul. Așa să fie, n-am ce face, voi sta. Seara a venit un plic închis și strict confidențial, pe care nea Fănică Cristescu nu l-a deschis. L-a deschis nea Mitică. Ni l-a cetit: Deoarece de câteva zile ofensiva nemțească, plecată de pe frontul susținut de noi, fusese încununată de succes, frontul apropiindu-se de Stalingrad, era nevoie de trupe de ocupație în spatele rămas gol. Pentru aceste motive, ni se ordonă să plecăm mâine, împreună, de altfel, cu toată divizia, și să ocupăm teritoriul în dreapta liniei ferate la nord de Remontnaia.

– Va să zică plecăm de aici, am oftat toți.

Și în adevăr de dimineață am plecat.

ÎNAPOI LA FRONT

După refacerea de aproape trei săptămâni, am primit deci ordinul să pornim iarăși înapoi la front. A fost o dezamăgire generală. Să ne întoarcem din nou pe locurile unde am fost bătuți și fugăriți, desigur în primul rând pentru că n-am vrut să ne batem, dar și pentru că eram prea puțini și prea obosiți față de ruși și pentru că rușii erau mai bine înarmați și îmbrăcați decât noi. Se apropia Crăciunul. Începusem să ne înțelegem cu gazdele noastre, scriseserm în țară și așteptam scrisori și pachete. Totuși am fi vrut să fim lăsați în pace, să ne facem Crăciunul și apoi să plecăm în țară, cu trenul, binișor. În nici un caz nu mai voiam război și bătălie.

Din țară în loc de scrisori și pachete ne veniseră o sută cincizeci de recruți sub comanda unui ofițer întors din permisie. Erau cu toții mici zgribuliți, slăbuți, speriați și toți voiau acasă nu la război. Oamenii vechi se întrebau cu necaz, ce se vor face cu ei la încurcătură și cum se va vedea, ne-au dat mult de lucru. Până una alta, cei vechi i-au întrebuințat drept valet, ține cal. I-au pus la gospodărie, la cărat apă, la adăpat și dat nutreț la cai. Treabă mai grea am avut eu cu ei. Fiind puși noaptea de sentinelă luaseră năravul să se împuște, ba în mână, ba în picior. Dar ușor, mai mult se zgâriau cu glonțul. Fiindcă aveam nevoie de ei, ne făceam că nu observăm isprava, acceptam că fuseseră loviți de gloanțe dușmane, îi pansam și lucrurile nu se schimbau cu nimic. Cu unul am avut bucluc mare. Era un băetan înalt și slab ca de vreo douăzeci de ani, când bărbatul nu e încă ieșit din adolescență și mai crește încă. Plângea noaptea în pumni, că nu găsise taică-său și maică-sa bani la vreme să-l scape de război. Era singurul băiat la părinți bogați și iubitori. L-au găsit schimburile gărzilor într-o baltă de sânge. Se împușcase în picior și-și făcuse fractură de tibie. Se rupsese artera tibială și pierduse enorm de mult sânge. M-am sculat, dar n-am putut să-i fac decât o stază a hemoragiei și o imobilizare a piciorului.

În căruța cu care-l transportam la ambulanță, într-un sat vecin, la câțiva kilometri, îl auzeam cum face frison, clănțănea ca un câine iarna în ger. La ambulanță nu mai putea vorbi. A trebuit ca eu să spun cum îl cheamă, ce contingent...

Ăstuia trebuia să i se facă proces. Dar n-a mai fost judecat, pentru că nefericitul a murit după câteva zile.

Deci moralul era la pământ.

Am plecat în silnicie. Am plecat la calea-ntoarsă, triști și speriați. Vorba turcului „câinele dus cu sila, nu vânează". Drumul a fost făcut încet, pe cât de încet posibil...Fără șagă eram la mâncare aproape o mie de oameni și la luptă maximum trei sute.

Vremea era închisă şi umedă, nu era un frig prea mare. Noaptea îngheţa, ziua se desgheţa şi se ridica din pământ o negură vânătă, care ne făcea respiraţia grea. Marşul se făcea prin Stepa Calmucă. Un pământ de păşune cu sate extrem de rare. Distanţele mari se fac cu cămila. Acolo am văzut, prima oară în viaţa noastră, cămile adevărate nu de la circ. Cămile care duc oameni şi bagaje pe cocoaşe, care stau în ocoale, nu în staule. Ai noştri le puneau la tunuri. Două cămile trăgeau obuzierele cu mai multă uşurinţă decât şase cai. Aceste animale mari, de doi metri, doi metri şi jumătate, acoperite cu un păr roş castaniu sau cenuşiu, se vedea după rasa ce o poartă, cu toată blândeţa şi răbdarea lor îngerească pe care o au, te ţin la distanţă cu mutra lor batjocoritoare şi cu scuipatul. Când se opresc din mers, ele nu stau aşa cum fac caii, în picioare, se culcă la pământ. Capul îl ţin în sus într-o poziţie semeaţă. Apropiindu-te de ele, capul lor îţi vine în piept şi te înspăimântă expresia de dispreţ înscrisă pe faţa lor. Este un dispreţ superior şi trist, aşa cum ţi-ar spune „imbecilule îţi dai seama de crimele pe care le faci datorită în special prostiei din tine? Mi-e greaţă de tine, că miroşi greu a nesimţire şi murdărie sufletească. Pleacă din faţa mea, pentru că mă indispui şi-mi strici suprema şi absoluta mea resemnare de a-ţi purta trupul şi marafeturile tale, expresia neghiobiilor tale, necesităţile de comoditate, neputinţă şi neajutorare. Şi dacă nu pleci mai repede, ei bine, te scuip!" Din gura şi nările ei porneşte atunci un fel de duş puternic de bale, împroşcându-te tot. Trebuie să pleci. Ea te lasă să-i pui bagaje în cârcă, s-o înhami, s-o călăreşti. E ascultătoare ca un copil bun, însă până aici. Cum vii la ea s-o contempli, în suflet cu milă pentru soarta ei, aceasta o supără, o înfurie. Scuipatul şi dispreţul par a fi lucruri neînsemnate, faţă de altele mai grave. Există un proverb arab, care spune „celui trântit de cal, fă-i patul, celui trântit de cămilă, fă-i mormântul".

Şi oamenii acestei stepe, calmucii, au o înfăţişare curioasă. Poate pentru că i-am văzut iarna, vara or fi fost altfel,

dar aşa cum i-am văzut eu au înfăţişarea unor maldăre mici de cârpe, în care se găseşte un loc liber pe unde se vede ceva, ca o faţă omenească, dar mai ales doi ochi omeneşti. Ochii sunt negri şi cam traşi în sus ca ai chinezilor. Vorbesc pe lângă ruseşte şi o altă limbă, guturală piţigăiată. Au case, un fel de colibe corturi, mici şi prăpădite. Trebuie să recunosc că nu mi-am dat seama din ce trăiesc. Cât am fost printre ei mâncau cu noi raţia nemţească, adică pâine neagră foarte veche, conserve de carne, cafea veritabilă, brânză în tuburi de pastă de dinţi, unt în acelaşi fel de conţinătoare. Toate acestea ne făceau pur şi simplu să murim de foame. Ei, calmucii, mai beau ceai, făcut în ceaune mari în care amestecau creiere de cai morţi sau părăsiţi de noi şi de ruşi. Aceasta este situaţia populaţiei, pentru că nu pot spune, satelor, cu cât mergi mai spre Volga. Către Don populaţia este căzăcească, satele sunt mai dese şi mult mai arătoase, aspectul este cu totul altul. Oamenii sunt frumoşi, au pasiunea calului, vorbesc o limbă sonoră şi clară. N-au nici ei garduri. De altfel garduri între case n-am văzut decât împrejurul Niprului, garduri de piatră ca acelea din Dobrogea. Casele însă sunt înalte şi destul de spaţioase. Sunt construite din lemn. Adevărat vorbind, nu ştiu de unde aduc lemnele, acum scriind mă mir că nu i-am întrebat, pentru că n-am văzut umbră de pădure cât am umblat în acele locuri. Poate că aduc din Nord pe Don. Ştiu şi eu? Poate. Există şi limite şi întrepătrunderi între aceste două feluri de oameni şi case. În orice caz, la cazaci, mâncam noi la ei. Avea fiecare o vacă, aveau găini, gâşte şi raţe în bătătură. Mâncau pâine şi râdeau de noi că mâncăm mămăligă. Inventaseră chiar un fel de poezie cam aşa:

Mămăligă, moloco
Romania daleco.
Pe româneşte:
Mămăligă şi cu lapte
România e departe.

Cum spun, plecarea noastră a fost tristă. Gazda mea, cu care nu m-am avut bine, dar nici rău, împreună cu fata ei, domnișoara de șaisprezece ani, ne-au întrebat pe nea Fănică și pe mine unde plecăm. Am răspuns amândoi amărîți: înapoi.

- Na voina?

- Da, am răspuns noi ca niște școlari și am plecat.

Cu nea Fănică îmi împărțeam camera din casa femeii. El era mai mare ca mine, cam de treizeci și șapte, treizeci și opt de ani. Rezervist, adjutantul batalionului, un fel de nimica și de toate. În orice caz nu intra niciodată în front și era veșnic spilcuit de parcă se ducea la o vedere. Bine ras, bine dispus și cu o sagacitate extraordinară în a-ți da impresia că e foarte ocupat și că deține o funcție foarte importantă; era șeful a doi ciraci tot atât de șmecheri ca el și cu care împreună formau administrativul sau cancelaria unității noastre. Asta însemna că avea dreptul să deschidă corespondența, să țină seama la câți au murit, câți au fost răniți, câți au plecat în permisie, și asta era tot. Nu făcea nimic așadar, dar știa totul: când plecăm și unde, asta era mult chiar foarte mult. Știa ce mâncăm azi și mâine. Se interesa întotdeauna să aibă benzină pentru mașina cea mare, la început una rusească, apoi un Ford canadian, ca în orice minut să poată urca arhiva și să fugă, asigurându-ne pe toți, că aceste hârtii sunt lucrul cel mai prețios din tot ce aveam în batalion. Era de meserie scârțâietor pe hârtie, secretar la Facultatea de Litere din București, și am avut impresia că e foarte convins de importanța lui. Iubea hârtiile. Îl vedeam de dimineață bine ras, bine dispus, cu hainele periate și călcate, cu cravata perfectă la gât, cu centironul cu diagonală parcă scrise pe el, cu cismele lustruite oriunde s-ar fi găsit, cu mâinile albe, transparente, chiar frumoase, cu unghiile bine tăiate și lustruite, în orice situație am fi fost, cum punea mâna pe corespondență, figura lui de bleg șmecher cu mustață John Gilbert, cu ochii fierți de cloceala micilor lui interese și marilor lui necesități și a și mai importantelor lui ambiții, ei bine, figura lui în aceste momente,

se transfigura. Când lua o hârtie în mână, nea Fănică oficia la un altar, biroul. De la fruntea albă până la bărbia îngustă distanța se mărea vizibil. Sprâncenele se ridicau dând cu nasul aspectul unui semn de întrebare. Buzele se strângeau puțin, tuguindu-se, la fel ca bolnavul imaginar al lui Daumier. Punctul semnului întrebării. Hârtia era ținută în mâna frumoasă cu grijă ca ostia în mâna unui preot devot. Nea Fănică cetea o dată repede hârtia și apoi cetea între rânduri. Din când în când, mâna dreaptă atingea hârtia, din nou cu grijă, și gura sa se lăbărța într-un surâs lat, satisfăcut, pronunțând „am spus eu...". În adevăr nea Fănică știa totul dinainte. Prevăzuse cu precizie cu o săptămână înainte că trebuie să se înainteze o situație cu numărul de potcoave de care avem nevoie sau de cantitatea de gaz lampant necesară pentru petromaxurile cancelariei. Dacă hârtia era scurtă, nea Fănică se speria și devenea trist. Știa că ce e scurt e grav, spre exemplu „de urgență plecați în direcția cutare unde veți primi noi ordine". Era îngrijat, figura marțială se scofâlcea, ofta către cei doi sergenți cu termen redus, ciracii săi: „e de rău băieți". Strângea hârtia și pleca în grabă către nea Mitică, luându-și aere secrete și preocupate. Nea Fănică era un birocrat perfect, o știa și el și țineа ca și ceilalți s-o știe.

Cum nea Fănică era și mai în vârstă ca mine și și mai mare în grad, el dormea în pat, iar eu pe jos împreună cu ordonanțele. I se părea, că dacă locuiește cu mine va fi apărat de partizani, care respectau legea internațională și nu atacau pe medici. Cele două cruci roșii pe care le purtam la gulerul hainei mele de soldat prost, erau pentru nea Fănică și un fel de talisman împotriva păduchilor. Un alt motiv să dorească numaidecât să doarmă cu mine. În marșul nostru însă ne-am despărțit. Nea Fănică rămânea mai în urmă, cu hârtiile, cu furierii, cu Taină bucătarul și cu Țochi intendentul. Țochi era și el un personaj despre care e vrednic să reviu în povestirea mea.

Am mers întâi la răsărit de Remontnaia, găsind-o praf și pulbere de un bombardament aerian rus numai cu două ceasuri

înainte de a intra noi în ea. În marș auzisem niște bufnituri în fața noastră. Atât! Nu ne-am dat seama ce însemnau. Era pentru noi un lucru obișnuit pe meleagurile și vremurile acelea. Ne-am îndepărtat puțin de căruțe, ca să ne putem mai bine împrăștia în caz de atac. Recruții dimpotrivă, se strânseseră ciucure la căruțe. Cei cu căruțe în primire, care nu puteau să se dezlipească de ele, îi goneau cu ciudă:

– Mă juveților, duceți-vă la dracu de aici peste câmpie, că or să vă omoare ca pe puii de găină dacă vă văd așa strânși grămadă pe capul nostru. Or să zică că suntem cine știe ce grozăvie! Hai ștergeți-o!

Ei chipurile s-au îndepărtat, dar tot ciotcă rămăseseră. Cei bătrâni care fără comandă luaseră formația de împrăștiere pentru atacul aerian, au început să le strige:

– Să fiți voi ai dracului cu toate neamurile voastre cu tot, că nu sunteți buni decât de fete; o să vă împuște pe toți cu două gloanțe și o să vă bocească maicile voastre cu toate muierile neamurilor voastre... și așa și pe dincolo.

Bieții băieți, prostiți de frică, au luat-o la fugă pe câmp, în râsul bătrânilor:

– Ho mă, unde fugiți, vedeți că vă mănâncă iepurii!

Când văzură ce s-a întâmplat după bufnituri, li s-a stricat gustul de glumă. Ardea un depozit mare de benzină. Erau morți pe ulițe. Satul părea părăsit. Am trecut repede prin el, înfricoșați. După ce l-am depășit, am mai mers cale de o oră, deci cam patru, cinci kilometri, și ne-am oprit în marginea unui colhoz, să mâncăm. Deodată iar au pornit bufniturile bombelor de avion în spatele nostru. Rușii bombardau din nou Remontnaia. Recruții n-au mai mâncat și porțiile lor le-au mâncat oamenii bătrâni.

Seara am dormit într-un cătun foarte prăpădit. Era părăsit și ne-am închipuit că suntem foarte aproape de front. Într-o casă era un post de radio-telegrafie. Se lucra de zor. Erau bine informați. Ne-au spus că în fața noastră este divizia a patra,

în dispozitiv. În sat erau comandamentele. Se transmiteau ordine de luptă. Am dormit cu ei. Noaptea târziu, asta înseamnă către zece, unsprezece, am aflat, că a fost adus un ofiţer rus, prins anume pentru a avea informaţii despre tăria trupelor ruseşti din faţă. Era băgat într-un grajd din apropiere şi se vorbea că e ţanţoş şi nu vrea să spună nimic. Am fost curios, să-l văd. M-am dus şi eu la el. În grajd erau adăpostiţi parte din caii noştri. M-a izbit cunoscuta căldură a grajdului plin de animale, mirosul de cal şi de balegă. La lumina unui felinar, într-un colţ, am zărit un om tânăr, subţire şi frumos îmbrăcat, trântit pe jos. Era întors cu faţa către zidul grajdului. Paza i-o făcea un ostaş cu arma în cumpănire, în picioare, lângă el. Rusul nu s-a mişcat, când m-am apropiat de el. La lumina felinarului, am văzut că era cobză legat de mâini şi de picioare. Am spus soldatului care-l păzea, că eu sunt doctor şi că ţin să fie dezlegat, pentru că i s-au umflat mâinile. Soldatul a acceptat şi oamenii noştri din grajd l-au dezlegat. Rusul s-a întors spre mine binevoitor cu mulţumirea omului scăpat dintr-o situaţie grea. Îi amorţiseră complet mâinile de strânsură. Am început să vorbim, jumătate ruseşte, jumătate nemţeşte, aşa cum eram obişnuiţi.

Omul fusese prins de o patrulă de-a noastră, trimisă special să fure un ofiţer necesar pentru informaţii mai întinse. Fusese legat şi târât până în liniile noastre. Nu era supărat pentru aceasta, „aşa este războiul, dacă picase-n capcană, picase", dar era supărat că e ţinut legat. „Asta nu e o purtare demnă", mi-a spus el. Avea dreptate. M-am simţit ruşinat pentru ai noştri. Ca să schimb vorba, l-am întrebat de unde e şi cum îl chiamă. Deodată, de unde vorbea cu mine calm, mi-a întors spatele. Eu l-am întors înspre mine şi cu toată propaganda, de care-mi era plin capul, am început să-i spun, că nu e bine ce face, că în definitiv pentru ce se bate el, că noi am venit nu să cucerim, ci să eliberăm, etc., etc. La care el mi-a răspuns răstit:

– Lasă astea, nouă ne place cum suntem, ce vă băgați unde nu sunteți chemați. Și mai la urmă, dumneata ești ofițer?

– Da, i-am răspuns.

– Ai făcut o școală de ofițeri?

– Da, a fost din nou răspunsul meu.

– Acolo, la școala de ofițeri, n-ai învățat, că prima datorie a unui ofițer este onoarea?

– Da, desigur, a fost răspunsul meu încurcat.

– Atunci, mi-a spus rusul înfuriat, de ce vrei dumneata și voi toți, să calc această lege a onoarei?

Am rămas stupid. I-am spus în grabă bună seara și am plecat. Nu știu ce s-a mai întâmplat cu el, dar știu că eu pe lângă rușine, am avut și sentimentul, pentru prima oară simțit, că vom pierde războiul. Acum pricepeam, ce nu pricepusem până atunci, că eram în fața unei armate mari nu numai ca număr de oameni, ci și ca pregătire spirituală. Atunci mi-am dat seama că articolul din *Das Reich*, pe care-l cetisem cu un an înainte și-n care se arăta cum va cădea „colosul cu picioare de lut", era un amplu pamflet de propagandă. Că armata rusească putea pierde bătălii, dar nu putea pierde războiul. Că, în sfârșit, ei voiau să se bată, pe când noi nu. Convorbirea pe care am avut-o cu rusul mândru și colțos, m-a zdruncinat la fel ca o lovitură de măciucă primită în țeastă. M-am întors trist în casa cu post de radiotelegrafie. M-am așezat lângă nea Fănică, care ne ajunsese din urmă, și i-am povestit scena. Nea Fănică dădea din umeri.

– Mă nea Fănică, am conchis eu, cred că o să mâncăm bătaie.

– Fugi dragă de aci, dumneata știi ce spune buletinul informativ? L-am cetit pe drum în mașină, ne-a sosit azi dimineață. Zice că rușii sunt la capătul puterilor și că o ultimă sforțare a noastră este tot ceea ce este necesar ca să-i prăpădim.

– Cum să-i prăpădim, când văd că ne prăpădesc ei pe noi, răspunsei.

– Lasă domnule cu teoriile dumitale, se răsti nea Fănică.

– Mai bine culcați-vă, răsări nea Mitică între noi. Îl trezise convorbirea noastră pe ton de ceartă.

– Păi bine domnule căpitan, a început grav nea Fănică, eu ca ofițer cu informațiile nu pot admite ca un ofițer, și doctorul e tot ofițer, măcar că n-are grad, să facă astfel de afirmații. Sunt dăunătoare moralului de luptă...

– Lasă-l mă în pace pe doctor, că și eu cred că are dreptate.

Nea Fănică a tăcut și-am adormit cu toții.

CINE O SĂ ÎNGROAPE PE BIEȚII BĂIEȚI

În noaptea aceea am dormit bine înfundați în paie. De dimineață, adică cam pe la șapte, atunci când se luminează de ziuă pe acolo, am fost treziți de scârțâitul macabru pe care-l scot tancurile când merg. Am sărit arși din culcușul de paie, să le vedem.

– Mă, o să fie buclue mare, a mormăit plictisit nea Mitică.

Am ieșit toți afară. Le-am numărat: unu, doi, trei, ...unsprezece, douăsprezece. Treceau pe lângă noi indiferente, bălăngănindu-și tunurile lungi cu pâlnie, ca niște elefanți pașnici, scoși la un număr de circ.

Cerul gri era jos și posomorât. De sub el și pe deasupra orizontului ieșeau unul câte unul elefanții mecanici aducători de moarte. Treceau apoi prin fața noastră și făcând la stânga, binișor se înfundau în noaptea, care fugea la apus. Am simțit înfrigurarea morții. Mergeau cu toate la moarte. Aceeași moarte cu care trăiam cu toții, de când ne scufundaserăm în război.

Am intrat în casă înfrigurați. Taină ne pregătise ceaiul. Nea Mitică a dat comanda:

– Să ne dai și rom!

Lucrurile luau o turnură gravă. Deasupra noastră apăsa moartea. Pe ușă au intrat băieții de la escadronul de cavalerie al diviziei. Erau proaspăt bărbieriți, fercheși, frumoși și păreau încântați.

– Fraților, ne batem!

– Să vă ia dracu de nebuni! Fu răspunsul nostru în cor.

Moș Colea era sufocat. El era plutonierul major cel mai bătrân al batalionului. Să fi avut patruzeci și cinci de ani. Era înalt și gros ca un stejar bătrân. Încărunțise devreme. Bea și mânca bine așa că obrajii prea plini plesneau de întinși și erau împreună cu nasul de roșeala ardeiului iute când nu s-a uscat, dar s-a roșit de tot. În ger se făcea mai roșu, așa de roșu, că bătea în vânăt. Plecase în război ca major la întâia, adică la compania întâia unde se ținea și aprovizionarea și întreaga gospodărie a trupei. Suporta bine greutățile campaniei, prilej pentru el de aventuri și chefuri. Era mare amator de femei. Îi plăceau mai ales cele date-n copt, cu sâni generoși și coapse încărcate de voluptăți și grăsime, dar trebuie să spun, că în lipsă de așa ceva, nu dădea înapoi și de la cele tinere și slabe. Nu-i ardea de femei fără de mâncare și băutură, că de cântat, cânta singur în chip fioros. Pentru el războiul era scăpare de acasă de la nevasta de care se plictisise dar n-o părăsea. Nu e creștinește, spunea moș Colea, foarte convins de ce spune. Îl chema Nicolae Voinea pe numele de pace, românesc. Noi îi ziceam moș Colea Războiu. Voina însemnă război pe rusește. Când pleca în permisie acasă, spunea:

– Acum mă chiamă Nicolae Voinea și mă duc să mă culc cu muierea mea, dar să știți că nu întârzii mult. Fac gardul și repar sobele și vin iar aici cu voi.

În adevăr se întorcea cu două, trei zile înainte de terminarea permisiei și imediat făcea un chef cu muieri găsite în

ziua aceea chiar, iar de a doua zi era din nou moş Colea Războiu. De la o vreme nu-i mai ziceam decât moş Colea, ni se acrise la toţi de războiu.

Era un om de ispravă, niciodată obosit când era vorba de o treabă serioasă. Nu se îmbăta niciodată şi veşnic era cel care aducea soluţia cea mai simplă şi cea mai fructuoasă. Avea o gospodărie întreagă cu el, făcută din ce apucase de ici de colea, pe care niciodată, sub cel mai greu bombardament sau în retragerea cea mai precipitată, n-a părăsit-o. O strângea tacticos şi metodic în căruţele lui şi pleca cu ele, cu toate, şi el în trăsurica lui cu coviltir, liniştit şi mulţumit de treaba făcută. Când se plictisea de dormit sau dormitat în trăsură, se suia pe cal. Avea un mic cal flocos, puternic şi iute, care-l ducea cu uşurinţă de la un capăt la altul al coloanei lui de căruţe, pentru că moş Colea să poată să împartă cu generozitate cruci şi dumnezei, strânse în melancolia dulce în care-l legănase trăsurica pe arcuri. Moş Colea era Sancho Panza batalionului nostru. În familia noastră el era subofiţerul care prin consimţământul tacit al ofiţerilor, avea voie să vorbească la masă neîntrebat şi moş Colea uza, nu abuza de acest drept. Era un om cu real tact.

Eram la masă, deci a început să vorbească.

– Păi bine domnule căpitane, de bătaie ne arde nouă, mai ales pe vremea asta. Eu nu zic să nu ne batem, dar chiar aşa şi chiar acum? Păi dumneavoastră nu ne vedeţi ce zgribuliţi suntem cu toţii şi ce subţirei. Păi nu ne bătură toată vara? Acum vrem să stăm şi noi la odaie încălzită cu-n vinişor şi cu hazaică. Zău aşa să mă iertaţi de ce spun la mintea mea de majur prost între dumneavoastră.

Vorbea Sancho Panza! Prin aburul ceaiului parfumat de rom, ascultam discursul lui Colea aşa cum în aburul ce venea din spre mare plin de parfumul florilor de portocali din grădinile Atenei, ascultasem corul „Electrei" lui Sofocle, în teatrul Odeonului la poalele Acropolei: „Nimic nu este prea trebuincios

omului, ce nu poate fi căpătat prin prudență și înțelepciune". Ce spunea Colea era vocea înțelepciunii practice, care nu știe multe, dar înțelege multe. El continua:

– O să ne lăsăm pielea aici cu toții, pe câmpiile astea fără de sfârșit și o să ne mănânce corbii, că de îngropat n-o să aibă cine să ne îngroape.

Îmi păruse rău că nu putusem vedea Antigona cu o zi înainte și s-o aud cum se tânguie, că nu are voie nici un cetățean să pună în mormânt cadavrele fraților ei Eteoclu și Polynice și să-i plângă. „Ei trebuiau să fie dați pradă, neînmormântați și neplânși, păsărilor cerului."

Destinul nostru era acum în gura lui moș Colea, care vorbea cu suflul tragic al lui Sofocle. În cameră plutea tristețea faptelor cărora nu te poți împotrivi, măcar că știi sfârșitul lor grav și neprielnic.

Cavaleriștii nu l-au lăsat să termine. Erau grăbiți. Primiseră ordin peste noapte să încalece, să meargă după tancuri și înaintea noastră. Tancurile mergeau pe la stânga diviziei a patra, așezată în formație de apărare retrăgându-se pe încetul și mergeau să țină în loc sau să zdrobească întăririle ce le-ar fi venit rușilor care atacau divizia noastră. Cavaleriștii trebuiau să depășească divizia a patra, să ocolească dispozitivul de luptă al rușilor pe la spate și să ne recunoască nouă drumurile ce duceau în golul din spatele rusesc. Noi trebuia să plecăm imediat după ei, ca formație de șoc, să atacăm pe la spate pe ruși să stabilim punctele de unde întreaga noastră divizie trebuia să înfrângă atacul de diversiune rus. Atacul rus se dezvolta la Sud de Stalingrad, pentru a nu ne lăsa să deschidem drumul celor ai noștri prinși acolo în încercuire.

Planul era frumos. Îndrăzneala lui m-a cuprins și pe mine. M-am sculat și m-am încins reflex. Nea Mitică din capul mesei mi-a ghicit gândul.

– Ai răbdare doctore, să primim ordinul.

În acest moment, de la telegrafişti ne-a venit o telegramă: „Plecaţi imediat ce aţi luat înţelegere cu Faima", numele secret al escadronului de cavalerie. „Mergeţi repede după ei, lăsând trenul de luptă unde se află. Ţineţi legătura cu noi prin G." Noi nu aveam G. Moş Colea a rămas cu gura căscată. Ştia el că rămâne în urmă, dar îi părea rău de noi. Cavaleriştii au plecat. Nea Mitică a ieşit cu noi toţi afară şi a început să dea ordine. Acest om mic avea o incontestabilă autoritate asupra noastră a tuturora. Se făcuse linişte. Prin nu ştiu ce putere, toţi oamenii vechi se strânseseră în preajma casei, echipaţi pentru bătălie, cu aerul solemn al clipelor grave. Fără comandă luaseră formaţia în careu. Ofiţerii şi-au luat locurile în flancurile companiilor. Nea Mitică, comandantul, vorbea:

– Plecăm să atacăm. Nu luăm căruţele cu noi, pentru că trebuie să mergem repede şi neobservaţi. Fiecare om ia o sută douăzeci de cartuşe şi zece grenade. Cei rămaşi se strâng în careu în jurul casei ăsteia şi fac cu schimbul câte două ore cu pază triplă. Oricând pot fi atacaţi. Nimeni nu pleacă de aici decât cu ordinul meu. Legătura se face din trei în trei ore prin curier călare. Comanda rămâne locotenentului Cristescu. Executarea!

Oamenii au strigat:

– Să trăiţi!

– Rupeţi frontul! A şuierat nea Mitică.

Lumea s-a împrăştiat. Recruţii s-au speriat de strigătul teribil al celor bătrâni. Nu înţelegeau nimic, simţeau însă – împreună cu caii, că se întâmplă ceva, care-i poate duce la moarte. Se strânseseră pe lângă căruţe, nemişcaţi; îşi aşteptau soarta, cuminţi şi tăcuţi.

În câteva minute coloana de marş s-a format.

– Dar cu aceştia ce facem? a întrebat o voce din ocolul bătrânilor.

– Rămân! A ordonat nea Mitică.

Am plecat după cavaleriști. Depărtându-ne, l-am putut vedea pe moș Colea, astupând cu trupul său voinic ușa magherniței, în care dormisem. Se văita, legănându-se asemenea coriștilor din corul tragediei ateniene:

– Cine o să-i îngroape pe bieții băieți. O să-i mănânce fiarele și păsările cerului!

Noi ne înfundam odată cu noaptea în apus.

Noaptea a fugit înaintea noastră. Ziua se ridica din ce în ce mai mare în spatele nostru. Din dreapta s-a auzit începerea bătăliei. Se trăgea cu tunul. Se trăgea ruseşte, în baterie. Trebuie să fi avut multe pentru că cu greu se distingeau focurile. Era un huruit continuu şi din ce în ce mai asurzitor. Oamenii, la auzul bătăliei, s-au răspândit în trăgători. Mergeau pe o parte şi pe alta a drumului. Au început să țăcăne mitralierele. Se făcuse angajamentul de infanterie. Artileria trăgea acum lung, în baraj, înapoia liniei de bătaie. Toate semnele le aveam din auzite, pentru că nu vedeam nimic. Din ce înaintam, din ce ne cuprindea bătălia. Adierile vântului rece din răsărit, ne aducea mirosul prafului de puşcă amestecat cu duhoarea sudorii şi a sângelui. Ştiam unde mergem. Mergeam toți strânși în bătălie. Simțeam, ca întotdeauna unitatea organică, care se încheagă între oamenii unei formații atunci când intră în foc. Retrăiam din nou acest sentiment de organism, dar şi de parte. De egoism absolut în fața morții şi de absolută trebuință de a fi împreună. Se simțea mulțumirea că sunt alții în foc şi nu noi.

De la cavaleriști ne-a venit vestea că au depăşit frontul şi că încep să se strecoare în spatele lui. Locul de recunoaştere pentru schimbarea direcției de marş erau nişte fântâni cu roată, cu câteva case împrejur. Acolo se găseau şi câteva fete. Trebuia, odată ajunşi acolo, s-o luăm şi noi la dreapta. Lăsam acolo patru oameni, ca punct de legătură. De la noi a plecat călare un curier. De la cei din urmă ne-a venit un curier. La noi, în urmă, era liniște, începuseră să sosească răniții de la divizia a patra. Ambulanța divizionară se instalase în casa unde înnoptasem

noi. Ai noştri se îngrămădiseră într-un bordei. Pregătiseră mâncare pentru noi. Nea Mitică le-a trimis vorbă să ne trimeată mâncarea la răscrucea cu fântâni, să vină repede cu caii cei mai buni şi cu focul de la marmită acoperit. Să vie spre seară, ca să nu fie observaţi de ruşi.

Noi mergeam încet şi prevăzători, trebuia să-i surprindem. Prevederile erau inutile, întreaga divizie se angajase în urma noastră. Făcusem cel mult douăzeci de kilometri până la fântâni. Trecuse de amiază. Cerul fiind plumburiu, ne dădeam greu seama de mersul timpului. La răscrucea cu fântâni am găsit fetele frumoase. Ni s-a părut în mijlocul oceanului de pământ cenuşiu, sub cerul cenuşiu, o oază cu trandafiri întârziaţi.

În dreapta noastră bătălia se îndepărta. Aveam impresia că divizia a patra pierdea teren şi că ruşii înaintează. O ştafetă de la cavalerişti veni să ne întărească bănuielile noastre. Din spate o altă ştafetă veni să ne spuie că divizia a patra se retrage angajând pe ruşi să-şi părăsească poziţiile, aşa că noi să ne grăbim să ne infiltrăm în spatele lor. N-am mai aşteptat mâncarea, am reînceput marşul, ca să nu ne apuce noaptea înainte de a ocupa poziţiile, imediat după mijlocul zilei începe să se pregătească de noapte în Rusia. Mersul a devenit penibil. Eram obosiţi, nemâncaţi şi părăsind drumul, mergeam mai mult pe pământul gol. Ne feream de drum, să nu fim surprinşi de ruşi. Începuse să se înnopteze de-a binelea. Bătălia din dreapta noastră continua fără să ne mai facă atenţi, ne obişnuisem cu zgomotul ei, ne era foame. Cu înserarea focurile tunurilor se vedeau. Despre tancuri nu mai ştiam nimic de azi dimineaţă când trecuseră prin faţa noastră. Odată cu noaptea am ajuns pe cavalerişti. Erau aşezaţi în dispozitiv, adică deseălecaseră, strânseseră caii într-o viroagă, şi ei se aşezaseră pe o linie de nivel ascunşi vederii. De unde erau se puteau deosebi destul de bine, la doi, trei kilometri, sub liniile de nivel, calabalâcurile ruseşti. Se făcea mâncare, în bucătăriile de campanie fierbeau

cașa. Extraordinari soldați. Modești ca soldații romani, mâncarea lor era făcută din boabe de grâu sau orz fiert. Asta e cașa. Ai noștri îi ziceau caș. Împrejurul lor era forfota obișnuită de cai, de oameni, de telefoane. Începeau să se bănuiască chiar posturile de comandă. Se înnpotase bine de tot. Nici rușii nici ai noștri n-au făcut focuri. Am dormit în liniște, unii lângă ceilalți, pe câmp, acoperiți cu foi de cort. Șuba mea a făcut minuni.

De dimineață ne-am trezit într-un zgomot asurzitor. De data aceasta atacau ai noștri. Pozițiile rusești erau bombardate de artileria divizici a patra din față, de artileria diviziei noastre din dreapta, tancurile nemțești îi atacau din stânga și dacă se retrăgeau, dădeau de linia noastră a cărui cap era escadronul de cavalerie, apoi noi, apoi celelalte batalioane de infanterie ale diviziei noastre. Noi nu trăgeam. Așa era ordinul. Când artileriile au început să tragă în spatele lor, între ei și noi, am înțeles că ai noștri au început atacul. Iar au început să clănțăne mitralierele și să bufnească a doagă spartă brandurile. După două, trei ore, rușii au început să înhame și să caute un loc liber în barajul de artilerie, să poată să se retragă. În acest moment a pornit focul de pe linia noastră și tancurile să intre în ei și să-i risipească. Pentru ei a fost un moment teribil, abia acum înțelegeau, că sunt încercuiți. Căzuseră în cursă și nu se așteptaseră la o ripostă așa de meșteșugită de la niște trupe care cu câteva săptămâni înainte fugiseră din fața lor fără să se bată.

Odată cu declanșarea focului pe linia noastră, în spatele nostru s-a produs un alt nou eveniment. În spatele liniilor noastre, pe un drumeag trecând pe lângă viroaga cu caii cavaleriștilor, în care sosiseră și cazanele noastre cu mâncare, a apărut o coloană de mașini. Camioane, după cum mergeau, pline. Cine să fie? Nea Mitică a scos un pluton dela întâia cu o mitralieră și un brand și i-a așezat în poziție de o parte și de alta a drumului. Coloana de camioane venea spre noi, făcându-se din ce în ce mai mare. Nea Mitică privea atent spre ele cu binoclu. La un moment dat spuse:

– ...Sunt ruşii măi! Fiţi atenţi, să trageţi la comandă, dar nu toţi în prima, să trageţi şi în a treia. Pe a doua s-o lăsaţi în pace, ca s-o putem lua noi.

Când au ajuns la o sută de metri de noi, a comandat foc. Prima maşină s-a oprit a explodat şi a luat foc. Din a doua am văzut cum sar ca broaştele oamenii. Brandul a tras în a treia. Proiectilul a căzut exact pe ea. A sărit în toate părţile şi a rămas un morman de fiare şi lăzi. Erau lăzi de muniţie, explodau rând pe rând. Restul maşinilor s-au oprit, au sărit jos oamenii şi au deschis foc asupra noastră. Maşinile s-au întors apoi şi au fugit înapoi. În faţa noastră a rămas o linie de trăgători cu mai multe mitraliere. Îi puteam vedea cum se aranjează pe poziţie sub focul nostru. Nu mă puteam împiedica să nu-i admir.

Lupta aceasta locală lua amploare. Nea Mitică a trimis să mai vie un pluton de la a doua şi încă unul de la a treia. Ruşii se băteau grozav. În acest timp, bătălia care se ducea în spate ajunsese la paroxism. Şi unii şi alţii se încleştau într-o ultimă sforţare, se apropia noaptea şi dacă nu erau lichidaţi, ar fi primit întăriri şi-i pierdeam din mână. Întorcându-mă spre frontul principal, am putut vedea batalioanele diviziei a patra atacând. Cădeau ca muştele. Ruşii se apărau cumplit. Până la sfârşit rezistenţa a fost înfrântă, am văzut cum între ei se formează pâlcuri, pâlcuri, care sunt înconjurate de ai noştri şi masacrate. M-am întors la nea Mitică. Se trăgea dintr-o parte şi alta cu toată puterea. Nu l-am văzut.

– Unde e mă, don' căpitan?

Unul s-a săltat şi mi l-a arătat cu vârful puştii. Se vedea o mogâldeaţă mişcându-se pe drumeag. Am rămas cu gura căscată. Era el, nea Mitică. Mergea liniştit. A ajuns la maşina întâia, a depăşit-o, a ajuns la a doua, s-a suit în cabina şoferului. A declanşat motorul şi a pornit. Îndrăsneala omului a oprit focul pentru câteva momente. Maşina s-a ieşit din locul ei şi a pornit spre linia noastră. A ocolit prima maşină şi s-a oprit la noi însoţită de urale. Focul a început cu aceeaşi intensitate. Eram

nebuni de bucurie. Nea Mitică s-a dat jos din mașină cu naturalețea unui om obișnuit, care a făcut o treabă obișnuită.

– Ia vedeți mă, ce are înăuntru, că e grea.

Iordache, sergentul cu aprovizionarea, un oltean lung, slab și roșu, a sărit întrânsa. De sub coviltir îl auzeam cum înjură orbecăind printre lucruri.

– E plină cu conserve, dom-le căpitane.

– Adu mă afară să vedem și noi ce fel sunt.

A adus conserve, am desfăcut repede cu o baionetă, a curs o zeamă și niște felii tăiate, erau conserve de cartofi. Englezești. Scria pe ele.

Se înnoptase bine de tot. Rușii cu mașinile dispăruseră și ei. În urma lor s-au găsit câțiva morți. Din mașinile lovite nu mai era nimic. De la noi fuseseră câțiva răniți, pe care nu i-am evacuat. Nici nu știam unde e ambulanța noastră. Bătălia se terminase. Ceasul era șase. În câmpul bătăliei, care se întindea înaintea noastră, se auzea bine forfota oamenilor supraexcitați de emoțiile zilei, vaetele răniților, nechezatul cailor și zgomotul căruțelor. Dintre ai noștri făceau focuri.

Am mâncat cartofi prăjiți din conservele cucerite. Unii au adus un cazan cu cașa. Am mâncat și eu și mi s-a părut bună.

Cu tot frigul ce se lăsa peste noi și cu tot exemplul din câmpia din față, nea Mitică n-a lăsat oamenii să aprindă focul. Ne-am înghesuit unii în alții să dormim. Ne-am acoperit cu foile de cort. Pământul era așa de rece, că nu puteam dormi. Într-un târziu, mi-am găsit loc în mașină și am adormit.

Zările mereu plumburii, pe câmpia cenușie, ne-au găsit sculați și făcându-ne cartofi prăjiți. Noutatea și extraordinarul ne făcea să-i mâncăm cu frenezie. Am putut inspecta pe îndelete camionul. Era un Ford canadian nou, de toată frumusețea. Nu se putea compara cu nici una din mașinile pe care le aveam noi. Nea Mitică zâmbea fericit.

– Asta o conduc eu!

Dinspre câmpia din față, unde se dăduse lupta, se auzea larma obișnuită a unei adunări de oameni și animale. Trupele diviziei a patra plecaseră de cu noapte în urmărirea rămășițelor rușilor scăpați din capcana întinsă. În urma lor rămăseseră trenurile regimentare și răniții.

Într-o căruță, am suit și eu pe cei câțiva răniți ai mei și am plecat cu ei spre locul unde bănuiam că se face strângerea lor. Într-o jumătate de oră am ajuns între ei. Am găsit brancardierii ambulanței diviziei a patra și cu cei ai batalioanelor ocupați cu transportarea răniților pentru primul ajutor și operație. Cât vedeai cu ochii, erau sute de corpuri omenești, pe foi de cort, pe pături, unii pe târgi, fără nici o regulă, răspândiți în toate părțile. Majoritatea tăceau. Din când în când un geamăt, arareori unii strigau după ajutor. Fețele supte de durere și de pierderea sângelui. Unele scofâlcite de nu li se vedea decât nasul. Pe unii acoperiți cu mantaua sau capela peste față, îi bănuiai că sunt morți. Mirosea greu a sânge. Sub unii se întindea o baltă mare de sânge, altora le atârnau picioarele și mâinile aproape nemaiagățate cu nimic de trup. Alții își țineau cu mâinile mațele revărsate din pântece.

Am avut imaginea infernului. Am căutat să fiu de un ajutor. Nu puteam decât să fiu ridicol. Exista un singur lucru de făcut aici pe câmp, de văzut care nu era mort, ridicat din masa informă și transportat. Oamenii ambulanței și ai batalioanelor își făceau cu hărnicie treaba. Restul era treaba chirurgilor. Erau puțini, trebuia să se aștepte rândul. Am plecat mai departe spre ambulanța noastră. N-am mers mult, cam un ceas și m-am trezit la marginea satului de unde plecasem. Ambulanța, știam, era în casa pe care o părăsisem. De-a dreptul peste câmp, drumul era mult mai scurt. Aici același aspect teribil de infern. Cei câțiva doctori operau de ieri fără întrerupere. Nu era între ei nici un chirurg adevărat, de meserie, specialist; toți erau medici care se improvizau de nevoie chirurgi. Răniții erau aduși în căruțe, furgoane sau camioane și așezați în fața ambulanței, așteptând

să fie luați. Stăteau afară în frig până le venea rândul la operație. După operație erau trecuți într-un hambar. Către seară, este drept, au fost luați de un spital nemțesc de campanie. Și totuși nenorocirea era mare.

Moș Colea mi-a ieșit înainte.

– Văzurăți, dom' doctor, ce nenorocire. Ăștia sunt d-ici de la a patra, ai noștri sunt mai puțini, sunt colea mai la o parte unde e ambulanța noastră.

Mi-am dat seama abia acum, că din divizia a patra făcea parte și fratele meu. Mi-a sărit inima din loc. S-ar putea să fie printre ei. Am început să umblu printre ei. Erau câteva sute, am putut să-i trec repede în revistă. Nu era. Dar dacă e printre cei din câmp? Dar dacă e mort? Mi-au venit în minte vorbele lui moș Colea:

– Cine o să-i îngroape pe bieții băieți?

Așa a fost, care a murit acolo, a rămas pe câmp, neîngropat.

PREGĂTIRI PENTRU CRĂCIUNUL 1942

A doua zi am fost din nou împreună, cu toții, cu batalionul, cu nea Mitică, cu moș Colea, grămadă, bucuroși că scăpasem întregi din afacerea asta, plus o mașină perfectă, plus multe provizii.

Cu o zi înainte, când depusesem cei câțiva răniți ușor, la ambulanța noastră, văzusem la lucru un bun prieten al meu, Mișu Ionescu. Era de meserie medic, improvizat chirurg, ca de altfel toată lumea de la ambulanță. El le era șef în chirurgie. Din internat îl știam ca un real talent chirurgical și cu plăcerea de a tăia ordonat, plan anatomic după plan anatomic. De abia îl putusem saluta, așa era de ocupat cu rănițiii diviziei a patra. Se

luptaseră ruşii cu o dezesperare extraordinară. În fond două divizii de-ale noastre căzuseră pe un detaşament rusesc de puterea unei divizii, la care se adăugau zece, cincisprezece tancuri. De data aceasta avusesem şi noi tancuri. Atacul de diversiune dat de ei fusese zdrobit, însă pierderile noastre erau extrem de mari.

Cum acolo, în mijlocul primejdiilor, bucuria de a fi scăpat întreg măcar o zi, e mare, eram bucuroşi. Am mâncat şi am băut şi ne-am făcut culcuşuri de paie şi am dormit cu foc în casă şi toată lumea era a noastră.

Dar fericirea a fost scurtă, iar am plecat să ocupăm teritoriul rămas liber în spatele nemţilor înaintând. De data asta am plecat cu întreg batalionul, cu bagaje, cu căruţe, cu maşini. Am trecut din nou linia ferată de la răsărit la apus prin Kotelnikovo. Aici în gara mare era activitate. Se debarcau tancuri nemţeşti. Era, pare-se ultimul eşalon al diviziei blindate, care venise să ia poziţie în locul nostru. Din ziua când văzuserăm şirurile de avioane nemţeşti, începuse ofensiva pentru despresurarea Stalingradului. În apropierea Kotelnikovo-ului, cam la optzeci-nouăzeci de kilometri de Stalingrad, se aranjase un important câmp de aviaţie. Eram surprinşi de tinereţea oamenilor şi de prospeţimea lor. Veniseră din Franţa de la repaos. Divizia blindată avea, în afară de tancuri, autocamioane enorme de toată frumuseţea. Când trecurăm prin gară unde debarcau, nici nu-şi aruncară ochii spre noi. Eram aşa de mici, de zgribuliţi şi cu o coadă de căruţe după noi, încât în adevăr arătam a ţigani cu şatra. Mă întrebam de ce au nevoie de noi, în definitiv, această extraordinară putere. Ofensiva lor mersese foarte aproape de Stalingrad, se spunea, în unele locuri până la douăzeci şi şapte de kilometri şi ei debarcau încă în tancuri. Începusem cu tot dinadinsul să credem că vom sparge încercuirea Stalingradului.

Drumul pe care-l urmam, mergea până la stânga căii ferate, înspre Nord şi Vest. Găsirăm sate complet părăsite şi

urmele unor lupte de mare violență. Am dormit două nopți în sate pustii. În ultimul sat am găsit câteva autocamioane nemțești ale diviziei blindate cu ateliere de reparații și instalații de infanterie. Le-am vizitat, erau o perfecție de confort, curățenie și utilaj. Eram din ce în ce mai uimit de ei.

Dimineața m-am trezit într-un tărăboi ce venea dintr-o cameră vecină celei în care dormisem. Era un tărăboi destul de molcom și dulce... Nu striga nimeni, se auzea numai un fel de zgomot curios. Intrând în odaia vecină de unde se auzeau zgomotele curioase, am dat peste trei nemțișori, unul de nouăsprezece, celălalt de optsprezece și ultimul de șaptesprezece ani; doi stăteau la o masă și altul înghesuia, pe un fel de pat, o rusoicuță de vârsta lor. Când m-au văzut s-au sculat rușinați toți în picioare. Mă mir și de ce. Ei erau gradați și eu simplu soldat. În plus ei erau nemți, pe când eu român. Cred că numai situația în care i-am găsit și diferența de vârstă i-au făcut respectuoși.

– Ce faceți aici? I-am întrebat nemțește.

Fata pe jumătate bucuroasă și pe jumătate cu părere de rău, s-a strecurat ca o pisică pe ușă afară.

– Am băut domnule doctor, rația noastră de cognac.

– Bine, bine, lasă cognacul, ce făceați cu fata?

A început să strige don Quijote din mine, cu toată puterea celeilalte părți a făpturii mele, țăranul sănătos și bădărănos de pe țărmurile Mării Baltice. Nemțișorii au lăsat capul în jos fără răspuns. Don Quijote a pornit în trombă cu lancia în cumpănire, spre morile de vânt.

– Frumos pentru soldații germani să facă astfel de fapte nerușinate!

Cel mai mare dintre ei, într-o clipă de curaj dezesperat de copil bleg, ripostă:

– Fata voia și ea, domnule doctor, doar băuse cu noi împreună, chiar mai mult decât noi, dar nu voia cu toții într-o odaie. Noi nu voiam să ieșim afară, că ne era prea frig.

De data asta nu am mai avut ce să spun. Stăteam ca Don Quijote, după ce învârtit de roata morii, fusese azvârlit la pământ. Goga, care urmărise scena şi care nu înţelesese convorbirea dar înţelesese sensul întregii scene, în spatele meu, ca Sancho, mă scoase din încurcătură.

– Lăsaţi, don' doctor, că îs şi ei tineri şi dacă n-o fac acum, când s-o facă?

Am zâmbit şi i-am lăsat în pace. Am zâmbit de prostia mea, de visurile mele pasionate, grandiloevente, lipsite de simţul realităţii. Întotdeauna am fost acelaşi, un caraghios, antipatic şi năuc, trăind în ficţiune decât în viaţa adevărată, apărat de Dumnezeu să nu se afunde total, poate numai pentru dezinteresarea totală din care pornesc toate ideile, planurile şi hotărârile mele.

În ziua aceea am plecat mai departe, era ajunul Crăciunului. Spre seară am ajuns într-alt sat părăsit. Se vedeau urmele proaspete ale unor lupte cumplite. Case aprinse, pereţi găuriţi şi prăbuşiţi de obuze. Şanţuri pline cu morţi în cele mai curioase poziţii. Am mâncat şi ne-am odihnit. Fiecare am dormit pe unde am apucat, prin căruţe, pe sub căruţe, unde se aflau caii, ne încălzeau mai bine decât motorul maşinilor.

Noaptea pe la două, am plecat înclonaţi, ca să intrăm şi să ocupăm poziţie. Am mers în noapte, aşa cum se întâmplă în toate marşurile de noapte, de-a surda. Nu ştie nimeni încotro merge, cât va merge şi pentru ce. Mergi mereu pe un drum, care ţi se pare că nu se mai termină. Toţi tac şi sunt foarte prost dispuşi. Marşul se face întotdeauna încet şi cu oboseală mare.

Noaptea era rece şi fără stele. Mişcarea noastră se făcea fără zgomot. Am mers vreo trei ore. Ne-am oprit fără să ştim de ce şi fără comandă. În întunericul nopţii am presimţit existenţa unei case înaintea noastră. S-au auzit voci. Comandanţii companiilor dădeau ordine. Simţeam cum se dislocă din coloană, companiile una câte una şi pe tăcute, ca arătările, dispar la dreapta şi

stânga în beznă. Spre ziuă peste întuneric se așezase o ceață, un fel de apa morților.

– Doctore intră în casă!

Auzii vocea lui nea Mitică lângă mine. Am tresărit, sculat ca din somn. Bâjbâind, am dat de ușa casei și am intrat. M-am culcat imediat pe jos, și am adormit în șubă. Când m-am trezit, începuse să se lumineze, un fel de lumină cenușie, amestecată cu abur și cu întuneric. Afară frigul se înăsprise. Fulguia rar și fără putere. În casă eram cu nea Mitică. Goga ne-a făcut ceaiuri. În căsuța asta trebuia să fie postul de comandă a lui nea Mitică și postul meu de prim ajutor. Pe fereastră am putut vedea linia noastră de trăgători. M-am mirat s-o văd înapoia căsuței în care poposisem noi. Nea Mitică mi-a spus că e mai confortabil aici decât afară în frig, că linia de front trebuia să se modeleze nivelurilor terenului, și că nu aveam ce alege. De altfel, cât am putut vedea, nu era nici o casă mai cumsecade în apropiere. Eram la capătul unui sat, care se întindea în dreapta și în spatele nostru, pe un fel de coastă lină, pentru Rusia, pentru noi un șes perfect. Satul era ocupat de un batalion de infanterie din treisprezece Calafat.

L-am pus pe Gorâci, sergentul sanitar, care-l aveam cu mine, să aranjeze cumva încăperea pentru viitorul post de prim ajutor. Apoi am început să ne plictisim. Când eram să adormim a doua oară, iată-ne din nou cu cavaleriștii. Plecau în recunoaștere. Doi ofițeri și doi ostași. Nea Mitică le-a oferit un ceai cu rom. Între cei doi ofițeri unul era vestitul Mateescu. Îl cunoștea toată divizia și desigur și corpul de armată, era de o vitejie fără seamă, întotdeauna primul în cele mai grele situații. În civilie, că era rezervist, era profesor de istorie, asistent la facultate. Mic costeliv și cu mișcări domoale, era ofițer de cavalerie și făcuse campania de la început. Escadronul de cavalerie era unitatea de cercetași a diviziei. Ei intrau întâi oriunde. Ei erau cei care luau smântâna. Se lăudau? Era adevărat? Așa se spunea. Adevărul era că mergeau singuri și în

frunte. Mateescu al nostru avea toate decoraţiile româneşti. Nu ştiu de cele nemţeşti. Acum plecau în recunoaştere. Eram curios să văd un astfel de om. El povestea încet şi tacticos lui nea Mitică:

– Luăm caii cu noi, că aşa e regulamentar, dar nu ne sunt de folos decât poate la întoarcere şi ca să lăsăm armamentul pe ei.

– Nu luaţi nici o armă cu voi?

– Câteva grenade şi revolverul, altminterea ne încurcăm, ne e chiar greu. Mergem mult în urma frontului, opt, nouă, chiar zece kilometri şi e obositor cu multe lucruri pe noi.

Şi-au luat rămas bun şi au plecat. Totul era aşa de natural de parcă s-ar fi dus la un *five o clock*.

Plictiseala din cameră s-a întins din nou peste noi. Stăteam şi aşteptam. Din când în când ne venea câte o veste de la batalioanele celelalte. Apoi nea Mitică a plecat să vadă cum sunt aranjate companiile. Când s-a întors el, au venit într-un Horch şeful de stat major al diviziei şi un ofiţer cu cuc. Au vorbit ceva cu nea Mitică, s-au urcat din nou în maşină şi au plecat în faţa liniilor noastre. Mă uitam pe fereastră după ei şi iată un brand explodând înapoia maşinii, apoi altul, al treilea, al patrulea, pauză. Maşina a mers înainte şi a dispărut după o denivelare de teren. Ce-o mai fi şi asta, mă întrebam eu, ce fel de război, Doamne iartă-mă, nu văd nici un inamic, stau într-o casă înaintea liniei de foc, nu se trage nici un foc, decât patru explozii de branduri după o maşină.

La prânz ni s-a adus mâncare din spate, am mâncat împreună cu nea Mitică, fără întreaga companie. Ceilalţi gradaţi erau pe linie cu oamenii. După amiază, în mijlocul plictiselii, cum se întâmplă pe aici, prin Rusia, a început să se pregătească de înnoptare. În depărtarea plumburie şi ceţoasă s-au iscat bufnituri de grenade şi rafale de mitralieră.

– Sunt ai noştri, doctore, Mateescu şi cu celălalt. Probabil sunt mult în spatele ruşilor.

Am avut o sfâșietoare groază pentru ei. Mi-i închipuiam singuri, bătându-se împotriva tuturor, convinși că n-are cine să le vină într-ajutor. Probabil și nea Mitică s-a gândit la fel. Se plimba nervos prin cameră. Apoi a plecat trântind ușa. Afară de înnpotase de-a binelea. Oamenii întregii divizii și-au aprins focuri. Dinspre ruși nu se vedea nimic. Nu puteau să fie convinși românii mei nici de gloanțe, că nu trebuie să aprindă focul. Rușii însă nu trăgeau, parcă n-ar fi existat.

În plictiseala teribilă, care se întindea peste tăcerea și singurătatea din odaie, apariția unui ofițer neamț a fost o fericire neașteptată. Era un locotenent. Om de cel mult douăzeci și patru de ani. Șaten, cu ochii căprui, cu o figură foarte frumoasă și o splendidă ținută. S-a prezentat, era un baron von..., mi-a cerut voia să rămână la mine în odaie, la adăpost de frig. Eu m-am căznit, să-i fiu o gazdă plăcută. Ne-am înțeles foarte bine. Era din Göttingen. Studiase Wirtschaftlehre pentru a intra în afaceri sau în diplomație. Apoi l-a prins războiul. A făcut o școală, a intrat în front cu începerea campaniei din Est. Regreta că n-a făcut campania din Franța. Cunoștea Franța foarte bine. Părinții lui, făceau în fiecare an un voiaj la Paris. Conversația care se ducea în nemțește am reluat-o în franțuzește. Știam că tuturor nemților le place limba franceză și sunt încântați s-o vorbească. În adevăr, vorbea perfect cu o pronunție perfectă. Deodată, în spatele nostru, la câțiva zeci de metri, s-a produs o explozie teribilă. Am sărit ars. Neamțul, liniștit, mi-a spus, că el e venit special cu o echipă de armurieri să explodeze, cu mine, câteva tancuri de-ale lor, rămase fără benzină acolo. Din nou o explozie. Iar am tresărit. Încă una. Eu iar am sărit de pe scaun. Foarte politicos, chiar drăguț de îngăduitor m-a întrebat:

– Probabil nu ești de mult pe front?

Am aprobat din cap, eram foarte speriat.

– Ei bine, iată, te învăț ceva. Te învăț să fii calm, chiar erou.

A scos din buzunarul din spatele pantalonului său un bidonaș plat.

– Bea! Mi-a spus el.

Am tras o duşcă.

– Bea-o pe toată, o să-ţi facă bine!

L-am ascultat şi, în adevăr, m-am simţit altul şi am putut urmări în linişte ce-mi spunea el.

Ofensiva pentru despresurarea Stalingradului trebuia oprită. Frontul de pe Don, printr-o defecţiune italienească se spărsese din nou. Prin spărtură o coloană de tancuri ruseşti mergea cu viteză spre Rostov. Dacă această săgeată nu putea fi oprită, tot ceea ce era dincolo de Don cădea în mâna ruşilor şi dezastrul ar fi fost şi mai mare decât pierderea Stalingradului. Divizia lor primise ordin să treacă Donul şi să atace pe ruşii care înaintau vertiginos. Era singura şansă să nu cădem cu toţii în capcană. Ruşii se arătau strategi perfecţi şi de o mare forţă de luptă. Din cursul zilei făcuseră pod de vase peste Don şi-şi începuseră trecerea. Tancurile care ne sprijineau nu mai puteau fi aprovizionate din motive de economie de combustibil şi muniţie. De asta le explodau. Rămâneam noi să ne descurcăm cu ruşii. Era sigur că într-o zi sau două, ruşii din faţa noastră, care se ţineau în defensivă, simţindu-ne fără tancurile nemţeşti, ne vor ataca.

Mi-a luat bidonaşul, mi-a dat un pomişor de brad pentru Crăciun şi-a plecat.

Am rămas din nou singur. Sergentul meu sanitar, Gorâci ţiganul şi Goga, care somnolau pe nişte paie, se treziseră în timpul conversaţiei şi se aşezaseră în spatele meu aşa ca să privească pe neamţ mai bine. Din nou s-a întâmplat acelaşi lucru curios, cu toate că nu înţeleseseră o boabă din cuvintele spuse, înţeleseseră sensul lucrurilor.

– E de rău, domnule doctor, îngâimară amândoi.

– De ce mă? întrebai eu, vrând să fiu discret.

– Pleacă nemţii!

N-am răspuns nimic. Dânşii au avut confirmarea. I-am văzut cum s-au strecurat afară.

Între timp a venit nea Mitică.

– Oamenii sunt nemulţumiţi, că au fost înşelaţi şi băgaţi din nou pe linia întâia. Dacă acceptau să meargă în urma nemţilor, nu înţeleg să ducă din nou greul liniei întâia. Nemţii pleacă.

– De unde ştiţi asta domnule căpitan?

– Păi de la oameni şi n-ai auzit cum îşi explodează tancurile?

Am rămas cu gura căscată. I-am povestit şi lui întâmplarea cu neamţul.

Afară s-a auzit o maşină plecând.

Totuşi cognacul mi-a făcut bine. Am dormit buştean, aşa că n-am auzit venirea patrulei de cavalerişti. Aduseseră, legat fedeleş, un rus, pe care l-au expediat la comandamentul diviziei.

DE CRĂCIUN

De dimineaţă, ofiţeri de cavalerie plecaţi în patrulare ne-au povestit, că sunt ruşi mulţi strânşi în sate şi după mişcările lor par a se pregăti de ofensivă generală. O să fie o chestie cu bucluc mare, nu ceva local ca dincolo la divizia a patra.

Era Crăciunul, prima zi. Pe toată linia nici o mişcare, nici un foc de armă. După ceai am ieşit să mă plimb. Am luat-o pe o cărăruie peste câmp. N-am mers mult şi am dat peste o baterie din paisprezece artilerie. Toată lumea plictisită. Stăteau strânşi într-un fel de groapă camuflată cu o foaie de cort. Făcuseră foc, să se încălzească. N-am stat cinci minute şi a sunat telefonul. Vorbea comandantul divizionului. Trebuie să se tragă. În cine, s-a întrebat de la baterie. Au apărut la creastă ruşi, s-a răspuns scurt. Un ofiţer de lângă mine mi-a întins un binoclu puternic.

– Privește!

M-am uitat și i-am văzut. Era o coloană răspândită în trăgători. S-a tras. I-am văzut culcându-se. Alt telefon. De la divizie.

– De ce trageți, cine v-a dat ordin? Vreți să vă descoperiți? Și ce vreți să faceți? Să loviți la opt kilometri?

– Așa am avut ordin.

– Cine vi l-a dat? Se răței vocea de la telefon.

– Comandantul nostru, dom` maior.

– Bine.

După alte cinci minute alt telefon.

– Păi bine mă dragă, așa camarazi sunteți? Mă spuneți la divizie, ca să mă săpunească azi în zi de Crăciun?

I-am lăsat pe artileriști să se ciorovăiască și m-am întors pe aceeași cărare înapoi la ai noștri.

Se făcuse aproape de prânz. La căsuța noastră, venise din spate sarmale, mămăligă și vin. Ne-am așezat la masă cu toții din nou. Nea Mitică îi strânsese pe toți după linie. Când să luăm prima îmbucătură, iată uruit de avioane. Nu ruseşti, nici nemțești. Am dat fuga să le vedem. Am văzut niște aparate negricioase cu o formă elegantă, cu niște stele în cinci vârfuri pe aripi, însă albe.

– Sunt americane măi! Sunt Hurricane astea măi!

În acest moment am văzut cum se desprind bombele și cum vin spre pământ. Spectacol unic.

Nu s-a întâmplat nimic nimănui. Au explodat niște bombe. N-a fost emoție decât că suntem atacați de americani.

– Se răcesc sarmalele, lăsați americanii, haideți la masă, ne invita moș Colea, venit din urmă să stea la masă cu noi.

– Ai dreptate.

Deci am mâncat și am băut. Toată noaptea a fost liniște, nu s-a schimbat un foc de armă. Rușii parcă erau înghețați. Ce-o mai fi și asta? Or fi făcând și ei Crăciunul. Primisem un maldăr de scrisori de la Valentina, nevastă-mea. Era prima dată când

primeam corespondență de acasă. Eram fericit. După masă, rămas numai cu nea Mitică, ceilalți întorcându-se pe linia de bătaie, m-am așezat cu cafeaua și țigarea să cetesc veștile. Dar n-am apucat. A intrat un băiat de la compania întâia, un curier. Abia putea răsufla în goană.

– Să trăiți dom`le căpitane, au intrat rușii în sat grămadă peste noi, cu armele sub mântăi!

– Cum asta? A sărit nea Mitică.

– Uite, de la noi îi vedem bine, cum se înforfotesc cu batalionul doi de la treisprezece Calafat. E o zăpăceală nemaipomenită acolo.

– Vin să văd și eu.

Au plecat și imediat a început bătălia. Se trăgea din toate părțile. Batalionul doi de la treisprezece Calafat era condus de un maior bătrân cu aspect de bunic, burtos, pleșuv și încărunțit. Un soldat desăvârșit, era omul cel mai greu din toată divizia. Avea niște nervi de oțel și o sănătate de piatră. Suferea, la fel cu soldații lui, toate greutățile campaniei fără absolut nici o deosebire și fiind foarte iubit făcea ce voia cu batalionul său.

Se trezise cu rușii în mijlocul lor. Veniseră pe furiș, tiptil. Nici nu fuseseră băgați în seamă de oamenii noștri înveseliți de puțina băutură ce-o căpătaseră. Când s-au înmulțit începură să tragă. Zăpăceala a fost mare. Dar după o jumătate de oră își reveniră și se retrăgeau spre noi luptându-se. Prin breșa făcută, au intrat alți ruși, care au luat frontul pe la spate. Ordine nu ne venea de nicăieri. Oltenii ieșiseră cu toții din gropi să vadă ce se întâmplă și să fie gata de plecare. Pe tot întinsul liniei, consensul era general: o întindem fraților! Oamenii nu voiau să se bată.

Nu știu ce s-a mai întâmplat din momentul când a venit un curier de la nea Mitică, cu ordinul să mă retrag cu căruțele ambulanței mele către unde se găseau trenurile divizionare, să-i trezesc pe ai noștri, să-i pun să înhame, că vine și el acolo cu tot batalionul. Am pus să înhame și am plecat. După mine începeau

să vină companie după companie. Toată divizia a făcut în noaptea aceea o mişcare de repliere. Spre dimineaţă am ajuns la căruţe, dar n-a fost nevoie să-i scol şi să-i pun să înhame, pentru că nu dormise nimeni şi caii erau înhămaţi de la primele focuri. În urma noastră s-au auzit rafale de mitralieră toată noaptea. De dimineaţă nu s-a mai auzit nimic.

Oamenii batalionului se strânseseră în jurul casei în care erau Cristescu, Ţochi şi administrativul. Nea Mitică cu compania întâia, cu Boţan, nu se arătau. Nu ştiam ce să facem, stăm, plecăm, dar unde. Pe drumul care venea dinspre locul bătăliei se scurgeau unităţi trunchiate ale diviziei. Erau artilerişti amestecaţi cu infanterişti, cu toţii grămadă, unii peste alţii. Punctul de întâlnire erau aceste case pierdute din stepa rusă. Cursul fugarilor era nesfârşit. În toată încurcătura asta, apare un călăreţ de la ambulanţa divizionară, aşezată la doi, trei kilometri mai la apus, să ne întrebe, ce ştim şi ce e de făcut. Le-am spus să vie şi ei la noi, că, pare-se, aici se face adunarea diviziei. Aviaţia nu ne-a atacat, ne-a bombardat în schimb greaua rusească. Auzeam cum vin ghiulelele vuind prin văzduh. Băteau destul de prost, nu s-a întâmplat nimic. Au tras asupra noastră cam o sută de proiectile, apoi au stat. Se făcuse ora zece, timpul se limpezise, apăruse un soare palid şi rece. Ne gândeam că ar fi nemerit să ne pregătim ceva de mâncare, ni se făcuse foame. Când iată, veniră peste noi tancurile ruseşti.

Întâmplare normală. Divizia se desprinsese peste noapte şi pusese o distanţă, pe care infanteria rusă nu o putea acoperi în cele trei ore de zi, de la şapte la zece dimineaţa. Era firesc ca urmărirea să se facă cu tancuri. Noi nu luasem poziţie, aşteptând dezesperaţi un ordin. Nu ştiam ce se întâmplă în spatele nostru. Tancurile ne-au prins pe toţi grămadă pentru că am fost absolut convinşi de seriozitatea comandamentului nostru.

Era ziua a doua de Crăciun. Era ziua Valentinei, nevastă-mea. Eram aşa de încrezător în comandament, încât m-am gândit să-mi termin de cetit corespondenţa venită de ieri. Din

nefericire, ordonanţa mea, Goga, o lăsase în casa de unde plecasem de cu seară. În graba de a strânge lucrurile utile, corespondenţa i s-a părut inutilă.

Probabil, ne ziceam noi, în urma noastră există ceva unităţi angajate cu ruşii. Mă rog comandamentul trebuie să ştie situaţia şi cel mai bun lucru e să aşteptăm aici liniştiţi. Chiar dacă ne-am fi gândit altfel, în mulţimea aceea de oameni şi căruţe cine ar fi putut să dea un ordin şi cine putea fi ascultat?

În această situaţie ne-am văzut atacaţi de tancuri. Panica a fost supremă. Toată lumea s-a urcat în căruţe sau în maşini şi a început o goană nebună. Cât puteai cuprinde cu ochii, pe câmpia întinsă, vedeai vehicole, de la cuptorul de manutanţă, până la obuziere trase de cai, încărcate cu oameni, într-o cursă extraordinară. N-am mai văzut aşa ceva decât la cinematograf, scena când s-a dat drumul liber, în Alaska, căutătorilor de aur.

Tancurile, ca nişte păstori monştri ne strângeau de pe lături, într-o grămadă mare, ca să nu ne rătăcim. Spectacolul merita expresia vergiliană: *horesco referens*. Închipuiţi-vă un Cişmigiu de vehicole încărcate, care se mişcă într-o goană nebună şi în care se trage cu tunul de voie în plin. Fiecare lovitură nimerea în plin şi-n obstacolul creat de sfărâmarea produsă, se poticneau din urmă alte căruţe, alte maşini. Zburau capete, mâini, picioare, nimeni nu se putea feri. Era un masacru desăvârşit. Dar, totuşi, aveam în faţa noastră libertatea, cine avea norocul să nu fie lovit, putea să fugă şi fuga însăşi îţi dădea speranţa unei scăpări. Panica se caracterizează prin aceea, că în mod contagios, o mulţime îngrozită de moarte e centrată de o idee, ideea că poate scăpa. Dar la un moment dat ideea scăpării ne-a fost spulberată. În întinsul câmpiei a apărut o viroagă. O ruptură de pământ de câţiva zeci de metri adâncime şi câţiva metri lărgime. Nu se putea vedea decât atunci când ajungeai în marginea ei. Întreaga masă de oameni, animale şi vehicole s-au oprit. Unii au încercat să umple golul zvârlindu-şi căruţele cu

cai cu tot în el. Încercarea era din capul locului sortită pieirii. După ce au fost zvârlite câteva zeci de căruțe în prăpastie, s-a văzut, că toate câte erau pe câmpie n-ar fi putut umple teribilul gol, care ne oprea să ajungem dincolo. Să ocolim nu puteam, pentru că tancurile făcuseră un fel de semicerc cu capetele pe viroagă. Semicercul împrejurul nostru era la o distanță de cinci sute de metri, ca să poată trage comod în noi. Atunci unii s-au zvârlit în gura prăpastiei, dar câți au sărit, acolo au rămas. Nu cred să fi scăpat nici unul. Panicii i-a luat locul resemnarea. Pe fețe s-a așternut liniștea. Știam cu toții că acolo ne rămâne pielea. Avusese dreptate moș Colea, nici îngropați nu aveam să fim. Tancurile trăgeau în noi. Un obuz a luat dintr-o dată picioarele a trei inși agățați pe marginea unei căruțe. Capul unuia de lângă mine mi-a sărit la picioare, ca o minge de fotbal, bine pasată. Doamne iartă-mă. Și acum mă întreb cum n-am înnebunit cu toții de groază. Teribil e războiul. Mintea mi s-a liniștit. M-am gândit la nevastă-mea, care mă aștepta acasă. Mi-a fost clar că n-o să ne mai vedem. Am scos o fotografie de-a ei din buzunarul vestonului am privit-o, apoi m-am hotărât să mor cel puțin împăcat cu Dumnezeu. Îmi cântam în cap versete din Ieremia amestecate cu psalmi: „și cei pe care Domnul îi va fi doborât în ziua aceea de la un capăt până la altul al pământului, nici nu vor fi jeliți, nici strânși, nici îngropați, ci vor rămâne pe jos ca gunoiul". „Iartă-mă Doamne, după mare mila ta și după mulțimea îndurărilor tale, șterge răutatea fărădelegilor mele." Îmi părea rău că nu știu rugăciuni speciale pentru iertarea păcatelor, înaintea morții.

Și-n toată zăpăceala asta, n-am putut observa precis cum ne-a venit salvarea. Un lucru știu, că m-am trezit ca dintr-un coșmar, fericit că nu se întâmplă așa.

Deasupra noastră, ca dintr-o *ex machina* de comedie italiană, veneau foarte aproape de pământ, până la o sută de metri, avioane nemțești, câte zece, și lăsau bombe peste tancurile rusești. Tancurile n-au mai tras. În puține minute, noi am

devenit spectatorii pieirii lor. Situația s-a inversat. Urcați pe căruțe, pe autocamioane, în strigăte de încurajare, ca la un match, asistam la zdrobirea tancurilor. De la început au încercat să tragă asupra avioanelor, nereușind, au căutat să fugă. Totul a fost zadarnic. Unul după altul erau sfărâmate de bombele avioanelor, cum ai da cu pumnul într-o cutie de chibrituri.

Probabil erau douăzeci de avioane și-și făceau alimentarea de undeva foarte aproape. Apoi am aflat că veneau de la Kotelnikovo. Veneau câte zece, apoi alte zece și năpădeau pe tancuri. A fost un spectacol pe care nu-l voi putea uita niciodată. Totul a durat foarte puțin, cred că nici o jumătate de ceas. Apoi toată câmpia a devenit liniștită ca un cimitir. Cei rămași întregi s-au urcat în vehicolele respective, răniții au fost ridicați și ei, morții lăsați și goana a reînceput.

O goană nebună pe lângă viroagă și apoi pe șoseaua care merge la Kotelnikovo. Coloana avea o lungime imensă. O întreagă divizie fugea. Am fi putut sta, să ne organizăm și să primim atacul infanteriei ruseți, dar nici ordin n-am primit și nici prin capul nimănui nu trecea un astfel de gând. Panica intrase din nou în sufletul nostru.

Într-o oră Kotelnikovo se vedea. La intrarea în oraș coloana s-a oprit. În fața noastră apăruse un neamț bătrân, om de cincizeci de ani, cu o armă automată. Era un dragat din jardarmerie. Avea atârnată de gât un fel de tinichea. Neamțul avea un aspect marțial. Era foarte înalt și voluminos, mi s-a părut enorm. Ducea o conversație cu cei din față. Probabil se înțelegeau pe ruseşte, auzeam cum spunea: na front, na front.

Lucrurile s-au lămurit imediat. El ne cerea socoteală de ce fugim de pe front și ne ordona să ne întoarcem înapoi. Îndrăzneala lui ne-a oprit. În adevăr, un singur om să oprească o întreagă divizie. Din spate a șuierat o grenadă zvârlită în neamț. Am auzit explozia și l-am văzut pe neamț cum sare în aer. Și cursa extraordinară a reînceput. Am trecut prin Kotelnikovo ca o furtună. Ni s-a părut gol. Cu câteva zile înainte era plin de

oameni şi de maşini. Acum toate dispăruseră. La capătul celălalt am văzut câmpul de avioane. Aici era activitate. Avioanele aveau elicele în mişcare. Erau avioanele care ne scăpaseră de pieirea capcanei de tancuri. Am trecut pe lângă ele fără să ne oprim. Nici ei nu s-au uitat la noi. Parcă n-am fi existat.

Şoseaua era întinsă înaintea noastră. Coloana s-a avântat înainte. M-am simţit salvat. Eram în căruţă cu Gorâci, care mâna caii şi cu Goga. M-am tras sub coviltir şi m-am înfundat în paie. N-am mai văzut nimic. Spre seară, adică pe la patru după amiaza, am ajuns la Remontnaia. Ne-am oprit. Iarăşi, ca prin minune, am ajuns la o casă unde Cristescu şi cu Ţochi erau gata instalaţi. Tainã bucătarul era şi el cu ei şi se apucase să ne facă ceva de mâncare. Până într-o oră s-a strâns întreg batalionul în jurul casei. Majoritatea companiei a-ntâia cu care nea Mitică şi Boţan făcuseră ariergarda, povesteau că s-au bătut noaptea cu un fel de fantome până s-au scurs toate companiile, apoi s-au ridicat să meargă şi ei spre noi, dar răspândiţi, pentru că se trăgea încă grozav. Nea Mitică era cu Boţan şi mergea prost prin arătura îngheţată. La un moment dat nea Mitică şi-a scos pâslarii şi şi-a continuat drumul numai în ciorapi. Au văzut cum au trecut tancurile pe şosea după noi, au asistat la măcelul de lângă viroagă, după aceea la distrugerea tancurilor. Spaima masacrului i-a împrăştiat şi de atunci nu l-au mai văzut pe domnul căpitan. Veniseră care cum putuse, agăţat de o căruţă sau maşină întârziată. Când au trecut prin Kotelnikovo au văzut cum avioanele îşi luau zborul spre înapoi. Neam aşezat la masă. Eram toţi trişti, mai ales de nea Mitică. Şi pentru el ca persoană, dar şi pentru noi. Ce ne facem noi? Imediat ce am terminat masa au apărut nişte ofiţeri de pionieri de la batalionul cincizeci şi doi. Era batalion din acelaşi regiment de la Craiova. Oamenii şi ofiţerii se cunoşteau între ei. Plecaseră din curtea aceluiaşi regiment. Ei fuseseră la un batalion de corp şi aşa nu intraseră în linia întâia până acum. Acum primiseră ordin să ia poziţie pe marginea şoselei de

intrare în sat. Erau foarte plictisiți și îngrijorați. Și la ei era aceeași atmosferă. Toată lumea era sătulă de front și voia acasă. Nemulțumirea era mare că nu sunt schimbați. Toți știau că forfotea țara de oameni care nu făcuseră o zi de front și noi neschimbați de un an de zile. Le-am povestit ce s-a întâmplat cu noi. Îl cunoșteau toți pe Mitică Voinescu. L-am plâns cu toții ca pe mort.

În casă era cald. Paiele mi s-au părut moi și aromate. M-am întins și nu știu cum am adormit. Aveam fericirea tinereții, care după emoții mari poate să se cufunde în somn. Nu știu cât să fi dormit. Adormisem poate împrejur de ora șase. Afară era noapte în toată puterea. Am visat. Îl vedeam pe nea Mitică rănit de moarte, singur în câmpia goală, neagră și rece. Așa cum se întâmplă în vis, gândeam gândurile lui. Nu era supărat pe noi. Ce să facă bieții băieți, au fugit să scape și ei de soarta mea. Se căuta cu mâna dreaptă în buzunar să-și scoată o țigare și cu stânga își strângea burta să nu-i iasă mațele afară. Dar nu putea să aprindă numai cu o mână. Și apoi dacă aprindea se făcea lumină și ar fi fost observat. Poate tot avea norocul să treacă cineva, un întârziat și să-l ia și pe el. Dar iată s-a făcut un foc și o lumină mare lângă el și a putut să-și aprindă țigarea. M-am trezit. Mă credeam încă în vis. Nea Mitică era înaintea mea, pe un scaun și cu țigarea aprinsă. Boțan mânca lângă el. În cameră era lumină. Nu știu cum m-am sculat să-l îmbrățișez.

Venise și ceruse o țigare. Le terminase pe toate în noaptea teribilă. Povestea. Îl bătea un pâslar, s-a oprit și l-a scos. A întârziat puțin, apoi nu putea merge în pasul celorlalți. A rămas în urmă. Boțan nu s-a despărțit de el. Au mers mereu înainte. Au văzut de departe bătălia. Au ajuns pe locul ei la două, trei ceasuri după terminare. Întâi au dat de tancuri. Le-au găsit încă fumegânde. Servanții care au vrut să se salveze sărind din ele, fuseseră arși de benzina care exploda sau mitraliați de avioane. Era o priveliște oribilă. Au dat apoi în câmpul bătăliei. Aici lucrurile erau mai oribile, masacrul fusese în masă.

Oameni morți și răniți în ultimele convulsii. Rămăseseră căruțe întregi, singure hai-hui, toți oamenii din ele fiind morți. Caii se căsneau să pască în iarba uscată. S-au oprit, au luat o căruță cu cai buni, au urcat pe cei câțiva, pe care-i socoteau că mai pot scăpa și au pornit pe șosea în urma noastră. În Kotelnikovo nimeni. Au suit în căruță un butoi cu benzină, rămas pe câmpul de aviație și acum iată ajunseseră la noi. Nu mâncase din ziua întâia, adică de ieri de la sarmale, dar voia să fumeze întâi. Boțan înfuleca grăbit, el nu era fumător. După fumat a mâncat și nea Mitică, puțin ca întotdeauna, apoi s-a luat de tutun din nou.

În jurul lui era liniște ca în jurul unui erou. Ne simțeam iarăși apărați și bine. De la companii veneau să se raporteze câți sunt și câte căruțe. Aproape toți scăpaseră.

– Și ceilalți, care au rămas pe câmpul de lângă viroagă, ce se întâmplă cu ei, am încercat eu.

Nea Mitică s-a uitat la mine fără să-mi răspundă.

– Rămân acolo neîngropați, a psalmodiat ca o plângere moș Colea.

ÎNCEPUTUL RETRAGERII

După aceste întâmplări s-a renunțat la despresurarea Stalingradului. Nu mai știu să fi primit ordine. Ca o hoardă de barbari am năvălit spre Sud. De a doua zi, de la Remontnaia n-am făcut altceva decât să ne retragem.

La Remontnaia am lăsat batalionul de pionieri de corp de armată, speriat și complet fără sens și voință de luptă, și câteva sute de nemți, ocupați cu depozite, manutanțe, servicii, precum și un spital de campanie nemțesc. Spitalul era făcut de vienezi, oameni subțiri, pașnici și simpatici și care parcă n-ar fi

avut nici o legătură cu războiul. Studiau tularemia. Prindeau rozătoare de câmp, le autopsiau și făceau însămânțări. Acolo, la spital, am văzut primele cazuri de tularemie. Se pregăteau și ei să evacueze. Aveau ordin dar nu încă mijloace. Așteptau.

Când să plecăm, în mijlocul satului, ne întâlnim cu un medic maior neamț. Fostul nostru șef de școală militară în București. Cu pistolul în mână, căuta să ralieze soldați de toate soiurile pierduți de unitățile lor, pentru a realiza o linie de rezistență. Dezesperat că atunci când reușea să strângă douăzeci de oameni și pleca să adune alții, aceștia fugeau, umbla năuc de ciudă și de surescitare.

Văzându-mă pe mine și probabil amintindu-i figura mea locul de unde mă cunoștea, sări la mine cu gura, pe nemțește:

– Ce faci domnule, fugi de pe front, ai? Așa ai învățat în școala militară?

I-am răspuns rece:

– Domnule maior, sunt încadrat într-o unitate și sunt sub comandă, nu fug ci execut un ordin.

– Bine, dar dumneata nu vezi care e situația?

– O văd, dar ce pot să-i fac?

– Ai datoria să vii lângă mine și să lupți!

– Domnule maior, tot în școală am învățat, că fiind medic nu fac parte din trupele combatante, ci dintr-o organizație specială internațională, anume Crucea Roșie. Știți bine că în această situație avem un statut special, iar în cazul în care sunt prins cu arma în mână, pierd acest statut.

– Știu, dar cred, că datoria dumitale este să renunți la acest statut, să vii cu mine și să lupți.

– Nu cred că aveți dreptate.

– De ce? Te rog să-mi spui.

– Pentru că în funcția de medic sunt în stare să fac ceva, să fiu de un ajutor, pe când în funcția de combatant, nu. Nici nu am primit instrucție pentru așa ceva.

– Domnule, schimbă neamțul terenul disputei, numai dumneavoastră românii sunteți de vină. Dumneavoastră nu vreți să vă luptați. Dumneavoastră ne trădați.

– Domnule maior, și aici cred că greșiți, ca să nu spun că ne insultați. Orice trupă are un potențial de luptă un timp dat, trebuie să recunoașteți. Această trupă este în luptă de peste un an. Și încă asta nu înseamnă nimic. Moralul trupei, căreia îi sunt medic, este complet la pământ, având conștiința că este nedreptățită. Toată lumea știe că suntem o armată sacrificată, că alta în locul nostru nu va mai fi trimisă. La noi în țară marea majoritate nu știe ce e războiul. Și în definitiv pentru ce ne luptăm noi, pentru ca Germania să iasă învingătoare din această afacere? Germania, care a dat jumătate din Ardeal ungurilor și Cadrilaterul bulgarilor? Vreți să-mi spuneți, vedeți vreo trupă ungară sau bulgară pe aici? O să ne spuneți că situația psihologică a ungurilor și a bulgarilor îi împiedică să lupte alături de germani, atunci de ce nu recunoașteți că situația noastră psihologică ne împiedică să ne batem? Și apoi de ce nu vin trupele germane aici? Sau de ce nu ne dați tancuri, ca să ne putem bate? Cum credeți că o trupă se poate bate având față de adversar o diferență de armament așa de mare și de decisivă? Dumneavoastră trimiteți divizii de infanterie germană să se bată cu divizii blindate? Desigur că nu. Ar fi pentru infanterie trimiterea la un masacru inutil. Atunci cum puteți să ne cereți așa ceva nouă? Atunci de ce această jignire gratuită? Pentru ce suntem trădători? Recunoașteți că starea sufletească în care vă aflați v-a făcut să faceți astfel de afirmații necontrolate de logică. Numai această înțelegere, pe care mă căznesc să mi-o impun, mă face să nu vă provoc la duel.

Neamțul și-a pus bărbia în piept. I se rupsese cerbicia. S-a simțit prost cu pistolul în mână. L-a băgat în teacă. Mi-a întins mâna și a murmurat:

– Te rog să mă scuzi.

Ne-am despărțit și nu l-am mai văzut. Mă simțeam vesel nu numai că putusem să-l înfrâng, ci pentru că-mi găsisem motivele fugii noastre.

M-am grăbit să-mi ajung coloana pornită spre Sud. Șirul nostru de căruțe scârțâia liniștit cu sonorități valahe, înfundându-se în oceanul cenușiu al câmpiei nesfârșite. Ne retrăgeam învinși.

N-aș putea spune că retragerea a fost precipitată. Mergeam destul de în voie. Coloana de mașini pleca odată cu noi și făcea treizeci-patruzeci de kilometri într-o oră sau două, se oprea apoi ca să ne pregătească cvartirul și mâncarea. Coloana de căruțe și oameni mergea întreaga zi, adică de la opt de dimineață de când se lumina, până către patru după amiaza, până la căderea întunericului. Când ajungeam în bivuac, găseam casă și mâncare caldă. După Crăciun vremea se asprise, dar n-a nins aproape de loc. Mergeam ușor pe pământul înghețat. Din zi în zi frigul era mai mare și totuși nu am suferit în timpul marșului. Mergând spre Sud ne apropiam de gurile Donului. Satele se îndesau, vedeam pământuri arate, ne desprindeam pe încetul de înspăimântătorul decor al pustiului Kirkiz de iarbă. În sate găseam oameni cu înfățișarea de oameni, nu tăvălugi de cârpe, doar cu licărirea ochilor oblici, fără expresie și fără rezonanță pentru noi. Și totuși din zorile roșii ale dimineților târzii până în serile violet-roz, atmosfera de front, de linia întâia persista. Ne-am întâlnit pe drum cu trupe venite să ne ia locul și să țină piept ofensivei rusești, care se desfășura în continuare cu o cadență din ce în ce mai rapidă, cu o putere din ce în ce mai crescută, invers proporțională cu cea a noastră. În fond divizia noastră a doua, împreună cu resturile diviziei întâia de cavalerie și a douăzecea de infanterie, era scoasă din luptă. Grosurile acestor două din urmă divizii rămăseseră în încercuirea de la Stalingrad. În urma noastră exista tot dispozitivul de luptă care se întindea de la dreapta noastră de la Tinguta, Abganerovo, înălțimile Tuntudova până la lacurile Zaza. Era o linie de

cincizeci-şaizeci de kilometri lungime ocupată de divizia a patra de infanterie şi de două divizii de cavalerie. Atacul rusesc îndreptat împotriva lor şi sfărâmat cu câteva zile înainte de Crăciun dusese o acţiune de diversiune şi aglomerarea trupelor atacatoare fusese de ordin secundar. Situaţia lor se schimbase prin zdrobirea noastră în zilele Crăciunului. Prin spargerea frontului ţinut de noi ruşii le cădeau în spate şi cantitatea de foc ofensivă rusească devenea de mâna întâia. Prin înfrângerea şi gonirea noastră, ei erau siliţi ca fără luptă să părăsească şi să facă faţă, pe un teren neorganizat pentru apărare, la forţe mult superioare, încadrate cu tancuri, spaima noastră. Tancurile care ne atacau nu mai erau din cele vechi, ci altele. Unii ziceau că sunt americane, Sherman; nu ştiu câtă siguranţă era în ceea ce se spunea, însă cu siguranţă ştiu că erau mai puternic blindate. Tunurile noastre de şaptezeci şi cinci de milimetri nu mai puteau să le străpungă. Trăgeau şi vedeau cu ochii cum obuzul ricoşează şi merge în altă parte.

Trupele acestea rămase singure trebuiau să se lupte ca să ţină pe loc înaintarea rusească. Soarta lor era evident cea a noastră, ele erau, dintr-un moment sau într-altul, cu siguranţă, înfrânte şi împrăştiate.

În ajutorul lor au fost trimise divizia a unsprezecea de infanterie şi detaşamentul Corne. Divizia unsprezecea venea din Caucaz. Ne-am întâlnit cu ea într-un sat aproape de Proletarskaia. Cu toate că erau trupe proaspete şi ei erau cu sufletul la gură. Ştiau şi ei, ca toată lumea aici, că Stalingradul va cădea şi că cei închişi acolo trăiesc o tragedie unică în istorie. Vedeam din ce în ce mai rar avioane de transport mergând şi venind din Stalingrad. Efectul psihologic al bătăliei de la Stalingrad a întrecut cu mult aspectul militar. Acolo se pierdeau douăzeci de divizii. Ce înseamnă douăzeci de divizii, când noi românii puteam scoate cu uşurinţă douăzeci de divizii, cam patru sute de mii de oameni pentru diviziile româneşti, jumătate pentru cele nemţeşti. Se spusese că în

timpul primului război mondial România mică pierduse încă o dată pe atât. Trebuie să recunoaștem, că aproape nu s-a simțit. Stalingradul a fost un fel de steag, în jurul căruia din antichitate s-a murit în hecatombe, pentru că de posesiunea lui a depins soarta bătăliei. Sau poate mai bine, a fost un duel în fața trupelor aliniate, de care a atârnat soarta lor înainte chiar de a se înfrunta. De la lupta dintre Achile cu Hector și până la Preda Buzescu și Hanul tătar, istoria e plină de astfel de întâmplări. Elementul psihologic al bătăliei Stalingradului apăsa greu asupra noastră a tuturor, fie că veneam sau ne duceam într-acolo. Pentru noi toți cuvântul Stalingrad era un fel de prăpastie a pieirii, un infern, un Șeol biblic, un „lasciate ogni speranza, voi qui entrati". Cuvântul avea pentru noi sonorități magice, vrăjindu-ne ca un farmec, ne lega de mâini și de picioare. Făceam prostii cu ochii deschiși, așa cum am făcut când ne-am lăsat surprinși de tancuri și masacrați ca o turmă de iepuri goniți în fața unei linii de trăgători de elită. Desigur rușii erau mai mulți, mai proaspeți, mai bine înarmați și mai bine îmbrăcați decât noi, dar și noi aveam destulă lume și destule arme încât să fim învinși dar nu distruși. Și am fost distruși acolo, nu învinși.

Este surprinzător adevărul scris de Klausewitz: un război sau o bătălie nu se pierde decât în momentul când unul dintre adversari se convinge că este învins. Fără această convingere, poți să-l bați pe adversarul tău cât de rău, să-i distrugi toate armatele și totuși nu l-ai învins. El reia lupta imediat ce și-a făcut potențialul necesar. Iată miracolul roman în războiul al doilea punic: prin această convingere s-a realizat. Au pierdut toate bătăliile date cu Hanibal, totuși așa de mare era încrederea în soarta lor, credeau așa de mult că nu sunt învinși încât câmpia ocupată de tabăra lui Hanibal, în fața Romei, și-a găsit cumpărător, în acele momente, în forul roman. Noi nu numai că pierdusem convingerea că putem învinge pe ruși, dar purtam fiecare ideea că suntem învinși. Stalingradul a fost ca o incantație primitivă sub care am căzut toți cei care am fost

acolo. Înapoia formulei a fost o voință unică; cred cu toată tăria, că a fost voința întregului popor rus de a învinge pentru a supraviețui. Am văzut-o în soldații cu care ne băteam, de nenumărate ori în populația civilă din teritoriul din stăpânirea noastră. Nu odată fetele și femeile tinere scoase de serviciile nemțești pentru întreținerea drumurilor, ieșeau îmbrăcate, pe un frig îngrozitor, numai cu rochii albastre și bluze roșii. Asta voia să ne spuie și noi înțelegeam foarte bine cu toții: ieșim să lucrăm pentru voi, pentru că nu avem altcum ce face, pentru că suntem în stăpânirea voastră, dar să știți că sufletul nostru este dincolo, cu cei cu care vă bateți. Simțeam cu disperare că tot ce bate-n țara aia, frunza, ramul, ne dușmănește de moarte, ne vrea pieirea și chiar dacă îi băteam cu armele, nu-i puteam convinge că sunt învinși. Și pe lângă toate astea simțământul că țara noastră ne-a dat, că nu ne mai vrea înapoi; un fel de bir de copii pe care-l dădeam pe vremuri pentru corpul ienicerilor.

Era sentimentul dominant trăit de noi și de trupele diviziei a unsprezecea. Detașamentul Corne avea altă stare sufletească. Era un corp de voluntari; să spun cuvântul adevărat, de aventurieri, neavând nici în clin nici în mânecă cu cine pierde sau cine câștigă sau de partea cui se bate. Se băteau pentru ei personal, pentru plăcerea aventurii, pentru lăcomia prăzii, pentru pofta de femeie și de băutură. Era format în majoritate de cavaleriști, îmbarcați pe autocamioane, puțini, două, trei mii de oameni, buni pentru o lovitură, dar nu pentru o adevărată bătălie. Au scăpat multă lume, au făcut minuni de vitejie, dar de departe nu au putut opri ofensiva rusă. Pentru că, o spun încă o dată, ofensiva rusă a fost un act grandios, cu adânci rădăcini în ceea ce se poate numi fenomenul rus, asupra căruia știu și simt că voi reveni în cursul acestor însemnări.

În adevăr lucrurile s-au petrecut așa cum au fost prevăzute. În câteva zile divizia a unsprezecea împreună cu toate celelalte divizii rămase în urmă, au fost înecate în torentul ofensivei ruseți. În valurile ei furioase curgeau resturile

armatei noastre. Singur detașamentul Corne nu a fost distrus, el nu însemna altceva decât o plută cu câțiva supraviețuitori, plutind pe apele care rupseseră zăgazurile. Dezastrul nostru a fost complet, drama mergea către sfârșit.

BĂTĂLIA DIN JURUL ROSTOVULUI

În noaptea de anul nou ne-am oprit undeva împrejurul Proletarskaiei și ne-am făcut că petrecem. Nici de băut aproape n-am băut, măcar că aveam ce bea. Moș Colea găsise vin, răscolind prin niște colhozuri. În plus nea Mitică avea căruța cu alcool, adică sticle de rom și cognac, administrate cu grijă și cumpătare. Tot batalionul a avut de băut și de mâncat bine și totuși toți au fost triști și fără chef. Am stat până la douăsprezece noaptea, mofluzi și tăcuți și apoi ne-am dus la culcare. În ziua de anul nou, desigur, rușii n-au să ne facă nimic. În celelalte zile detașamente puternice conduse de localnici ne atacau cu curaj și multă pricepere în arta capcanelor. Grosul trupelor noastre, care mai ținea un fel de front erau departe de noi, cam în regiunea Kotelnikovo-ului, iar noi ne apropiam de Rostov. Satele erau dese și regiunea bogată. Pe întinsul câmpurilor arate se vedeau un fel de mori de vânt, care scoteau în jghiaburi de piatră, pentru vite, apă din puțuri foarte adânci. Dar vite nu mai erau. Am întâlnit însă herghelii de cai trăind în sălbăticie. Soldații noștri îi prindeau totuși fără prea mare greutate. Eu mi-am completat caii de la căruțe. Iapa mea iubită, Marița, fătase în nouă luni de când cu fuga de la Kotelnikovo și-i murise mânzul imediat. Am iubit-o cu pasiune pe Marița, o iapă bună și blândă, roaibă și mică și cu crupa plină. Când după fuga cea mare a fătat prematur, a îngrijit-o tot batalionul. Avea mereu în zilele acelea ochii înlăcrămați. Să fi fost oare stenahoria mea, o părere?

Cum am spus, caii i-am completat de pe câmp. Alor noştri, obosiţi, le-am dat drumul. Erau, cu cei strânşi de pe câmpuri, prea mulţi şi nu am fi avut din ce le da de mâncare.

După anul nou, pe drum, au început să ne ajungă din urmă diviziile care rămăseseră intacte după dezastrul nostru, intraseră în luptă şi avuseseră aceeaşi soartă ca şi noi. Veneau spulberate, hămesite şi halucinate. Le lăsasem, cu câteva zile înainte, întregi pe poziţii sau în drum să le ocupe. Cu câteva zile înainte, după cum am mai spus, ne întâlnisem în curtea unui colhoz pentru păsări, de pe lângă o localitate mai acătării, Martinovka, cu divizia a unsprezecea. Stătusem de vorbă cu câţiva dintre doctorii din ambulanţa divizionară cunoscuţi mie din Bucureşti. Doctorul Alexandru Popovici, unul dintre distinşii chirurgi ai ţării în vremea aceea, îmi lăuda buna încadrare cu chirurgii adevăraţi ai ambulanţei lor. Soldaţii noştri şi ai lor dăduseră o bătălie absolută cu găinile unuia dintre hambare. Râsesem cu poftă, împreună, de această ispravă. Pe când stăteam la ceai veni un doctor să ne anunţe cum soldaţii celor două unităţi poposite în obişnuitele lor scotociri ale locurilor dăduseră peste un hambar cu găini, câteva mii, şi că într-o învălmăşeală nemaipomenită se întrec să le prindă Ne-am dus cu toţii acolo şi în adevăr am văzut ceva cu totul nemaivăzut. Într-un hambar enorm, cât mai multe hale de gimnastică, câteva sute de oameni săreau în toate părţile cu cele mai curioase şi caraghioase mişcări, în vânătoare de găini. Găinile, la rândul lor, într-o cotcodăceală şi zăpăceală nemaipomenită, săreau, zburau, ţopăiau, în sfârşit îşi apărau viaţa cum puteau şi ele. Era un nor de praf şi de pene şi de fulgi de găină ridicat până la tavanul înalt de zece, cincisprezece metri. În cămăşi, înroşiţi de furia vânătorii, cei ce-şi făcuseră suma plecau încântaţi şi plini de pene ca nişte arătări, ba chiar şi zgâriaţi. Nu mai râsesem de mult cu atâta poftă. La masa de prânz ne-am ospătat din plin din păsările vânate cu atâta trudă. A fost veselie şi bună dispoziţie, în sfârşit fusesem împreună cu oameni ca toţi oamenii. Acum

ajungeau la noi grupuri, grupuri de neoameni. Cred că li se potrivea spusa că văzuseră pe dracu. Fuseseră și se întorceau din iad. Nu mai puteai să vorbești cu ei. Îi opreai, îi întrebai de unde vin și ce s-a întâmplat cu ei. Mâna pusă pe ei îi ținea locului, însă ei nu auzeau ce-i întrebai, se uitau mereu înainte cu o privire fixă, nu răspundeau și plecau grăbiți, fără țintă, imediat ce nu-i mai țineai locului. Unii se prăbușeau în marginea drumului și adormeau în zăpadă și frig, într-un somn atât de adânc încât îi puteai crede morți. Nu aveau decât înfățișare de om, dar nimic altceva. Desigur fuseseră în iad și scăpați de acolo erau năluci nu oameni. Ofensiva rusească spulbera tot ce se găsea în calea ei. Vastul teritoriu dintre Stalingrad și Rostov trebuia curățit de toate forțele noastre. Șansele de scăpare a diviziilor prinse în cercul de la Stalingrad deveneau nule. Toți cei aflați acolo, în vremea aceea, știau, o înțelegeau foarte clar. Într-o seară la radioul unor transmisioniști am auzit comunicatul german despre soarta Stalingradului. Se descriau luptele pe care noi le-am fi dat împrejurul lui. Mi-am dat seama atunci ce înseamnă grozăvia minciunii oficiale. Mă înfiora gândul, câți oameni pot crede invențiile mincinoase și își vor face planuri; câte femei se culcau liniștite de soarta bărbaților lor, după ce închideau butonul aparatului de radio.

În sfârșit a apărut și detașamentul Corne. Câțiva oameni cu câteva mașini, dar oameni. Aventurierii își fumau țigările liniștiți în camioanele lor înalte și pestrițe. Au trecut ca o furtună pe lângă noi împroșcându-ne cu noroiul drumului. Nu te puteai opri să nu-i admiri. Și apoi nimeni și nimic. Noi mergeam îngrijorați spre Rostov. Cine o fi în urma noastră? De ce nu ne atacă nimeni? Ce se întâmplă în vremea aceea? Nu știam și nu înțelegeam. Am mers așa încă trei, patru zile, înfrigurați, uitându-ne mereu înapoi, așteptându-ne pieirea. De frică, de la o vreme, am mers mai ales noaptea. Ziua ne opream să ne odihnim în câte un sat. Puneam străji puternice în toate părțile, și de către unde veneam și către unde mergeam și pe lături. Au

fost bune aceste prevederi, pentru că din când în când o săgeată rusească de câteva tancuri şi câteva autocamioane cu infanterie, conduse de oameni din locurile pe care poposeam, ne ataca prin surprindere. Vai şi amar de cei surprinşi, altfel nu ne făceau decât spaimă.

Marşurile de noapte sunt foarte obositoare. Se vede că omul e făcut să doarmă noaptea. Dormeam pe drum de-a'mpicioarelea. Mă suiam în căruţă sau pe cal, îmi era frig, mergeam pe jos, adormeam şi mă trezeam lovindu-mă de toate căruţele sau împiedecat în şanţuri. Curios că, adormit toată noaptea, spre dimineaţă, odată cu prevederea zorilor, mă trezeam. Zorile, aţi observat, se anunţă cu un frig aşa cum plapuma nopţii s-ar da la o parte şi pământul, pregătindu-se să primească lumina, s-ar spăla pe ochi. Această parte a nopţii vine cam cu un ceas înaintea zorilor. Hotărât lucru, omul şi ritmul vieţii lui sunt acordate la crugul soarelui, a zilei şi a nopţii, a lunii şi a stelelor. Mai rău era că nu puteam dormi ziua decât târziu, către seară, atunci când trebuia să pornim din nou. În sfârşit mergeam şi ne miram cum nu dau buzna ruşii peste noi.

Mişcarea întregii armate se făcea concentric spre Rostov. Acesta era un punct cheie, către care se scurgeau şi armatele de la Stalingrad şi cele din cotul Donului şi cele din Caucaz. Un evantai imens cu o rază de câteva sute de kilometri, cu cotorul prins în Rostov. Oraşul trebuia ţinut cu orice preţ. Căderea lui însemna un dezastru absolut. Planul de operaţii a comandamentului frontului sudic a fost următorul: a trimis în faţa ruşilor, prin spatele nostru prin urmare, o divizie, cred blindată, divizia Wiking, aşa ca să împiedice venirea lor odată cu a noastră în Rostov. Pe noi nu se mai putea conta decât ca trupă auxiliară. Noi trebuia să înjghebăm, la Sud de Rostov, o linie de întăriturî de câmp, pentru ca această divizie apoi să se prindă de pământ în faţa ruşilor şi să-i ţină atâta timp cât se scurge, venind din Caucaz, o armată blindată cu misiunea de a întări frontul Donului şi a opri ofensiva care ameninţa, pe la

Nord, ocuparea Rostovului. În urma ei trebuiau să se strecoare celelalte unități din Caucaz. Atât cât puteau. Restul trebuia să treacă în Crimeea pe la Aman. Deci o imensă rocadă militară executată sub amenințarea unor ofensive adverse concentrice: de pe Don, de pe Volga și din Caucaz de pe Terek. Vastitatea teritoriului, mulțimea trupelor și materialelor angajate sunt greu de cuprins și de imaginat.

Noi, ajunși la Sudul Rostovului, am fost cantonați într-o serie de sate frumoase și mari cu oameni frumoși și înstăriți. Două sau trei zile ne-am odihnit.

Comandamentul nostru a dus în răgazul acestor zile tratative cu cel german. Discuțiile au fost astfel purtate: dacă țineți toată această armată română de peste o sută de mii de oameni, cu lungile ei coloane de căruțe, o să se producă o încurcătură în mișcarea de rocadă, care trebuie, cu necesitate, executată în mare viteză. O să trebuiască să-i hrăniți, trupele sunt peste măsură de nemulțumite, n-or să lucreze mai nimic pentru că prin numărul lor n-o să-i putem supraveghea și când le veți da voie să plece, vor bloca toate drumurile cu încetineala lor pedestră și lungimea coloanelor. Opriți mai bine câteva unități și pentru că e nevoie de lucru, opriți pionierii. Aceștia, puțini, îi vom putea supraveghia îndeaproape și vor lucra bine și repede ca să poată să termine și să plece și ei. Aprovizionarea lor nu e o problemă, ei fiind numai câteva mii de guri și retragerea lor nu va încurca de loc circulația marilor unități motorizate germane. Punctul de vedere românesc a fost acceptat. Unitățile de pionieri rămâneau, iar celelalte plecau. Evident noi, batalionul divizionar de pionieri, am rămas. A fost o amară dezamăgire. Știam bine că nu suntem capabili să ne mai batem, eram o unitate fără armament greu și dintre soldații noștri numai jumătate știau să tragă cu pușca. Erau buni numai la lucru. Dacă am fi lucrat numai, ar fi fost bine, dar presimteam că o să ne și batem și ne era frică. Până la sfârșit orice despărțire e grea și așa a fost și pentru noi. Am rămas câțiva, cu inima

strânsă şi ne-am apucat să facem şanţuri şi întărituri. Ruşii întârziau...

ULTIMA MISIUNE

Întorcându-mă din nou la batalionul nostru trebuie să mărturisesc uitarea noastră, nimeni nu se mai gândea la Stalingrad. Voiam chiar cu dinadinsul să-i uităm amintirea, să scăpăm de ea. Aveam acum prezent un singur gând: terminarea, cât mai repede, a construcţiei liniei de apărare de-a lungul şoselei Rostov-Caucaz, şi plecarea spre ţară. O misiune nouă, cu neputinţă de ocolit, eram pionieri doar, oameni de construcţie.

Aproape n-am simţit cum am rămas numai noi pionierii. Tot grosul armatei a dispărut în două zile ca prin minune. A fost o operaţie de transport militar, fără glumă, strălucită. Să se scurgă aproape o sută de mii de oameni, cu un nesfârşit parc de căruţe, bagaje, tunuri şi bucluceri, cu o aşa de mare iuţeală, în cea mai desăvârşită ordine, fără nici un accident şi aproape neobservaţi, pe o şosea încărcată cu tot felul de trupe şi printr-un oraş mare, la rândul lui plin de servicii, acareturi şi dichisuri. Numărul lor era egal cu al întregii armate franceze din retragerea din 1812, atunci când au ajuns să treacă peste Berezina şi câte nu s-au scris despre această faptă militară. Făceam analogie între situaţia lor şi a noastră. La fel ca francezii şi noi eram împinşi de ofensiva rusească de iarnă şi încă mult superioară celei a lui Kutusof de atunci. Dar operaţia armatei noastre s-a executat cu plăcere: tuturor trecerea Donului şi marşul spre ţară li s-a părut un vis paradisiac, o scăpare de iad, o a doua naştere. Încă odată revin să depun mărturie de însemnătatea, în război, a lucrurilor făcute cu voinţa tuturor. Aceste acţiuni se angajează şi se execută fără opreliştc, toate

merg pe roate. Orice reușită în astfel de fenomene de masă ține de acest adevăr: voința fiecărui participant. Fără această voință nimic nu se mișcă, totul e sortit pieirii. Am cetit mult mai târziu fresca lui Tolstoi, *Război și Pace*. Am rămas uimit cum și el vrea să demonstreze același adevăr. Fac citările considerându-le esențiale, vorbind despre Kutusof: „Dintr-o îndelungă experiență de militar știa – și cu mintea lui bătrânească pricepea –, că un singur om nu poate conduce sute de mii de oameni, care se luptă cu moartea. Și mai știa că soarta unei bătălii nu o hotărăsc ordinele date de comandamentul suprem, nici locul unde sunt desfășurate trupele, nici numărul de tunuri sau de morți, ci forța aceea invizibilă pe care o numim moralul armatei; și el urmărea această forță și o conducea pe cât îi stătea în putință". Mai departe considerând cauza evenimentelor spune: „La întrebarea care sunt cauzele evenimentelor istorice, se impune un alt răspuns și anume că mersul evenimentelor mondiale este de mai înainte hotărât, de sus, că depinde de coincidența tuturor voințelor indivizilor care iau parte la aceste evenimente și că influența unui Napoleon asupra mersului evenimentelor este aparentă, fictivă!".

Sunt observații făcute în timpul a două evenimente extraordinare din istoria omenirii. Evenimentele sunt foarte asemănătoare, același loc, același anotimp și sub aceleași idei, mase mari de oameni. Pe de o parte rușii apărându-se pentru libertatea lor, pentru pământul lor și pentru felul lor de a înțelege viața și alți oameni care vin să-i cucerească, să-i supuie și să le impună un alt fel de viață. În împrejurările trăite de mine, în loc de francezi erau români. La o distanță de o sută treizeci de ani faptele psihologice au fost cu totul asemănătoare. Într-o parte voința rușilor de a rămâne stăpânii lor înșiși în teritoriul lor și pe de alta voința noastră de a nu ne bate. Mai mulți și mai puternici, am fost totuși învinși. Deci se impune concluzia hotărâtoare, în fenomenele de masă nu este suficient o singură voință, vorbesc de aceea a lui Napoleon sau a comandamentului

nostru, ci aderarea tuturor voinţelor oamenilor care execută. În acel moment întreaga masă a ostaşilor români nu voiau să se mai bată. Voiau cu toţii să meargă acasă. Astfel că atunci când au primit un ordin în concordanţă cu voinţa lor l-au executat cu o îndemânare deosebită. Au dispărut din faţa noastră poate şi de ruşine faţă de noi. Suferisem împreună toate necazurile şi toate nenorocirile acestei campanii. Ei plecau, noi rămâneam. Le era ruşine de fericirea lor în comparaţie cu năpasta căzută peste noi.

Cei care rămâneam eram vreo zece batalioane de pionieri, cam cinci până la şase mii de oameni, batalioanele divizionare ale armatei retrase, eram strânşi sub comanda unui general Saidac şi cantonam în comunele de la Sud de Rostov, aliniate de-a lungul şoselei ce venea din Caucaz. Batalionul nostru era aşezat cel mai la Sud, la vreo douăzeci şi cinci, treizeci de kilometri de Rostov, într-un sat frumos numit Novo Wesely. De a doua zi oamenii au ieşit la lucru. Pe liziera răsăriteană a satului aveam de făcut o linie de şanţuri şi gropi de amplasarea mitralierelor, brandurilor şi a tunurilor. Frigul de la sfârşitul lunii Ianuarie devenise cumplit. Termometrul arăta constant minus treizeci de grade şi uneori ajungea până la minus patruzeci de grade. Crăpau pietrele şi cădeau ciorile din zbor. Era un fel de senin violent şi clar şi cu soare destul de puternic. Aerul începea să se îngroaşe, iar zgomotele să capete rezonanţe de cristal. Zăpadă era foarte puţină, pe ici pe colo. A trebuit să ne luptăm cu degerăturile. Mă plimbam printre oamenii care lucrau de zor, şi-i învăţam să se frece cu zăpadă îndată ce observau albindu-li-se nasul, urechile sau obrazul. I-am uns cu unsori de toate felurile din trusa mea de infirmerie. Gândul că vor pleca atunci când termină îi împingea să facă o sforţare supra-omenească. Toată ziua auzeam, aşa cel puţin ni se părea, din toate părţile o canonadă teribilă, dar nu se vedea picior de rus. Unde şi cine bate? După zgomot, luptele se dădeau la cincizeci, şaizeci de kilometri de noi, la răsărit şi la nord, la răsărit şi la sud, numai de la apus, dinspre marea de Azov, nu se auzea

nimic. Noaptea vedeam rachete și auzeam rafale de mitraliere. Pe șosea, în spatele nostru, se retrăgeau, cu intermitență, trenurile de luptă ale armatei blindate din Caucaz. Un nesfârșit de lung șirag de autocamioane. Armata blindată se desprindea dintr-o teribilă bătălie care se dădea acolo în Caucaz, la sudul nostru. La răsărit era o divizie blindată germană, Wiking – cred – spun așa pentru că n-am văzut-o, care se mișca împresurată de armata rusească. Așa am stat o săptămână în sat. Începusem să ne deprindem cu ritmul de lucru și de viață; rușii nu veneau peste noi, și o primejdie care te apasă în mod constant devine la un moment dat lipsită de pondere, n-o mai simțeam. Ne culcam liniștiți în pat, dezbrăcați, cu toate că știam că în orice moment pot cădea rușii asupra noastră și ne iau pe toți. Noi eram fără armament greu, o simplă trupă de lucru. Într-o săptămână lucrările noastre erau gata. Au venit să le inspecteze, într-o mașină, niște nemți și un ofițer român. Îl chema colonelul Andreescu. Era ajutorul generalului Saidac. Saidac, ofițer de artilerie, avea comanda militară a detașamentului nostru, iar colonelul Andreescu, ofițer de geniu, comanda tehnică. Vizita a trecut cu mașina, ca o săgeată, pe lângă linia noastră de fortificații.

Seara am primit ordinul de retragere spre Rostov. Nimeni n-a mai vrut să aștepte o clipă. Am plecat chiar în noaptea aceea, la o oră după primirea ordinului. Să fi primit ordin să intrăm în luptă n-am fi fost gata nici în douăzeci și patru de ore. Era o noapte senină cu un ger teribil. Un vânt subțire dinspre răsărit mișca aerul înghețat, făcându-l și mai pătrunzător. Din sat am dat în șoseaua destul de bună a Rostovului. Aveam de făcut cel mult treizeci de kilometri. Era opt seara. Întunericul și gerul ne apăsau pe nevăzute, din toate părțile. Coloana se mișca încet în tăcere. Eram cu toții veseli. Dar gerul se făcea din ce în ce mai îngrozitor. Mi se părea că scoborâm într-o peșteră enormă și adâncă, în drum spre Infern. Așa trebuie să fie și pe acolo. Pe drum, poate de frig, aveam vedenii, casele și copacii mi se păreau colosal de mari și

strâmbi, nori de aburi sau fum se ridicau din casele de pe drum, cu încolăciturі multiple amintind când cai, când uriași, adevărați Guliveri în jurul cărora noi ne învârteam. După ce am trecut de satul nostru n-am mai întâlnit case. Am umblat năuciți de frig în peștera ce se deschidea mereu în față.

După cincisprezece kilometri de mers, către miezul nopții, frigul ne transformase în manechine târându-se din voința de a supraviețui. Pașii noștri călcau pe cioburi de sticlă înghețată. Caii tușeau înspăimântați. Ne luase o groază de moarte, înghețați. În momentul suprem de dezesperare au apărut pe partea dreaptă a șoselei două enorme hambare. Știam după hartă de existența unui sat, Coisug. Probabil aici era. Toți mergeam cu speranța găsirii unui sat unde să ne oprim, să ne încălzim și să ne odihnim cumva. În fața noastră se făceau, ca-n poveste, două hambare goale și reci, două adevărate coșciuge. De altfel soldații noștri îi ziceau satului Coșciug nu Coisug. Fără nici o comandă ne-am trezit cu căruțe, cu cai cu tot, înăuntrul coșciugelor din fața noastră. Înăuntru același frig și întuneric de moarte. Șeol curat. Oltenii mai bătrâni făceau haz de necaz:

– Am intrat și-n coșciug muică, să aprindem o lumînare și ne mai trebuie un popă și gata înmormântarea. Măi sat măi, care ziseși că ești popă, măi?

Din una în alta au aprins focuri. Le era foame. Au găsit niște coceni de porumb. I-au fript și au mâncat. S-a făcut cald în hambare. Cei mai bătrâni stăteau pe vine și continuau să glumească, cei tineri s-au trântit în căruțe și au adormit. Nea Mitică a fumat câteva țigări, s-a uitat la ceas și a comandat plecarea. Oamenii însă nu se grăbeau. Nea Mitică a ordonat stingerea focului. S-a făcut din nou frig și întuneric. S-au sculat și cei ce dormeau și totuși nu se îndemnau la plecare. Câțiva soldați mai bătrâni și mai înțelepți au ieșit cu căruțele afară. Ceilalți întârziau. Ofițerii au pus mâna pe hățurile cailor și au tras căruțele afară. Oamenii rămâneau înăuntru. În dezesperare, nea Mitică ne-a poruncit gradaților și ofițerilor să scoatem

oamenii ca pe vite, cu bătaia. Am apucat fiecare câte un băț și am dat în ei ca într-o cireadă de boi.

– Hai mă, hai! Dați-i drumul măi!

Mai încet dintr-un început, apoi aprinzându-se bestialitatea din fundurile pline de drojdia animalității fiecăruia dintre noi, din ce în ce mai repede și mai crud. A fost o adevărată vânătoare cu bătaie pe întuneric. Oamenii nu ziceau nimic, icneau sub lovituri, își arătau dinții într-un rânjet asemănător câinilor înfuriați, și totuși unul câte unul ieșea să-și ia locul în lungul șirag de căruțe. Coloana a pornit iar, scârțâind sub povara gerului din ce în ce mai cumplit. Aproape nu mai puteam vorbi. Ne apăsa pe piept o greutate și o bară de fier ne strângea fruntea. Aveam respirația scurtă, parcă de frică să nu ne înghețe plămânii. Câțiva dintre recruți, poate de frig, poate de emoții, poate din cauza boabelor de porumb mâncate, aveau diaree. Se trăgeau din coloană, își dădeau pantalonii în jos și-și făceau nevoile. Era așa de frig că-i ustura pielea dezgolită. De la o vreme nu-și mai dădeau pantalonii jos, făceau pe ei, pur și simplu. A doua zi de dimineață i-am găsit degerați la părțile ude și doi dintre ei cu scroturile umflate de arsura frigului ca niște pepeni verzi între picioare.

Coloana înainta încet, totuși înainta. Am mers chiar foarte încet, am făcut restul de cincisprezece kilometri în șase ore. Când am văzut primele lumini ale Rostovului venea și lumina zilei. Noaptea fusese cu stele. Acum în revărsatul zorilor nori pufoși și alburii grăbeau dinspre mare deasupra orașului. Aveau forme bizare și înspăimântătoare deodată. Ne-am speriat de ei și de lumina care începea să definească contururile orașului, ne-am speriat și de înfățișarea noastră. Aveam țepi de ghiață în sprâncene, în gene, în mustăți și-n barba nerasă. Toți aveam o paloare cenușie, și de frig și de lumina ce se filtra greu prin norii groși și prin ceața ridicată dinspre câmpie.

După un ceas, pe lumină, am simțit sub picioare caldarâm. Ajunsesem într-un sat din periferia Rostovului, se

numea Bataisk. Nici nu știu cum ne-am băgat în case. Am adormit imediat pe un maldăr de paie. M-a trezit nea Mitică cu binișorul.

– Hai doctore să mergem în oraș. Avem de vorbit cu nemții.

Afară era ziuă în toată puterea cuvântului. Norii se împrăștiaseră puțin, un fel de soare palid făcea gerul mai suportabil.

– Mănâncă mai întâi, m-a îndemnat nea Mitică.

Am băut o cafea de orz și am mâncat o bucată de cârnat dezghețat cu o felie de pâine înghețată. Taină nu avusese timp s-o dezghețe. Colonelul Andreescu venise cu o mașină să ne ia, pe nea Mitică și pe mine, să mergem la comandamentul german. Am plecat pe la unsprezece. Către amiază am ajuns în oraș la comandamentul german. Era o casă mare boierească, cu curte de onoare, cu poartă de intrare și de ieșire, cu peron de primire. Am intrat.

O scară de marmoră cu covor roșu urca câteva scări până într-un hol mare. Era camera de așteptare, anticamera. În jurul ei o serie de uși frumoase, toate închise, afară de una. O tăcere mormântală. Prin ușa deschisă se vedea o cameră luminoasă cu tavan cu stucaturi și pereți cu lambriuri, era sufrageria, se punea masa. Câțiva soldați extrem de elegant îmbrăcați, cu tunici albe, aduceau cele trebuincioase. Față de masă de olandă, serviciu de masă de porțelan cu desene în cobalt, tacâmuri de argint, veselă de cristal. Vinurile franțuzești. Am rămas cu gura căscată. M-am întors la ai mei.

– Mă nea Mitică văzuși ce-i pe-acolo? Banchet în toată regula. Ne-o invita și pe noi?

Îmi părea rău că nu m-am bărbierit și nu mi-am aranjat puțin hainele după mine. Venisem așa cum mă sculasem din somn, de pe paie, prăbușit după marșul din noaptea trecută.

– Așa mănâncă ăștia în fiecare zi, spune cu oarecare ifos colonelul Andreescu. Eu am mai fost pe la ei.

Lui nea Mitică i se făcuseră ochii mici.

– Lasă doctore, nu du nici o grijă, că nu ne invită ăștia pe noi la masă.

Brusc s-a deschis o ușă și un locotenent neamț, elegant ca de nuntă, ne-a făcut semn să intrăm. La masa de lucru, stând în picioare, un colonel neamț. Ne-a invitat să stăm, apoi s-a așezat și el. Era un om de vreo patruzeci și cinci de ani, slab, dar bine făcut, cu o mică chelie totuși bine frizat cu cele câteva fire de păr rămase, avea mâinile bine îngrijite și cu toate că nervoase, la tinca împreunate dinaintea lui pe masă, poate pentru a se împiedica să gesticuleze. Era la fel de bine îmbrăcat ca și adjutantul său. Stătea semeț având aer de poruncă și dojană.

A început prin a ne face, pe nemțește, o vedere generală a operațiilor de pe frontul de Sud. Acum am înțeles de ce mă luaseră cu ei cei doi ofițeri. Le serveam de traducător, dolmetscher pe nemțește. Neamțul ne vorbea și se uita pe fereastră. Adjutantul, pur și simplu ne întorsese spatele și urmărea mișcarea străzii.

– O, iată români, exclamă ei, cu aceeași inflexiune în glas cu care o domnișoară nemțoaică ar fi spus, o, iată husari.

– Cum i-ați cunoscut? Am întrebat cu curios.

– După căciulile de pe cap, mi-a răspuns el scurt de data asta. Parcă ar fi fost obiect de rușine căciulile noastre. Colonelul neamț a făcut o întrerupere, plictisit de conversația noastră. Andreescu a prins momentul să-mi spuie să-l inconștientez pe neamț, că noi cunoaștem situația frontului și vrem să știm ce dorește de la noi. Am spus asta pe nemțește. Neamțul a tușit și-a prins mâinile una de alta mai strâns și ne-a răspuns pe un ton furios.

– Eu vreau să știu ce căutați dumneavoastră aci cu trupa sub comanda dumneavoastră?

Am terminat misiunea noastră și ne întoarcem să ajungem din urmă diviziile din care facem fiecare parte, a spus rece nea Mitică.

– Cine v-a dat ordinul? Se răsti neamțul.

– Generalul Saidac, comandantul grupului din care facem parte, răspunse tot nea Mitică calm și cu un ton de ghiață.

– Eu vă ordon să vă întoarceți înapoi, a replicat neamțul din ce în ce mai înfuriat.

– Spune-i neamțului, că el e comandantul orașului Rostov, dar nu și al nostru și că noi primim ordine de la comandantul nostru, nu de la el.

– Cred, răspunse neamțul mai liniștit de data asta, însă eu am aici un ordin de la comandamentul german al frontului de sud, în subordinea căruia este orice trupă de aci, să vă întoarceți înapoi.

– Am vrea să vedem și noi ordinul, se agață Andreescu de neamț. Acesta calm luă o hârtie scrisă la mașină, de pe masă, își puse ochelarii pe nas și începu să citească: „Veți lua sub comanda dumneavoastră, toate trupele ce se găsesc la răsărit și sud de Rostov și le veți așeza în dispozitiv în așa fel încât, cu orice preț, să asigurați libera trecere pe șoseaua Caucaz-Rostov, pe care trebuie să se scurgă armata blindată din Caucaz.

– Ia vezi doctore, dacă e adevărat ce citește, îmi ordonă Andreescu.

M-am sculat de pe scaun și m-am apropiat binișor de masa colonelului neamț, pentru a mă putea uita pe hârtie. Neamțul citind, a observat mișcarea mea, s-a ridicat în picioare și și-a apropiat hârtia de piept în așa fel încât să nu o pot citi. A terminat proza, s-a uitat la mine cu o privire fioroasă:

– De ce îmi faceți jignirea de a nu mă crede. Nu vă pot arăta hârtia dar vă pot da ordin în scris.

– Bine domnule colonel, dar nu s-a aranjat așa între cele două comandamente, că îndată ce terminăm lucrările de amenajare, să plecăm? Suntem trupă de pionieri, fără nici un armament greu, n-avem mitraliere, n-avem branduri nici artilerie. Ce vreți să facem, cu ce să luptăm? De ce nu înțelegeți? – replică peste măsură de iritat colonelul Andreescu. Ne trimiteți

înapoi ca să fim omorâți până la unul, ori să fim luați prizonieri, nu să ne batem.

Neamțul a plecat de la birou, și-a tras un scaun lângă noi și a reluat convorbirea, pe un ton blând, cu oarecare sfială.

– De ce nu mă înțelegeți dumneavoastră pe mine? Credeți că eu nu știu unde vă trimit și pentru ce vă trimit? Dar vă trimit la moarte sau la prizonierat, pentru că așa îmi cer interesele bătăliei care se dă. Sunteți o trupă pe care nu mai putem conta în ceea ce privește capacitatea de luptă și totuși sunteți câteva mii de oameni. Până vă prinde, până vă strânge, inamicul pierde o zi sau două, iar eu câștig o zi sau două și asta îmi ajută să-mi îndeplinesc misiunea. Ce să fac? Îmi pare rău de dumneavoastră, dar nu pot să vă cruț, am nevoie de acest răstimp. Sunteți militari ca și mine, v-ați bătut până acum, știți ce înseamnă un răgaz de timp, îmi strâng trupe, îmi organizez apărarea..., trebuie să mă înțelegeți.

În tonul său, prin scrobeală, răsuna o oarecare adiere de omenie. Ne trimetea la moarte: oricât ar fi fost de militar, era și el om. Am tradus emoționat ce-mi spunea. Comandanții mei au rămas interzișI și fără replică.

– De altfel, continuă el, ordinul pentru dumneavoastră este gata scris.

Mi l-a dat să-l traduc: „Trupele grupului român de la sud de Rostov, de sub comanda generalului Saidac, își reocupă pozițiile pe care le-a organizat și se apără acolo până la noi ordine". Convorbirea luase sfârșit. Ne-am ridicat, am salutat și am plecat. Neamțul ne-a strigat din ușă:

– Dacă aveți norocul să nu mai am nevoie de voi, vă voi comunica.

Mașina ne-a dus la noi la Bataisk, mai greu. Începuse să se întunece, străzile erau pline de mașini, bagaje și căruțe încărcate, căznindu-se să-și facă drum pentru a ieși din oraș. Am ajuns cu înserarea la noi în sat. Ai noștri ne așteptau

îngrijorați de întârziere. Masa era întinsă. Taină era cu mâncarea pregătită gata.

– Fraților trebuie să ne întoarcem înapoi, anunță nea Mitică intrând în casă, dar până atuncea haideți la masă. Mâncați cu noi, domnule colonel, adăugă nea Mitică cu oarecare glas de poruncă.

Aveam mâncare bună. Colonelul s-a lăsat obosit pe scaunul din capul mesei.

ANGINA PECTORALĂ

Colonelul Andreescu mânca cu poftă. Era un om trecut de cincizeci de ani, înalt voinic, cu obrajii lăsați, cu ochii adânciți în orbite. Sub ochi avea niște pungi de piele atârnânde, care-i îmbătrâneau figura hotărâtă. Avea gesturi repezi și precise. Își trăgea bucățile mai bune în farfurie și le devora cu repeziciune. Între feluri fuma. La masă aveam bere. Tot moș Colea o găsise. După ce s-a săturat, colonelul s-a lăsat puțin pe spate și-a întins picioarele sub masă și și-a aprins o țigare de foi. Neau venit cafelele.

– Dragă Mitică, în definitiv n-o să fie chiar așa de greu. Eu am să păstrez contactul permanent cu nemții și la cea mai mică ocazie vă anunț, începu el, într-un fel sau altul, vă scot eu din încurcătură.

Nea Mitică răspunse posomorât:

– Să dea Dumnezeu, domnule colonel.

Eu mă uitam la colonel și-l urmăream cum fumează. Terminase țigara de foi și deschisese un nou pachet de țigarete.

– Mult mai fumați, domnule colonel, spusei eu, nu aveți nici o turburare?

– Nici una, dragă doctore, mă simt ca un sublocotenent și la sănătate și la băutură și la femei, râse gras Andreescu.

– Se poate, răspunsei eu, dar să știți că vă pasc grele necazuri.

– Și ce mi s-ar putea întâmpla, reluă el cu oarecare curiozitate.

– S-ar putea să faceți anginâ pectorală, domnule colonel.

– Cum e aia dragă?

– Uite așa, vă apucă o durere în piept, care vă strânge extrem de dureros și durerea merge apoi în degetul cel mic. Asta e începutul, apoi urmează altele.

– Habar n-am, zău așa, dacă nu-mi spuneai, cred că muream fără să știu de așa ceva. N-am auzit niciodată de boala asta!

– Asta e boala bine cunoscută a fumătorilor.

Berea era pe sfârșite. Ni se făcuse somn la toți.

– Mitică, eu mă culc aci la tine, zise Andreescu.

– Foarte bine domnule colonel.

Am plecat toți la culcare. Oboseala ne-a oprit să mai reflectăm asupra celor pățite în cursul zilei.

A doua zi ne-am trezit în zgomotul unei adevărate bătălii. Proiectile de artilerie cădeau între case. Gloanțele șuerau din toate direcțiile.

– Sculați-vă, don' doctor, că e prăpăd, ne atacă rușii, mă îndemna la capul meu Goga, ordonanța.

Afară abia se lumina de ziuă. Am tras hainele pe mine. Un obuz a căzut pe casa vecină. Acoperișul a sărit în sus și zidurile au crăpat de explozie. un cârd de gâște luându-și zborul din curte au sărit peste șanț și trecând peste șosea s-au ascuns gâgâind în celălalt șanț al drumului principal. Un alt proiectil a lovit casa de peste drum. Gâștele au sărit înapoi în șanțul șoselei din partea noastră. Mă uitam și mă minunam cât de bine știu să facă saluturi gâștele. Pe șosea treceau în fugă soldați speriați, căruțe înhămate cu câte un singur cal. Ieșind afară să mă duc la nea Mitică, pe drum, m-a ajuns un ostaș.

– Veniți repede la domnul colonel. E bolnav!

Făceam şi eu salturi de la casă la casă, să mă feresc de gloanţele ce şuierau printre ele, bătând şoseaua. În dreptul casei lui nea Mitică ridicai capul din şanţ. Nea Mitică, în spatele casei, dădea ordine. Când m-a văzut, a strigat spre mine:

– Doctore unde te duci? Hai că plecăm.

– Mă chiamă domn` colonel Andreescu. E bolnav, răspunsei eu gâfâind.

– Ei asta-i! Acum şi-a găsit, se plictisi nea Mitică, apoi revenind, du-te prudent, vezi că suntem din nou în linia întâia, caută-l şi întoarce-te repede.

– Dar de ce naiba plecăm în mijlocul daravelii ăsteia?

– Aşa e ordinul, dădu el din umeri.

Am făcut două salturi şi am ajuns la casa colonelului. Când să intru în curte, plesc, un brand. Am băgat nasul din nou în şanţ. Am aşteptat, ştiam că urmează altele. Unul a căzut mai aproape de mine, altul mai departe, pe deasupra mea. Am sărit şi am intrat în casă, în timp ce al patrulea brand fâlfâia prin aer, mergând să se spargă în casa de peste drum. Colonelul îmbrăcat cu mantaua, cu valiza lângă el, sări ars când m-a văzut.

– Doctore aci ne lăsăm pielea!

– Aici, întării şi eu speriat, ne prăpădim, psalmodiai în continuare ca un ţârcovnic. Colonelul se lăsă în pat şi începu să se vaite.

– Vai de mine, sunt rău bolnav. Era în adevăr palid cel puţin cât mine.

– Dar ce aveţi?

– Uite dragă, am angină pectorală!

– Cum asta? V-am lăsat sănătos acasă!

– Uite mă ţine o durere aici în piept şi-mi merge un junghiu până în degetul cel mic.

– Care deget, domnule colonel?

– Uite ăsta, îmi arătă el degetul mic al mâinii drepte.

– Asta nu e angină pectorală domnule colonel.

– Da de ce nu e angină pectorală, făcu el cu supărare, nu mi-ai spus chiar dumneata aseară?

– Eu v-am spus, dar durerea merge pe degetul stâng nu pe cel drept.

– De ce să nu meargă pe cel drept? uite, la mine e ceva special. Mai aparte.

– Păi inima e pe stânga, domnule colonel, nu pe dreapta.

– Ascultă doctore, uite ce e, am mașina în dosul casei, am benzină să merg până la Nicolaev. Dacă mergem întins mâine seară suntem acolo. Am mâncare, am doi băieți și ordonanța, suntem înarmați, îmi trebuie bilețelul galben de la dumneata. De acolo am putea pleca imediat în țară. Te iau și pe dumneata cu mine. Nu fii prost, nu pierde o ocazie unică. Descurc eu totul, dumneata dă-mi biletul galben. Hai zău... Ai puțin curaj... Fii băiat bun.

– Ca să pot să vă dau biletul, trebuie să vă examinez. Vreți să vă dezbrăcați?

O ploaie de branduri căzură din nou în jurul casei. O schijă sparse geamul și se opri pe peretele deasupra patului pe care ședea trântit colonelul. Andreescu sări ca ars și se culcă pe podea. O rafală de mitralieră seceră curtea. Se trăgea din apropiere, de la două, trei sute de metri.

– Mă ești nebun? Tu nu vezi în ce situație suntem? Vrei să mă omori? Lasă că plec și fără tine. Se ridică să iasă din casă. O rafală de mitralieră îl opri în ușă.

– Pot pleca, domnule colonel?

– Măi, nu vrei să pleci cu mine? Că de plecat eu tot plec!

Pe șosea trecură în mare viteză patru tunuri de opt-opt, trase de mașini. Mergeau pe șosea înspre Sud, în direcția de unde venisem noi. Tirul se întinse după ele. Profitai să sar din casă în șanț. Văzui cum tunurile cotesc, în capul satului, la stânga. După câteva minute le auzii trăgând cu zgomotul lor

caracteristic: pac, pac, pac, pac, pac. Trăgeau în coasta celor care ne atacau. Focul ruşilor slăbi. Din capătul celălalt al satului auzii altă baterie de opt-opt trăgând. Pac, pac, pac, pac, pac. Focul trimis nouă se opri. Pe ruşii ajunşi până în liziera satului îi văzurăm retrăgându-se spre o pânză de salcâmi.

Nea Mitică sări în mijlocul şoselei.

– Haideţi fraţilor să plecăm acum, că âştia se întorc la atac şi iarăşi nu mai putem pleca.

Căruţele au răsărit ca din pământ cu oamenii pe lângă ele. Cum ieşeau în drum, şi plecau. Nea Mitică, lângă mine, le număra, se uita la băieţi şi-i îmbărbăta.

– Haideţi băieţi mai repede, să scăpăm din focul ăsta, că după aia ne-om descurca noi cum ne-om descurca.

Mă uitam la el şi mă miram ce putere are omul ăsta mic şi negricios asupra întregului batalion. Parcă şi caii se simţeau mai bine când îl vedeau.

Din capul satului, opus direcţiei noastre, dinspre Rostov, veneau câteva camioane încărcate cu nemţi. Erau spilcuiţi şi frumoşi, adevăraţi domnişori care merg la petrecere. Am recunoscut locotenentul adjutant de ieri. Îi împărţea în grupe de trăgători şi-i băga printre case, să ia poziţie. Acht-achturile trăgeau mereu să-i ţină culcaţi pe ruşi.

– Să-i vedem şi pe âştia ce brânză or să facă, ricană nea Mitică.

În forfoteala generală trecu căruţa lui Ţochi, înspre Rostov. Era ofiţerul de aţă al batalionului nostru. Din ordinul lui nea Mitică se retrăgea. Avea de aseară un ordin scris de la el. Încurcându-se între căruţe apăru maşina colonelului Andreescu. Mergea încet. Am putut zări, în fundul ei, pe colonel şi lângă el un doctor, mai tânăr ca mine, coleg cu nevastă-mea. În faţă, stăteau lângă şofer, ordonanţele. Pe taburete încă doi ostaşi. Ei amândoi aveau feţele luminate de o adâncă fericire. Păreau însurăţei plecaţi în „voyage de noce". Am înţeles despre ce e vorba. Andreescu ne-a surâs, făcându-ne semne cu mâna dreap-

tă, cu un aer protector. Nea Mitică neștiind ce se petrecuse între Andreescu și mine, nu înțelegea nimic.

– Da cu ăștia ce-o mai fi, că trec pe lângă noi fără să se oprească?

– Pleacă în țară, răspunsei înfuriat.

– Aha! Am înțeles totul, se lumină deodată nea Mitică. Bagă-i în mă-sa, doctore, și nu fii supărat.

Dintre case auzirăm focul nemților veniți cu camioanele de la Rostov. Ultima noastră căruță trecu.

– Hai doctore, să plecăm și noi, că nu mai avem ce să mai facem pe aici.

Atacul nu fusese grav, era cum se spune o săgeată de încercare a tăriei noastre. Toată lumea știa însă ce va urma.

B A L U L

Am mers toată ziua tăcuți spre Sud. Gerul se muiase. Dăduse într-un fel de moină. Zăpada înmuindu-se, se făcuse zloată pe șosea. Pe zi am observat linia ferată de-a lungul șoselei. Nea Mitică, Goga și cu mine am preferat să mergem pe linia ferată, lăsând șoseaua plină de căruțele noastre și de mașinile celor ce veneau dinspre Caucaz spre Rostov. Când am ajuns la cele două hambare în care poposisem cu două nopți înainte, ne-am dat seama că sunt magaziile unei stații de cale ferată. Stația Coisug. În noapte nu văzusem gara. Satul exista la vreo doi kilometri mai la răsărit de gară. În jurul hambarelor, se vedea din depărtare, forfotă de oameni, căruțe, cai. Când ne-am apropiat am înțeles despre ce e vorba. Era un batalion de pionieri, vecin de sat cu noi, care primise ordin și el de retragere spre Rostov. Plecase, nu seara, ci a doua zi de dimineață și poposise la Coisug. Când să plece în dimineața zilei următoare,

au auzit canonada de la Bataisk şi nu ştiau ce să facă, închipuindu-şi retragerea tăiată. În satul Coisug era un alt batalion de pionieri, care primiseră cu o zi în urmă ordinul să plece şi apoi un altul, să stea pe loc. Comandantul batalionului din Coisug parlamenta cu cel venit în hambare, despre ordinele primite. Amândoi nu înţelegeau nimic şi nici nu-şi dădeau seama de situaţie. Când au văzut coloana noastră întorcându-se, au fost convinşi de întreruperea comunicaţiei cu Rostovul. De ce să se întoarcă batalionul doi, decât că nu are pe unde să treacă. Dar coloanele de maşini nemţeşti pe unde trec? Sau ei se bat. Atunci Mitică Voinescu fuge de bătălie, dar atunci cum de l-au lăsat nemţii? Curioasă drăcie şi asta. Nea Mitică avea faima unui om prudent dar şi foarte viteaz atunci când trebuie; în orice caz întotdeauna era ascultat în sfaturi şi urmat în atitudini. Apropiindu-ne cei doi comandanţi ne-au ieşit în cale.

– Ce s-a întâmplat Mitică la Rostov? De ce vă întoarceţi? Ce-aţi făcut? Cine v-a dat ordin? Ne-au năpustit întrebările.

Nea Mitică le-a explicat liniştit şi fără pic de emfază întâmplările trăite. Ruşii au atacat prin surprindere cu forţe de avangardă, dar situaţia pentru moment, este restabilită. Legătura cu Rostovul nu e tăiată. Comandamentul Rostovului scoţând furieri din servicii şi artileria antiaeriană, au putut face faţă, dar nu pot rezista atacului, care trebuie să se producă dintr-un moment sau altul, cu trupe serioase aduse de la Stalingrad. Când am auzit cuvântul ne-am înfiorat cu toţii. A fost un moment de tăcere aşa cum se ţine, la o comemorare solemnă, pentru cei dispăruţi. De data asta spontan şi sincer. Nea Mitică a continuat:

– Trebuie să ne întoarcem, să ne aşezăm pe poziţiile noastre şi să rezistăm cum putem, ca să înlesnim astfel organizarea apărării Rostovului şi trecerea armatei blindate din Caucaz. Vom primi ordine prin telefon.

– Păi bine, măi Mitică, eu nu înţeleg nimic. Ruşii au tăiat de câteva zile linia de cale ferată, uite, pe aici nu mai trece

nici un tren. Deci la Sud drumul e închis. Acum taie drumul la Nord, între noi și Rostov. Pe unde ne mai retragem noi?

– Ba totul e foarte limpede, răspunse nea Mitică liniștit, rămânem încercuiți.

– Exact asta spuneam și eu, numai mă întreb, ce ne facem?

– O să vedem, poate ne ajută Dumnezeu și ne descurcăm.

– Fir-ar al dracului cu război, cu nemți, cu ruși, cu toți, blestemă celălalt.

– Lasă mă, liniștește-te, hai înapoi, și o să fie bine, zâmbi blând nea Mitică.

În acest moment începu să treacă huruind asurzitor o coloană mare de tancuri.

– Tancuri nemțești, uite, armata blindată!

Toată lumea se îmbulzi să-i vadă. Era în adevăr ceva demn de văzut. Tanc după tanc venea în viteză pe șosea o coloană nesfârșită.

– Ei vezi, râse nea Mitică, cum scăpăm? Ăștia merg și lichidează săgeata împinsă până la sud de Rostov.

– Așa e măi, se îmbărbătă celălalt comandant. Hai înapoi băieți, că e de bine!

Plecarăm mai departe pe șosea. Trebuia să părăsim linia ferată, care cotea puțin la câțiva kilometri mai la răsărit, prin fața satului unde cantonasem noi. Noi mergeam pe dreapta șoselei și tancuri nemțești pe cealaltă parte. Coloana părea nesfârșită. La celălalt sat, batalionul întors de la Coisug se opri în drum. Nu putea intra în sat din cauza coloanei de tancuri. Noi o luarăm înainte. În spatele nostru canonada devenea infernală. Probabil intraseră tancurile în bătălie.

– I-a luat la rost tancurile din vârful coloanei, spusei eu.

– Așa e doctore, numai că ăștia îi lichidează pe cei veniți în avangardă și pleacă mai departe, și când vor veni rușii cu grosul lor, ăștia nu vor mai fi pe acolo.

Către seară coloana de tancuri s-a terminat şi noi am ajuns în cantonamentul nostru. În sat am găsit alt batalion, venind din alt sat, tot în drum spre Rostov. Cu ei era şi escadronul de călăreţi, care făcea ariergarda întregului nostru grup. Ne-am învoit să rămână şi ei cu noi. Apoi ne-am dus la vechile noastre gazde şi ne-am culcuşit. A doua zi canonada dinspre Rostov a început cu mai multă furie. Neavând ce face ne-am apucat să ne gospodărim. O parte din ai noştri revizuiau poziţia construită, iar ceilalţi au uns căruţele, le-au reparat, ne-am ales bagajele dând la o parte bucluciurile inutile. Prin legătura telefonică, păstrată cu Rostovul, ne-a venit ordinul să ocupăm poziţiile pregătite dinainte şi să lăsăm să treacă prin ele coloanele de refugiaţi ce vin dinspre Caucaz. Batalionul celălalt a ocupat şi el o parte de poziţie, de o parte şi alta a şoselei laterale a Caucazului. Îşi puseseră într-o clopotniţă străji. Aceştia, pe la zece dimineaţa, văzând o coloană venind spre noi, au strigat de sus: ruşii, nu ruşi. Intonaţia era hotărâtoare: ruşii era ceva grav, ruşi era ceva lipsit de importanţă militară. Am văzut imediat şi noi cum batalionul vecin e încolonat să plece.

Nea Mitică a plecat imediat spre ei. În adevăr o porneau. Am strigat după comandant. Din coloană s-a desprins o mogâldeaţă rotundă, urmată de alta tot atât de rotundă, era a doctorului lor. Ne-am întâlnit la jumătatea drumului. Parcă mergeam să ne batem în duel. Comandantul lor era un maior şi totuşi al nostru îi cerea socoteala. Şeful se impune.

– Unde plecaţi domn' maior?

– Uite ruşii, dragă! Arătă mogâldeaţa cu mâna păroasă. Vorbea sugrumat de frică.

– Aţi primit ordin?

– Ce ordin mai, dumneata nu vezi ruşii?

– Domnule maior, âştia sunt refugiaţi, nu sunt armată. Şi chiar armată să fie, tot nu puteţi...

– Lasă dragă teoriile, uite ruşii, nu mai putem întârzia.

A vrut să plece. Nea Mitică s-a uitat la el, a priceput că nu se poate înţelege normal cu un om înnebunit de frică, l-a apucat de centură şi i-a poruncit:

– Dă ordin să oprească coloana! Căruţele să intre în cantonament, iar oamenii să intre pe poziţie!

– Executarea, şopti celălalt ofiţerilor săi, care se apropiaseră, urmărind scena. Glasul era al unui om sfârşit, dându-şi duhul şi pronunţând: facă-se voia Ta. Doctorul lor, un om mai tânăr ca mine, m-a tras la o parte.

– Sunt foarte îngrijorat de comandantul meu, dă semne serioase de sminteală. A avut un şoc, când au dat peste noi, într-o dimineaţă ruşii. Să-ţi spun drept şi pe mine m-au luat răcoreli atunci. Eram cu pantalonii în vine în dosul casei. Nu mint, mi-am terminat nevoia şi după aia am fugit. Cât am stat aşa mă obseda ideea, ce mă fac dacă mă nimereşte cu glonţul în ... Am scăpat, dar maiorul nu-şi mai revine de atunci.

Între timp coloana de ruşi a ajuns între noi. Toată dimineaţa au trecut cu căţel, cu purcel. Erau un fel de clanuri căzăceşti. Coteau spre apus, spre marea de Azov. În fruntea primei coloane mergea un bărbat cu căciulă căzăcească, cu fund de postav, pe umeri avea un mintean negru, lăţos, cu nişte umeri ascuţiţi, parcă era pus pe un porte-manteau. Avea o figură nobilă. Ţinuta era cu totul deosebită, călare pe un cal negru, şi el deosebit de frumos. Soldaţii noştri, dintre care mulţi învăţaseră ruseşte, ne-au adus vestea că cel din frunte era un prinţ din Caucaz, care-şi duce în refugiu clanul de sub stăpânirea sa. Ce-o fi şi cu ăştia oare? Încotro se duc? Spre mare? Nu înţelegeam nimic.

La prânz am mâncat foarte bine, din nou găscă pe cartofi cu varză murată drept salată. Ne-am pus să ne facem siesta culcaţi. În pat n-am putut să aţipesc. Canonada dinspre Ros-tov se întetea parcă. Afară începuse să ningă liniştit cu fulgi mari. Zăpada se aşternea repede pe pământul îngheţat. M-am sculat şi m-am dus la nea Mitică. În casă, la uşa lui, era planton ordonanţa lui, Petre.

– Doarme don' căpitan.

L-am dat la o parte.

– Lasă-mă că am să-i comunic ceva foarte important.

Am intrat în odaie. În liniștea după amiezii care se transformase în înserare, l-am găsit pe nea Mitică dormind. Respirația lui se auzea ușoară ca un suspin, nu sforăia. L-am tras de mânecă. Nea Mitică s-a trezit, s-a întors spre mine, rezemându-se în cot. Mi-a cerut o țigare, și-a aprins-o și m-a întrebat din ochi ce doresc.

– Don` căpitan, bătălia de la Rostov se înteține, auziți cum bate tunul.

– Sigur că aud, că nu sunt surd.

– Și dumneavoastră dormiți? Rușii îi răzbesc pe cei de acolo, fără doar și poate, iar noi rămânem închiși aici.

– Ei și?

– Cum ei și? Trebuie să facem ceva, trebuie să plecăm, să ne batem, ce Dumnezeu, să stăm să ne prindă ca pe niște șoareci?

– Ascultă doctore, de asta m-ai sculat din somn? Dumneata crezi că eu nu știu asta? Trebuie să-mi explici dumneata? N-ai fost cu mine la nemți? Nu vorbișI dumneata cu ei? Nu înțeleseși că suntem o trupă de sacrificiu într-o bătălie? Ce facem? O să vedem. Pentru asta trebuie să fim calmi, să nu ne pierdem firea. Pentru asta dorm. Cum crezi dumneata că ar mai fi întreg cineva pe aici, dacă m-ar vedea pe mine speriat alergând de colo-colo. Așa cum merg lucrurile s-ar părea că aici rămânem. Crezi dumneata că suntem singurii și ultimii? Înțelege că sunt militar, am de executat un ordin. Acum ăsta e ordinul. Te rog, lasă-mă să fiu liniștit, nu mă turbura, sunt și eu un om, mi-e frică și mie, dar sunt cel care trebuie să mă stăpânesc cel mai bine, altfel pierim de pe acum cu toții. Nu văd nici o soluție de scăpare, dar poate tot scăpăm. Și dacă nu scăpăm, ce mi-o fi dat mie, vă va fi și vouă, tuturor. Știți bine că vom fi împreună cu toții, atâta cât rămân întreg. Te înțeleg, dar înțelege-mă și tu pe mine.

Mă tutuia, era emoționat, în întuneric observam cum îi tremură mucul de țigare între buze. Se sculase din pat și mă

împingea spre ușă. Când o deschise, în odaia vecină se strânsese plenul comandei batalionului, cu ofițeri și subofițeri. Veniseră și ofițerii escadronului de cavalerie. Când dădu cu ochii de ei, înțelese că sunt în panică. Tăceau cu toți.

– Ce-i măi, vă plictisiți? Ce-i nou?

– Celălalt batalion a plecat, spuse moș Colea. I-a văzut toată compania întâia împreună cu mine. Au șters-o pe șase. Nea Mitică dădu din cap indiferent.

– Lasă că o să fie de bine. Deseară facem bal. Frunțile s-au descrețit. Da! Bal! Aici la mine este un patefon. Gazdele au niște plăci. Fiecare să vie până-n două ceasuri cu o fată la tanțavală. S-a înțeles?

– Da de băut ne dați?

– Tot ce avem la căruță.

– Am înțeles, răsună corul bărbaților strânși la ușa lui nea Mitică.

În adevăr după două ore începu balul. Fiecare a venit cu două, ba și cu trei fete. Numai nea Mitică și cu mine n-am adus. În casa în care stăteam eu era o fată de șaisprezece, șaptesprezece ani. Gazdele mele erau oameni foarte cumsecade, buni și foarte uniți între ei. Tatăl era fierar la colhoz, avea cincizeci și ceva de ani și o droaie de copii, dintre care cea mai mare era fata despre care vorbeam. Atelierul era chiar în curtea lui, așa că avea mereu ochii pe copii când ieșeau afară, altfel mă-sa, în casă. Din vremea cantonamentului trecut, observasem învârtindu-se în jurul fetei celei mari pe Mitrea. Sublocotenentul comandant al companiei a treia. Era un băiat de cel mult douăzeci și cinci de ani, deci tânăr de tot, brun, subțirel și frumușel. Avea mai ales o mustață foarte atrăgătoare, pe care o îngrijea cu atenție chiar aici, pe front. Fata se spăsea de câte ori îl vedea. Părinții nu știau cum s-o ascundă și s-o scoată din calea lui. Ea se amorezase de el. Veni la bal elegantă cu panglici în păr. Mitrea o sorbea din ochi. Balul pentru noi era un fel de ultima noapte de viață. Pentru rusoaice, fete tinere, care nu

înțelegeau mare lucru din război, era ceva amuzant la culme. Toată lumea bea cognac franțuzesc cu dușca. În puțin timp balul deveni un cazan al Satanei. Patefonul răcnea sunete în ritm. Perechile se învârteau într-un vârtej amețitor. Toți erau aprinși la față și la creier. Controlul era pierdut. Bărbații strângeau în brațe femeile în dans, se învârteau și dispăreau apoi pentru scurt timp. Se reîntorceau foarte veseli și o luau de la capăt cu cognac și cu dans. Nea Mitică zâmbea vesel și bea puțin. Nici el, nici eu nu dansam și ne morfoleam gândurile. Îmi făceam în minte tot felul de planuri de scăpare. Știam pe de rost regiunea: studiasem o hartă mare, găsită la gazdă. Ajunsesem la concluzia că nu putem scăpa decât dacă treceam peste mare. Vom lăsa căruțele pe țărm și plecăm în bărci. Avem de făcut treizeci de kilometri până la Taganrog. Dar dacă nu găsim bărci? Meditând nu slăbeam din ochi fata gazdei. Taică-său și maică-sa mă rugaseră cu înfrigurare, să nu las fata în mâna ofițerilor și mai ales a lui Mitrea. „E tânără și n-are multă minte și cel cu mustață mică e băiat frumos, râde de ea și pleacă mâine." Le-am promis că n-o las. Dansau. Se legănau cu grație în ritm. Simțeam cum fata se pierde în brațele lui Mitrea. El zâmbea cu mustața mică zbârlită, ca un motan, gustând prada din ochi, înainte de a o apuca. La un moment dat Mitrea luă fata de mână și se strecură cu ea pe ușă. M-am sculat de lângă nea Mitică și m-am dus după ei. Într-o cameră vecină Mitrea începuse s-o dezbrace. Am intrat. Fata s-a acoperit rușinată.

– Hai cu mine, i-am zis.

– Unde? Mi-a răspuns ea cu părere de rău în glas.

– Acasă. Mitrea s-a uitat la mine halucinat. Era nebun de furie.

– Ești țicnit, doctore, te împușc.

– Nu umbla cu prostii, Mitrea, ești bărbat în toată firea, ce dracu, nu-ți plac decât copiii? Poruncì nea Mitică din pragul ușii. Mâna lui Mitrea care deschisese tocul revolverului, căzu. Eu apucai fata și o trăsei afară. În curte, în frig, taică-său și mai-

că-sa, o așteptau. Le-o dădui. Mă-sa mi-a sărutat mâna. M-am întors în casă. Mitrea dansa cu alta. Nea Mitică fuma liniștit. Zâmbi blând spre mine.

– Doctore ești un om curios.

– Și dumneavoastră v-ași purtat la fel ca mine.

– Nu, dragă, pentru fată, dar mi-am dat seama că vă omorâți prosteşte.

Mitrea lăsă dansul și veni la mine cu două pahare pline cu cognac.

– Noroc, doctore, cred c-ai uitat ce ți-am spus?

– Să trăiești și să bem!

Apoi balul s-a transformat în orgie.

De dimineață zăpada era de două palme. Vremea era încă moale. Zăpada se înmuia. Am mâncat o ciorbă de potroace și am mai băut ceva din căruța lui nea Mitică. Să se mai ușureze. Soldații noștri băuseră și ei bine peste noapte așa că mai rămâseseră numai câteva sticle.

Așa ne-am revăzut cu rușii bine dispuși. Întâi a venit de la cavalerişti un curier călare. Apoi au apărut rușii. Câteva mașini pe șoseaua care venea dinspre răsărit, peste linia ferată. Am tras și noi, au tras și ei; dar și ei și noi fără convingere. Era numai o formație de recunoaștere. Pe seară i-am văzut cum se trag spre camioane și i-am auzit plecând. Am intrat și noi în case. Ne-am așezat să mâncăm. A sunat telefonul. Rostovul pe nemțește. Mă trece pe mine la telefon. Traduc ordinul: „Plecați imediat către apus. Ajungeți la prima stație de pescuit de pe marea de Azov. Treceți peste mare în direcția Taganrog. Închideți coloanele care s-au scurs deja". Întreb care e situația în Rostov. Mi se răspunde: „Bataiskul a căzut. Nu mai e nici o legătură pe uscat. Mai e încă un singur drum de țară pe marginea mării, până la gurile Donului. Impracticabil pentru o coloană, dar poate trece un curier, noaptea, cu o mașină sau motocicletă. Ridicați aparatele de telefon. Ați avut noroc de zăpadă, firul de telefon de pe pământ n-a fost găsit de ruși și a

rămas neatins. Noroc, Hals und Beinbruch". Pregătirile de plecare s-au făcut într-un tempo fulgerător. Am alergat la casa mea să anunț pe Goga și pe Gorăci, să-mi iau cele două căruțe. Ei împachetau. Tatăl familiei m-a tras deoparte.

– Știu că plecați spre mare, e singura voastră scăpare. Rușii sunt mulți, mișună peste tot, pregătesc o ofensivă mare. Ai fost bun cu noi, creștin adevărat, eu sunt rus și țin cu rușii, dar vreau să scapi și când s-o termina războiul să vii aici să ne îmbătăm. Ți-am făcut două perechi de gheare pentru încălțări. O să treci peste ghiață, dacă n-ai ghiare te poate lua vântul și te prăpădești în mare. Cealaltă pereche s-o dai cui oi vrea dumneata, pe cine iubești mai mult. Să umbli sănătos și să ne vedem cu bine.

M-a sărutat. M-a sărutat și nevastă-sa. Copiii, în frunte cu fata cea mare mi-au sărutat mâna. Am ieșit în noapte. Era vreme proaspătă de primăvară. Bătea vântul dinspre mare. În mijlocul drumului se ținea sfat de război. Cavaleriștii rămâneau. Trebuiau să țină pe loc pe ruși, cât puteau, trimețându-ne mereu vești despre situație. Dacă plecau și ei cu noi, ne prindeau rușii în coloană și ne desființau. Noi plecam să recunoaștem drumul și să pregătim trecerea peste mare. Până la malul mării nu putea să fie mai mult de douăzeci de kilometri, ei cu caii îi parcurgeau în două ore. Căruțele lor veneau cu noi. Ei își țineau caii înșeuați gata de încălecare în orice moment. Vor pleca îndată ce primesc un semn de la nea Mitică. Semnul era transmis fie prin curieri, fie trei rachete, una albă, una roșie și încă una albă. Nu mai aveam fir de telefon. Comandantul lor era un bărbat inteligent și viteaz. Ca toți cavaleriștii.

– Noroc fraților și să iasă bine. Acum plecarea.

Căruțele s-au urnit din loc. Plecam, eram toți veseli. Am mers toată noaptea. De peste tot s-au văzut lumini, rachete, s-au auzit focuri de armă și de mitralieră. Rostovul a fost bombardat. Se vedeau reflectoare și explozii de bombe. S-a văzut și un foc, ardea ceva în Rostov.

Marșul l-am făcut cu ușurință. Am ajuns puțin după miezul nopții într-un sat în apropierea mării. Am aflat imediat că pe aici s-au scurs o mulțime de coloane de militari și civili. Din cauza îmblânzirii vremii ghiața se muiase. Plouase chiar. Mulți s-au înnecat. Ce vom face noi?

– Ne descurcăm, spuse nea Mitică, dar să dormim întâiu.

A doua zi s-a lăsat ger, un ger cumplit, minus douăzeci de grade. Ne uitam la termometrul agățat la fereastra primăriei, cum scobora. În ziua aceea s-au ridicat spre Dumnezeu multe rugăciuni pentru înghețarea apei mării. Nu ne mai găseam locul de fericire. Afară pregătirile de trecere se făceau cu febrilitate. Caii trebuiau potcoviți din nou cu colțari. Ne învățaseră tot ruși. Buni oameni, greu pentru noi să-i înțelegem. Poate din pricina sângelui meu rusesc din partea bunicii mele, mie îmi erau simpatici, îi înțelegeam. Ei aveau cu noi de împărțit atât cât noi eram armată străină pe pământul lor; față de fiecare dintre noi se purtau cu blândețea grosolană a țăranului, respectând cu strictețe regulele ospitalității celei subtile, orientală în toate încheieturile ei. Erau încântați să fie omorâți soldații din casa vecină sau să-i prindă armata rusă, dar pe cei din casa lor nu. Îi scoteau binișor și le arătau drumul scăpării, ba îi și conduceau o bucată până erau în afară de pericol. Cum fiecare casă avea de-ai noștri, ne bucuram cu toții de această dualitate de sentiment. Eu îi înțelegeam, nu erau nici trădători și nici dușmani, măcar că la prima vedere așa s-ar fi părut. Nu! Erau țărani buni, blânzi, iubitori, ospitalieri, cu ospitalitate debordantă, patriarhală. Oameni cu frica lui Dumnezeu. Pe la prânz, când stăteam la masă, ne-au venit vești de la cavaleriști: rușii n-au apărut, e liniște și-și potcovesc și ei caii cu potcoave cu ghiare pentru trecerea pe ghiața mării.

– E de bine, plasmodia moș Colea.

– Mâine în zori, înainte de răsăritul soarelui, plecăm, să veniți și voi, îi anunța nea Mitică. Să vă culcați devreme și să nu vă pricăjiți la hazaice, adăugă el cu grijă paternă.

NOAPTEA ÎNAINTEA TRECERII

Am plecat mult înainte de răsăritul soarelui, cam pe la cinci de dimineață. Cum soarele în luna ianuarie răsare către opt ceasuri, era întuneric bine, de noapte grea și adâncă. Pământul încă dormea. Mai mult simțeam ce facem decât vedeam. Așa am simțit cum au înhămat caii în tăcere, soldații fiind obișnuiți cu astfel de plecări și evenimente grave. Le trăiau zi de zi de atâta vreme. Eu stăteam întins pe niște paie într-o cameră infectă a primăriei satului în care ne oprisem. Bănuiam afară foiala pregătirilor. Nu mă puteam hotărî să mă scol. Pe ușă s-a strecurat umbra de om mic a lui nea Mitică. Se sculase de lângă mine fără să-l fi băgat de seamă. Fusese pe afară să controleze oamenii și caii. I-am văzut partea de jos a feții luminată de mucul de țigară din gură.

– Dragă doctore, noi plecăm pe ghiață... tu poți pleca cu Dristoreanu cu o mașină. Pe malul mării ești în trei ore la Taganrog. Voi doi sunteți însurați și m-am gândit să fiți mai siguri.

Vorbea încet, fără emoție, fără ton de poruncă în glas, fără să vrea să mă încerce. N-am simțit nici o teamă și nici o tentație.

– Cred, domnule căpitan, că trebuie să merg în mijlocul trupei.

– Bine, dar să nu-ți pară rău.

M-am ridicat, mi-am strâns șuba pe mine și am ieșit afară în aerul sticlos de rece.

Febra plecării, a marii aventuri pentru scăpare, m-a cuprins și pe mine dintr-o dată.

Iancu țiganul, potcovarul batalionului, bătea ultimele caiele la potcoavele ultimului cal. Toată ziua de ieri și toată

noaptea lucrase. Avea ochii roșii de foc și de nesomn. Rânjea cu un rânjet fioros de animal domestic înfuriat. Scosese toate potcoavele cailor noștri, cam două sute, le făcuse colți și le bătuse din nou. Singur. Am avut atunci imaginea concretă a lui Hefaistos. În adevăr era un zeu. Sforțarea lui fusese supraomenească. Oamenii, care până atunci îl luaseră în batjocură, cârâindu-l de câte ori îl vedeau, se învârteau smeriți în jurul lui. Veniseră unul câte unul, pe companii, la el, serioși, atenți, recunoscători. Erau convinși cu toții, că lancu țiganu le ține soarta în mâini. Cei fără cai în primire îi aduceau cărbuni sau lemne, îi suflau în foale, îi aranjau potcoavele scoase sau îi țineau caiclele în mână. În jurul lui era tăcere, ca în jurul unui om mare. Țiganul simțea atmosfera, era transfigurat. În zilele acelea, în adevăr, lancu a fost eroul salvator.

Cu ultimul cal potcovit, ultima căruță și-a luat rândul. Căpitanul ne-a dat ordinul de plecare. Boțan și cu mine ne-am așezat în fruntea coloanei și am plecat. Niciodată n-am să pricep cum găseam drumul atunci în război, în Rusia. Hartă n-aveam iar busola dată de nevastă-mea, o purtam ca un talisman, n-am întrebuințat-o niciodată. Am luat-o către sud, întâi. Îmi aduc aminte cum răsărise negura, nu ziua, din stânga și noi mergeam, după ce ieșisem din sat printr-o groapă adâncă, pe un drum larg pietruit. Am mers așa cam vreo două ceasuri. Când s-a luminat bine eram pe o câmpie cu puțină zăpadă, fără copaci, jalnică, cu cioturi de porumb ca semnele de exclamație pe o foaie goală. Aspectul era dezolant. Nori grei și negri umblau jos de tot pe deasupra noastră. Oamenii erau tăcuți.

– Este foarte frumos, am încercat să rup tăcerea, adresându-mă lui Boțan.

– Ai dreptate, mi-a răspuns, oricât de urât este, unui om căruia îi place natura i se pare frumos.

Și totuși era sinistru. Dar iată, ascultă? În spatele nostru începuse canonada. Rușii băteau pozițiile noastre: Bataisk Sud, Rostov, Coisug, Novo Wesely. Manevra noastră de desprindere

reușisc. Aveam douăzeci de kilometri în spatele nostru. Rușii erau înșelați de nea Mitică. Băteau cu putere într-o poziție goală. Cum nu-și dau seama? În orice caz, cât vor bate cu tunul suntem asigurați.

Din urmă ne-a ajuns nea Mitică.

– Mă băieți, trebuie să lăsăm drumul la stânga și să dăm la dreapta către un cătun cu o cherhana. Pe acolo coborâm în mare...

La capătul cuvântului mare, am simțit că mi se umflă șuba în spate. Fără să vreau mi-am strâns centironul cu o gaură.

N-am mai mers mult și am dat peste o adunătură de cocioabe. La dreapta. Am găsit și un drumeag; tot printr-o groapă am părăsit șoseaua și după trei sferturi de ceas am fost în mijlocul satului. Ne-au ieșit înainte, din case, multe babe, asigurându-ne că pe aici se scurseseră toate coloanele dinaintea noastră. Nea Mitică dispărut între timp, a apărut din nou între noi.

– Măi, să intrăm să mâncăm ceva, că până diseară o să ne fie greu și n-o să avem cum să mâncăm.

Am intrat în prima colibă, nea Mitică, Boțan și cu mine. Cioga, ordonanța, ne-a făcut ceai. Ni s-a dat porție de slănină, pâine, cognac.

– Boțane, ne dă cognac, o să ne batem iar azi, am zis eu.

– Știu și eu? Pe ghiață e destul de incomod.

Cognacul ne-a tăiat pofta de mâncare. Ordonanțele oftau: „e de rău". Nea Mitică destul de vesel ne îndemna la mâncare.

– Lăsați mă, nu vă fie frică, auziți cu ce foc bat rușii pozițiile noastre.

– Bine, zic eu, dar în urma noastră mai e cineva?

– Sunt cavaleriștii cu escadronul. Nu știu dacă ăia or să aibă vreme să înbuce ceva.

În bordeiul nostru se strânseseră mai multe babe. Aproape nu se deosebeau, așa de înfofilite erau în zdrențe. Se

uitau la noi fără să vorbească, cu mâna peste broboadă, acoperindu-şi gura. Când ne-au văzut că ne ridicăm au început să plângă. Voiau să ne dea mănuşi de lână. Să spun drept n-am înţeles pentru ce plângeau. După puţin aveam să înţeleg.

Plecarea, ruperea din adăpost, căldură şi mâncare a fost grea. Boţan şi cu mine a trebuit să mergem din casă în casă, cu bâtul, să dăm oamenii afară. La drept vorbind, trebuia să-i scoatem pe recruţi, nu pe oamenii vechi. Aceştia, mai în vârstă, în orice caz trecuţi de douăzeci şi cinci de ani, până-n patruzeci, erau disciplinaţi de aproape doi ani de război, îşi dădeau perfect seama de situaţie, erau legaţi de ofiţeri şi mai ales de comandant, prin iubire şi încredere deplină. Ştiau din experienţă personală, că ascultându-l pe nea Mitică, lucrurile mergeau bine. În plus fiecare avea câte o avere la căruţă, pe care ţineau s-o ducă acasă. Recruţii nu aveau şi nu ştiau nimic, doar un singur gând, să scape. Şi scăpatul era elementar, să nu-i fie frig, să nu-i fie foame, să poată dormi, dacă se poate chiar cu o fată lângă ei. Am avut întotdeauna mare bătaie de cap cu ei. Nu neau fost decât o greutate. Nici de santinelă nu-i puteai lăsa. Adormeau şi-i găseai îngheţaţi tun a doua zi. Odată scoşi copii, adică recruţii, număraţi, daţi în grija băieţilor, am plecat.

Drumul s-a întors în spre Nord. Am dat într-un vad pietruit cu bolovani. N-am putut împiedica căruţele, întrebuinţasem piedicile la făcut potcoave. Le-am proptit cu oameni, care le opreau sau le smulgeau din hopuri şi hârtoape. Operaţia a mers repede. Cam într-o jumătate de ceas am fost jos lângă cherhana şi am intrat pe ghiaţă. Ne-am întors spre apus. În spatele nostru a ieşit din nori un soare teribil de roşu. Odată cu el ne-a lovit din coastă crivăţul amestecat cu zăpadă îngheţată şi spulberată. Ne lovea greu ca nişte surcele din spartul lemnelor. Deodată ne-am dat seama că zgomotul scoborâşului nu am sesizat încetarea bătăii tunului. În adevăr tunul nu se mai auzea. Soarele era sus pe cer. Începea ziua. Din urmă ne-a venit vestea, că în sat, sus, au sosit călăreţii noştri. A trecut o înfiorare prin

toți. Rușii, odată cu ziua, și-au dat seama că bat o poziție goală. Când au pătruns în poziție, cavaleriștii au tras, stând pe lângă cai. Rușii atunci s-au regrupat în poziția noastră. Ai noștri au încălecat și ne-au ajuns din urmă. Trebuia să ne grăbim, rușii erau furioși că le scăpăm din mână.

– Mă băieți, tare de tot, ne-a strigat nea Mitică din susul răpei, și fără să vă uitați înapoi.

Întorcându-mă să-l văd și văzând coloana de căruțe din spatele meu, cu oameni mici, zgribuliți, înspăimântați, bărboși, zdrențăroși, slabi, mi-am închipuit cum trebuie să fi fost armata lui Napoleon în retragere. Mi-a venit în minte iar trecerea Berezinei. Am avut un moment de dezesperare. În față aveam o suprafață lucie fără nici un reper. O oglindă perfectă, pentru că fusese dezgheț cu două zile înainte și apoi minus treizeci de grade. Din dreapta ne bătea cumplit crivățul cu zăpadă, în stânga, dacă te uitai bine, zăreai la orizont un fel de abureală, era marea fără îngheț și în spate rușii, care nu mai băteau cu tunul. Desigur înhămaseră și goneau din răsputeri să acopere cei douăzeci de kilometri, care ne despărțeau, ca să poată trage în noi. Știam că ei pot veni în trei ceasuri, știam că ei pot bate, drept fără precizie, la paisprezece kilometri, dar pentru a rupe gheața nu le trebuia precizie. Deci trebuia să facem cincisprezece kilometri în trei ceasuri, altfel eram toți înecați în marea de Azov. Cincisprezece kilometri pe o oglindă, cu un vânt fioros și cu moartea în spate. Ziua era începută și a fost o zi grea. Era ora nouă.

TRECEREA

De la început, cât ghiața era umblată, în marginea țărmului, am putut merge ce merge, apoi marșul a devenit o nenorocire, un canon, un adevărat blestem asupra noastră.

Vântul bătea așa de tare încât caii și căruțele cu greu își puteau ține direcția. Oamenii trebuiau să se țină de căruțe, altfel erau luați de vânt și purtați pe suprafața lucie a apei, departe, departe până nu-i mai vedeai. Pe unii, Boțan și cu mine, având ghiare speciale făcute de tatăl rusoaicei cu pricina balului, puteam să-i prindem și să-i aducem înapoi la căruțe, deci cine se desprindea de căruțe era pierdut. Spectacolul era macabru și grandios totodată. Era macabru și grandios și totuși concentrarea noastră ne făcea să nu ne prea emoționăm dacă piere cineva. Vântul de la o vreme, cam un ceas de la intrarea pe mare, s-a transformat într-o vijelie de ghiață. Aproape nu mai puteam vedea. Acum nu numai oamenii erau smulși de vânt, ci și caii și căruțele împinse de vânt perpendicular pe direcția lor de tras. Căruțele cu cai puternici și cu vizitii inteligenți și curajoși puteau totuși înainta. Cele mai multe, desigur mai mult de jumătate, se opriseră. Cei care totuși puteau să meargă ocoleau căruțele oprite și-și continuau aventura. Ceilalți rămâneau fără desnădejde, fără speranță, în drum, adică într-un pustiu de ghiață, fără putința de a face foc, în sfârșit sortiți pieirii. În mijlocul acestei zăpăceli, în care coloana s-a desfăcut, am simțit pe nea Mitică lângă mine. M-a apucat de mână, m-a tras în jos spre el, cum ar fi vrut să-mi spuie un secret, mi-a urlat la ureche, ca să poată învinge zgomotul crivățului.

– Treci dumneata împreună cu Boțan în coada batalionului și împingeți-l înainte cu bâta, ca la Coisug. Eu trec în frunte. Repede că n-avem timp de pierdut.

Ne-am întors înapoi cu bâtele în mână și fără să-i mai îndemnăm am început să batem oamenii. Îi băteam cum bați animalele pentru sforțările maxime, cu o senzație de dragoste frățească, amestecată cu prietenie și datoria de a face un lucru la timpul și locul potrivit. Poate i-am fi și înjurat, dacă am fi putut deschide gura, așa era de mare grozăvia crivățului, care parcă spulbera surcele nu zăpadă și bătea așa de fioros încât zgomotul era ca cel a mii de oale bătute între ele. Treaba care o făceam

amândoi era destul de scurtă şi categorică. Săreau doi vlăjgani cât doi stâlpi, fiecare cu un par în mână şi dădeau în cei opriţi. Imediat loviturile îi trezeau, se desmeticeau, luau caii de căpăstru şi marşul reîncepea. Extraordinarul era că cei de la căruţele din spate, care desigur vedeau scena desfăşurată la căruţa dinaintea lor, nu schiţau nici un gest până în momentul când ajungeam la ei şi îi luam la bătaie. În scurt timp am ajuns la coada coloanei. Batalionul mergea iar. Ne-am luat de mână amândoi şi proptindu-ne în braţe am reluat mersul în coada batalionului. Orice căruţă se oprea, săream amândoi cu bătaia pe oamenii din jurul ei şi totul reintra în ordine. Fiind în coada coloanei, curios să ştiu dacă mai vine cineva după noi, m-am întors şi m-am căznit să mă uit prin furtună. În adevăr, am putut desluşi cam două trei sute de călăreţi venind destul de repede după noi. Veneau prea repede şi prea grămadă. M-a apucat frica, să nu se rupă ghiaţa sub ei, că prea veneau îmbulziţi. Se strânseseră toţi la un loc, să nu fie împrăştiaţi de vânt şi să poată străpunge ei mai uşor viforniţa. De înaintat, înaintau încet, mi se părea mie că vin repede. M-am uitat la ceas. Era ora unsprezece. Bietul meu ceas, trebuie să-i fac o laudă. Mergea bine şi la minus treizeci de grade pe marea de Azov ca şi la cincizeci şi cinci de grade pe câmpiile aprinse ale verii.

Mai aveam un ceas. Coloana înainta acum destul de bine. Ruşii totuşi mergeau mai bine decât noi, pentru că aveau crivăţul în spate, ei venind de la Nord la Sud. Noi îl aveam în coastă mergând de la răsărit la apus, perpendicular pe direcţia lor, şi totuşi mai aveam un ceas, poate şi mai mult. Până puneam tunurile în tragere, până ne reperau pe ghiaţă şi cu furtuna asta vizibilitatea era destul de redusă şi ne-ar fi descoperit cu multă greutate. Aţa gândeam eu şi foarte probabil şi Boţan, amândoi tăceam însă, neputându-ne spune ceva unul altuia, opriţi de violenţa viscolului de ghiaţă. Deodată mi s-a părut că s-a întâmplat ceva. Îmi lipsea ceva. S-a întâmplat ceva? Căzuse vântul, brusc, aşa cum începuse. Liniştea cristalină

lăsată pe coloana de căruţe ne-a mirat de la început pe toţi. Apoi ne-am bucurat, putându-ne mişca mai uşor. Vremea, treptat, se limpezea, s-a şi mai încălzit puţin. Era totuşi unsprezece şi jumătate şi coloana s-a oprit. Am plecat furioşi de-a lungul ei să vedem cine era nebunul s-o oprească în aceste momente grele în care fiecare minut pierdut însemna o ameninţare din ce în ce mai gravă pentru noi toţi. Când colo, ceva extraordinar şi neprevăzut în acelaşi timp oprise marşul. În faţa noastră apăruse o ruptură în ghiaţă. Cele două margini de ghiaţă groasă nu se depărtaseră aşa încât să facă un gol peste care n-am fi putut trece ci se deplasaseră în adâncime, una mai sus, cealaltă mai jos. Denivelarea era de jumătate de metru, încât fiecare căruţă trebuia trecută, întâi caii, apoi roţile din faţă, apoi cele din spate. La fiecare săltătură cele două blocuri de ghiaţă se frecau, rupându-se din substanţa fiecăruia. Dacă ar fi continuat tot aşa, s-ar fi constituit un gol din ce în ce mai mare între cele două blocuri de ghiaţă şi n-am mai fi putut trece căruţele. Nu ştiu cum şi nu ştiu cine a scos nişte blăni de lemn. Se pare că moş Colea a avut această comoară. Trecerea s-a făcut din acest moment cu uşurinţă. La un capăt şi altul al blănilor erau toţi mai marii batalionului: nea Mitică, moş Colea, Cap de drac, Boţan şi eu. Pe Mitre nu l-am băgat în seamă, măcar că a fost întotdeauna unde era primejdie, cu aspectul lui de popă începător şi de don Juan de mahala, cu mustaţa mică şi îngrijită. Într-o căruţă am văzut o momâie îngropată în şube şi pături. Era maiorul Cherciu, din cauza mutrei supranumit tătaru, comandantul batalionului unsprezece pionieri. Trecea şi el cu câteva căruţe, resturile batalionului său, prăpădit în luptele dintre Stalingrad şi Rostov. O clipă s-a văzut capul lui de tătar decapitat. Era de o paloare de mort. A fost ca o vedenie. După ultima căruţă trecută am putut să mă uit la ceas. Era douăsprezece şi jumătate. Era timpul să mă pot bucura. Gerul căzuse. Oamenii puteau merge bine, fără să se ţină de căruţe. Caii luaseră un trap mic de desmorţire. Încă nu vedeam pământ nici într-o parte, însă

presimțeam apropierea lui într-un abur cu oarecare tonalități roșiatice, arămii, care se pastela în fața noastră. Marea înghețată dispăruse într-alt abur constituit din nuanțe albăstrui. Soarele, pierit de pe cer în timpul furtunii, apăruse. Nu era un dezgheț, ceea ce pentru noi ar fi fost o nenorocire, dar nemai bătând furtuna, era bine. La un moment dat am văzut niște capete de pari ieșind din ghiață. Era locul unde întindeau plasele pescarii din Taganrog. Acum eram convins că pământul nu putea să fie departe. Ne-am gândit la un moment dat să ne oprim, să mâncăm ceva. Cazanul cu ciorbă a mers cu noi de la început cu foc. Furtuna stinsese focul așa că n-am fi mâncat decât rece. Nea Mitică a fost de părere să nu pierdem timpul și să împingem cât putem mai repede înainte. Am avut noroc că nu am avut aviație sau nu le-a trecut prin cap s-o trimită. Un singur avion cu cinci, șase bombe mici ne era de ajuns pentru toți.

– Hai înainte băieți, să scăpăm de sub ghiața asta de sub noi, că nu mă simt bine când mă gândesc la ce e sub ea.

Nici n-a apucat să tacă nea Mitică și iată o morișcă, hâra, hâra, deasupra noastră. Ce era să facem, am mers înainte cu groaza în sân și ne-a ferit bunul Dumnezeu. Avionul nu ne-a făcut nimic. A venit îndată un avion nemțesc și l-a gonit pe cel rusesc. Așa ni s-a părut nouă. Adevărul însă a fost altul. Și unul și celălalt au fost în recunoaștere.

Călăreții ajunseseră și ei la crăpătura în ghiață. Mergeau de-a buluca, grăbiți să se depărteze și ei de bătaia tunului. S-au îngrămădit pe marginea banchizei îndemnând caii să se urce pe cealaltă banchiză dinspre noi. Unii au trecut, alții au descălecat, au trecut pe cealaltă banchiză și-și trăgeau caii de dârlogi. În urma lor câteva căruțe își căutau loc între ei, să poată să treacă. Blănile de scândură ale lui Colea erau ale noastre și nu le lăsasem, convinși fiind că pentru niște călăreți acest obstacol ar fi fost un lucru de nimic. În plus nea Colea, om chibzuit nu voia să se despartă de nimic ce-i aparținea. Ei îngrămădindu-se din ce în ce mai mulți pe banchiza ruptă, aceasta a început să se lase

și apa să dea pe deasupra. Dezesperarea lor s-a mărit, căutând să treacă toți deodată. În acest moment s-a auzit un zgomot asurzitor. Au tras rușii? S-a rupt banchiza? Nu mi-am dat seama la fel cu toți cei care am fost martori la această nenorocire. S-a ridicat o trombă de apă amestecată cu ghiață și apoi nimic. O liniște sinistră. Am alergat cam o mie de metri înapoi, am văzut câțiva din cei deja trecuți, fugind, cu ochii deschiși, fără să vadă, cu spume la gură, ca turbați. Am prins unul din ei. Nu ne-a putut spune nimic. Îngâna:

– Lăsați-mă, nu vedeți? Toți camarazii mei.

I-am dat drumul, cred că înnebunise. Acolo, ghiața era ruptă, întoarsă pe dos, prinzând sub ea pe toți oamenii și caii veniți până în marginea ei. Nu era mare distanță între cele două capete de ghiață. Nici douăzeci de centimetri. Toți fuseseră prinși sub ghiață și dispăruseră înghițiți de mare. Mi-a fost și mie frică să nu înnebunesc. În viața mea, prin meserie, văzusem multe nefericiri, eram în război de o oarecare vreme și mereu în primele linii, stătusem sub bombardament în orașe mari, văzusem de atâtea ori câmpuri de bătălie după încetarea focului, văzusem grămada de brancarde din jurul ambulanțelor divizionare, unde nu știai cine-i mort și cine trăiește. Toate aceste nenorociri aveau o evoluție, un timp de desfășurare. Rămâneam chiar surprins de câte recuperări se puteau obține din aceste stive de oameni întinși ca niște morți pe pământ. Niciodată însă n-am asistat la o nenorocire așa de fulgerătoare și totală. Toți și erau marea majoritate, deci între două, trei sute de călăreți, pe cai, aflați pe banchiza de răsărit, dispăruseră fără urme, într-o clipă. N-am auzit nici un strigăt, probabil datorită zgomotului teribil produs de ruperea banchizei, pivotarea ei în partea îngreunată și căderea ei acoperind pe toți nefericiții noștri camarazi de arme.

M-am întors stupid. Între timp rușii începuseră să bată cu tunurile, nu știu unde, în ghiață, dar în urma noastră. Au

trecut niște știuci nemțești peste noi. A urmat larma unui bombardament aerian, apoi n-am mai auzit nimic. Era ora două.

Din partea unde văzuserăm aburul roșiatic în bătaia soarelui de iarnă, am zărit pământul și apoi chiar orașul.

În jurul nostru au început să roiască o mulțime de sănii cu pânze, având câte doi inși pe ele. Veneau de la Taganrog. Alergau lunecând, după aprecierea noastră, cu o viteză de o sută de kilometri pe oră. Se opreau unde găseau un cal stat, rămas de la noi, îl legau, îl răsturnau pe sanie și dispăreau spre Taganrog. Se întorceau iară. Soldații, care știau de toate, mi-au spus că sunt speculatori din Taganrog, care strâng caii noștri epuizați, îi ngrijesc, îi întremează și-i vând apoi la cine are cu ce să-i cumpere. S-ar părea că au strâns averi mari în aur și pietre prețioase. Eram așa de zguduit de ce văzusem că aproape nu luam în seamă la ce mi se povestea. Și totuși, de la o vreme, văzând casele cu fumurile coșurilor, ba chiar oameni mișunând, am simțit bucuria salvării. Mersesem într-o zi treizeci de kilometri din care 15 peste marea înghețată. Către ora patru, când soarele era gata să apună, am ajuns la debarcaderul portului. La Nord și deci spre dreapta noastră se aflau enormele și vestitele cherhanale de unde pleacă în lumea întreagă cele mai bune icre negre.

NOAPTEA LA TAGANROG

Când să spunem că am scăpat iată din nou un bucluc. La mal ghiața se rupsese sau se topise. A trebuit să așteptăm până s-a înjghebat un mic pod plutitor, peste care am trecut cu căruțele și am dat în vadul portului. Oamenii se închinau și sărutau pământul, fără rușine, în fața rusoaicelor, care ne priveau cu mândrie și batjocură ascunsă. După ce a trecut ultima căruță, nea Mitică, Boțan și cu mine urcarăm și noi pe

încetul vadul. Se întuneca, se aprindeau luminile în case. Nu știam ce aveam să facem. În port nu am întâlnit picior de soldat neamț sau român. Orașul era cu totul fără apărare. Oricând rușii ar fi putut să treacă câteva batalioane nu numai cu armament ușor ci chiar cu tunuri, să ocupe orașul și să cadă în spatele Rostovului. De ce n-au făcut-o? Nu-mi dau seama. Lipsă de informație? Nu e de crezut. Cu o sanie cu pânze, ceea ce făcuserăm noi în șapte, opt ore se putea parcurge în maximum jumătate de ceas, ba și mai puțin. Speculanții din Taganrog n-ar fi ezitat la o astfel de întreprindere. Cred mai mult că n-au vrut să încerce „un coup de main" nesigur. Pentru că dacă puteau într-o noapte să treacă până la o divizie, aprovizionarea ei pe ghiață era problematică și ar fi trebuit s-o organizeze prin aviație. De avioane, puținele care le aveau, se serveau în alte părți mai importante. Nemții cu câteva tancuri ar fi măturat capul de pod. Autoritatea nemților era încă mare, cu toate că pierduseră Stalingradul. Dar poate mai de luat în seamă era că rușii nu întreprindeau ceva ce nu era planificat și nu utilizau întâmplarea. Nu încercau nimic fără mari șanse de reușită. Nu umblau la chilipiruri. Aveau planuri mari, de mare putere, nu de reușită prin cine apucă mai întâi. Trebuie să recunosc această atitudine de „grand seigneur", acum când am altă perspectivă decât aceea din noaptea povestirii.

Atunci, cât am stat la Taganrog, m-am culcat îmbrăcat în fiecare noapte și mi-a fost frică, cum frică le era la toți nemții care mai erau pe acolo, adică un spital de campanie și niște depozite de diverse marafeturi de război. Acum însă se făcea noapte, noi eram frânți de oboseală, nu întâlnisem decât ruși și nu știam unde să poposim. Nea Mitică susținea că nu e bine să rămânem în port. Poate pentru că-i era și lui frică să nu cadă peste noapte rușii asupra noastră. A socotit să mai puie oarecare distanță între ei și noi. Ne-a dat ordin să mergem înainte. Cu toate că eram sleiți de putere, gerul tăindu-se, am fost în stare să ne mișcăm; dar ne mișcam, nu mergeam. Binișor am ieșit din

port, adică din grămada de case ponosite din jurul cherhanalelor. Se făcuse noapte. Cu simțul celui care a umblat în război, ne-am dat seama că mergem pe un drum bun, pietruit. Case nu se mai aflau pe unde treceam. Luminile orașului rămăseseră la dreapta noastră. În stânga, adică spre sud și spre apus se ascundeau zgribulite sub noapte câteva sate. Le vedeam este o vorbă, le bâjbâiam pe întuneric după licărirea lor îndepărtată. După o oră de târâială, deodată, pe partea dreaptă a șoselei s-a ridicat în fața noastră înfățișarea întunecată a unei clădiri cu câteva etaje. Le-am numărat, două trei, patru, cinci. Nea Mitică s-a frecat pe mâini.

– Fraților, aci e de noi! Stăm cu toții o noapte fără să ne știe nimeni. Ne odihnim și mâine plecăm în recunoaștere, să vedem despre ce e vorba aici.

Pe Boțan și pe mine ne-a trimis să vedem pe unde putem intra în clădiri. Am mers cu grijă drept înainte, am sărit șanțul șoselei, ne-am oprit la prima din ele, după ce am coclit niște cutii de preparat varul. Clădirile erau pe roșu, dar acoperite. Am intrat în prima, printr-o spărtură în chip de ușă. Era întuneric beznă. La lumina unui chibrit ne-am dat seama că ne aflăm într-o hală mare în care ar încăpea toate căruțele noastre, cam optzeci la număr, cu oameni cu tot. Am putea aprinde focul fără să fim reperați, în sfârșit ne-am putea ascunde și de ochii rușilor și de ochii nemților, de care ne era la fel de frică ca și de ruși. Frica de nemți era din pricină că ei nu știau ce să mai invente ca să afle unități încă întregi, să le bage în mașina de tocat a ofensivei ruse, ca ei să poată câștiga timp să-și organizeze liniile de rezistență în spate. Pățisem de câteva ori treaba asta și eram bucuroși să stăm ascunși și din ascunzătoare să ducem tratative asupra sorții noastre viitoare. Situația frontului era atunci așa încât nu se mai putea vorbi de ordine de operații, ci de tratative între comandamente și unități încă constituite. Ceea ce aveam în față era perfect de bun pentru noi.

Chibritul s-a stins. Întunericul a devenit și mai negru ca de la început. Am auzit un mic strigăt dat de Boțan și l-am simțit dispărând de lângă mine. Chibriturile erau la el. Am zbierat înnebunit de frică:

– Boțan! Unde ești?

N-am primit nici un răspuns. M-am făcut mic și am pipăit în jurul meu, să mă lămuresc dacă n-a căzut lovit de dambla sau altă soartă nemiloasă. Spre groaza mea am dibuit cu pipăitul, ca un orb, că la vârful bocancilor mei, se afla o scândură și apoi un gol, o groapă sau un bazin. Mi-am dat seama că amândoi ne-am oprit exact la marginea gropii, am aprins chibritul, ne-am uitat pe sus, fără să aruncăm privirile în jos, să vedem ce se găsește la picioarele noastre. Boțan, camaradul meu, cel veșnic lângă mine, căzuse acolo și nu mai putea să-mi răspundă. Am ieșit în patru labe, de frică de a nu cădea și eu, am fugit până la batalionul care aștepta cuminte și obosit în marginea drumului.

– Măi băieți, am strigat, veniți cu o lampă, că a căzut domnul sublocotenent Boțan.

– Păi bine domnule doctor, îi trebuie lampă dacă a căzut? Mi-a răspuns unul din coloană.

– A căzut în ceva, a dispărut măi, și nu mai răspunde, am gâfâit eu strâns de gât de emoție.

– Unde a căzut, frate dragă, în iad, mi-a strigat nea Mitică, întotdeauna îmbufnat de împuținarea ofițerilor săi.

– Cred că în iad și să mă ia dracu și pe mine dacă vă mint! Am conchis eu cu ciudă de astădată, constatând că nimeni nu se mișcă. Gorâci adu o lampă de la căruță și doi brancardieri cu o targă.

Țiganul, sergentul meu sanitar a fost șfichiuit de ordin. A sărit cu lampa și doi brancardieri cu targa . În urma lor toți cei ce n-aveau în primire cai și căruțe. Am reintrat în hală, am dat de scândură, am băgat lampa în golul gropii și l-am văzut pe Boțan zăcând la vreo patru, cinci metri adâncime într-o varniță.

Stătea întins, cum a căzut, cu fața în jos, nemișcat. Varul era stins și uscat. Cu frânghii și cu niște scări pe blăni, am putut să-l tragem în sus. Era leșinat numai. Inima îi bătea normal, însă răsufla greu. Când am ieșit cu el afară, băieții batalionului își găsiseră o căsuță foarte aproape, la cincizeci de metri de căruțe, pe stânga șoselei. Era așa de bine camuflată încât n-o văzuse nimeni mai înainte. Am bătut la ușă. Ne-a deschis o femeie fără vârstă. L-am întins pe Boțan pe jos și am început cele de cuviință. Gorâci îmi ajuta. Afară larma căruțelor care intrau în bivuac începuse. Zgomotul lor s-a stins foarte repede. Boțan și-a revenit și el în fire. Mi-a spus că are o mare durere între picioare. Era așa de zăpăcit că nu știa ce-i cu el, știa numai de moartea călăreților. Îmi bâiguia:

– Noi am scăpat? Dar noi am scăpat? Curios! De ce mă doare între picioare?

Îmi era foame și sete. Odată cu liniștea de afară, mi-am închipuit că bivuacul s-a aranjat. Am trimis pe Goga după nea Mitică și după mâncare. În scurt timp au apărut amândoi cu mâncare și băutură. După ce am mâncat, împreună cu Boțan, l-am dezbrăcat să-l examinez. Acolo, la femeia aceea, pe podea, am dormit cu toții. Boțan, nea Mitică, Gorâci, Goga și cu mine, Sticlă, ordonanța lui nea Mitică și lângă Boțan, Năică, ordonanța lui, care-l jelea ca o muiere. Boțan n-a avut nevoie de morfină. Oboseala i-a fost în deajuns. Cu toții eram așa de obosiți, că n-am băgat seama că au jucat șoarecii pe noi, eu având grija lui Boțan, m-am mai trezit să văd cum mai respiră. Un șoarece era pe mine, dar l-am lăsat în pace.

A DOUA ZI LA TAGANROG

A doua zi nu ne-am sculat târziu. Pierdusem obiceiul. Ne odihnisem bine într-un somn adânc și fără grijă. Prima

noapte de nenumărate luni de zile, de când nu dormeam cu inamicul în spinare, în vecini. Era la peste treizeci de kilometri depărtare. Nu era o grozăvie şi totuşi nouă ni s-a părut destul de bine. Ne-am trezit în gemetele lui Boţan. Avea dureri mari care îl sculaseră din somn. A trebuit să-l urcăm într-o căruţă şi să-l ducem la spitalul nemţesc din oraş. Am mers foarte încet, pentru că la cea mai mică zdruncinătură, bietul băiat se văita.

La spital am dat peste surori nemţoaice, cu toate însemnele rasei lor: mari, blonde, frumoase, destul de nesimţite în a-şi arăta feminitatea, destul de proaste, însă foarte îndatoritoare în a-şi face meseria. Totuşi erau nişte femei, curate, cu miros de femeie, cu zâmbet de femeie, cu forme de femeie. Nu mai văzuserăm aşa ceva de mult, de când plecasem din ţară, de aproape o jumătate de an. Şi eu şi brancardierul, şi căruţaşul şi rănitul din căruţă ne-am scos căciulile, am spus sărut mâna şi am rămas cu ochii agăţaţi de ele. Ele au înţeles şi au primit omagiul nostru cu destulă căldură, chiar amuzate. Nu ştiau o boabă româneşte, cu toate că avuseseră mulţi români de îngrijit. Am vorbit eu nemţeşte cu ele. Bineînţeles, l-au luat imediat în primire pe bietul Boţan. Cum aveau şi röntgen mi-au confirmat la repezeală diagnosticul de fractură de bazin cu o radiografie, făcută înainte de a veni doctorul. După ce m-am putut răzbuna prosteşte pe Boţan, atrăgându-i atenţia că eu la nu ştiu ce inadvertenţă a sa, totuşi l-am dus cu amabilitate la spital, m-am despărţit de el cu calm şi fără nici un sentiment de părere de rău. Este extraordinar cum poate să-ţi înăsprească sufletul viaţa de câine a războiului...

Boţan, comandantul companiei întâia, cea mai importantă din toate şi de care în mod administrativ depindeam, era un bărbat tânăr de douăzeci şi nouă de ani. Rezervist şi de felul său foarte puţin războinic şi-a învins repulsia pentru război, gândindu-se că se bate pentru liniştea ţării sale. Aşadar era conştient pentru ce se bate şi accepta totul cu o linişte olteneacă, totuşi rasat şi care te apropia. Ştia de ce se bate, nu

ca Iliescu, care ofiţer de carieră, nu voia să se bată, făcându-se că nu pricepe nimic. Voia un serviciu de birou, la P. S., şi gata. De aia e el ofiţer, ca să organizeze armata, nu să se lupte.

Mitre, al doilea ofiţer de carieră al batalionului, era un băiat bun, care şi el se făcea că nu pricepe nimic, dar care asculta supus de ce-i spunea nea Mitică. Dristoreanu, rezervist, comandantul companiei a doua, era un şmecher, atâta tot.

Pot spune că Boţan a fost mâna dreaptă a lui nea Mitică în cele mai grele situaţii prin care am trecut. Am fost mereu lângă el, în fruntea şi coada batalionului. Am dormit mereu împreună. Mă învăţasem cu el. Era în civilie inginer agronom. Bănuiam că devenise agronom pentru a-şi îndestula iubirea pentru natură. Acum acest bărbat voinic şi înalt stătea fără putere lângă mine, întins cât era de lung pe masă, obosit de dureri. Când l-am îmbăiat am văzut cât de slab ajunsese. Şi eu mă despărţeam grăbit şi fără regrete de el. Nu ştiu ce anume mă scăpase seara trecută de ce păţise el. Poate că-l invidiam că era invalid şi scăpase de chinurile războiului. Am plecat. Către poartă un grup de surori se strânseseră îngrijorate. Le-am întrebat care-i cauza îngrijorării lor. Ele, cu aspect de şcolăriţe, au început să-mi recite o lecţie de geografie: Cum anume căile de comunicaţie în Rusia sunt de la nord la sud mai dese decât cele de la apus la răsărit. Acestea sunt foarte rare. Cum pentru a putea ieşi din Taganrog trebuie să urci până la Harkov şi că pe acolo nu se poate trece pentru că dacă n-a căzut, se dau lupte împrejurul său. Dacă în adevăr cade frontul Donețului, atunci spitalul şi cu ele cu tot e prins de ruşi şi soarta lor e amarnică. Pe răniţi îi udă cu apă sau le dau foc şi-i aruncă pe fereastră, iar pe ele le violează până mor sau dacă n-au murit le zvârle şi pe ele pe fereastră.

Erau îngrozite. Arătau altfel decât atunci când am intrat în spital, le dispăruse feminitatea. Groaza le transformase subit în făpturi omeneşti îmbrăcate în femeie, fără vârstă, fără culoare de ochi şi de piele, cu părul răvăşit pe cap, cu gesturi dezor-

donate de animal prins vrând să scape. Alte făpturi, cu totul altele. Ce lucru cumplit și groaza asta, un sentiment contagios. M-am speriat și eu. De unde mă credeam salvat, m-am văzut din nou prins într-o capcană.

M-am întors abătut la bivuacul nostru. I-am găsit pe toți rași, tunși, dichisiți. Ne ajunsese Dristoreanu și Cristescu veniți cu mașina. Putuseră ajunge într-un ceas la Rostov și de acolo în două, trei ceasuri la Taganrog. Aici se întâlniseră cu comandantul grupului nostru, generalul Saidac, care era bolnav și cerea un medic. Deci cum m-am întors, am mâncat, m-am ras și spălat și eu și am plecat din nou, călare de data asta, pentru a-l căuta pe Saidac. Am ajuns în oraș într-o după amiază splendidă de februarie. Taganrogul a fost un oraș frumos, locuit de moșieri și negustori bogați. Străzile și casele erau destul de asemănătoare cu cele din provincia noastră opulentă, Galații sau Brăila. Casele sunt așezate în curți mari înconjurate cu garduri de fier, modest lucrate, ce-i drept, dar îngrijit. Casele mari sunt mai ales întinse decât înalte, cu terase și ferestre de dimensiuni care arată mărimea camerelor. În curte au prelungiri sau alte case pentru servitorime. Se vedea limpede bogăția, viața largă și fericirea care a fost. Unele case în care au existat instituții erau destul de bine întreținute. Cele mai multe sunt dărăpănate, cu capuri de coșuri scoase prin ferestre. Mizerie neagră. Nicăieri nu vezi urma unei grădini sau parc. Peste tot gunoaie în bătătură, neregulă, nenorocire. Era senin și, dinspre mare bătea un vânt cu veste de primăvară. Mi-am închipuit că vine din Crimeea, sau poate chiar din Bosfor. Soarele era încă pe cer și încălzea un pic. Calul meu călca elastic, parcă învelit de presimțirea de primăvară pe care o aducea vântul. Întrebând din ostaș în ostaș am dat de casa generalului. Casa în care stătea avea un acoperiș mare, scoborând repede încât constituia o jumătate din clădire. Apusul soarelui de februarie pe tabla roșie a acoperișului prin culoarea mată a vopselei dădea o senzație de grandoare și de sărăcie în același timp. Impresie spaniolă de

măreție și de ridicul împletite, împletite nu în succesiune de timp. Sunt curioase presimțirile pe care le ai când intri într-o casă. De cum am văzut casa am avut sentimentul că acolo locuiește cineva, Don Quijote sau Sancho Pança sau o rudă sau cineva apropiat lor, dar în forma balcanică, de lângă noi de la Dunăre.

GENERALUL SAIDAC
COMANDANTUL GRUPULUI DE LUPTĂ
CU ACELAȘI NUME

De cum l-am văzut mi-am dat seama că nu e Don Quijote, ci Sancho Panza tâmpit, dar Sancho Panza. Unul de-și cunoaște bine interesele. Mi-a venit să-i spun bună seara, mă nea Sancho. I-am spus, să trăiți domnule general!

Da dragă, să trăiesc dar nu așa.

Dar cum nea Panzo, cum vrei matale? Așa am vorbit în gând.

Sentimentul frățesc care-l avem pentru viața atâtor mii de oameni și de cai, ținută în mânuțele grase ale omulețului din fața mea, m-a făcut să spun:

– Dar ce vă face supărare domnule general?

Și a început să-mi spuie, cu voce tărăgănată, o seamă de lucruri inutile, în timp ce eu am început să-l observ cu de-a măruntul, așa cum face orice medic când se află pentru prima dată în fața unui bolnav. Mă interesa și ca pacient și ca om, în mâna căruia stătea soarta noastră a tuturor. Era un om fără vârstă, cu început de chelie și încărunțit bine. Tip neuro-artritic, neliniștit și care îmbătrânește repede. Vorbea:

– Vezi dragă, am început să albesc și să chelesc, de când cu daraverile astea.

Era și puțin peltic.

– Atâta bătaie de cap.

Eu știam că fugise de mult din Rostov cu un Horch bun cu benzină multă, cu hartă și cu busolă, mâncare rece pentru zece zile și caldă pentru două, numai s-o încălzească. Avea și două ordonanțe înarmate cu pistoale mitralieră nemțești și cu multe grenade.

Capul rotund, ochii albaștri-verzi spălăciți de gâscă, barba roșcată, trăsăturile feții lăsate și cu gogoașe pungite sub ochi. Mic, adus de spate, cu burtă de ptoză mai mult decât de grăsime. Carnea pe el era fezandată, puhavă, nu moale, unsuroasă, rece și cu miros de nespălat. Se mișca agitat prin odaie. Psalmodia tărăgănat și peltic:

– Răspunderea acestui grup, care a ținut rezistența în aripa sudică, pe dreapta Rostovului, m-a extenuat. A fost o sforțare supraomenească. Două săptămâni n-am știut ce e somnul și ce e mâncarea.

În minte mi-a răsunat strident, agresiv, ca vocea unei țațe dezlănțuite în argoul bucureștean: „Ce te ții așa măreață, parcă nu știu cine ești? " Un fel de leit-motiv perseverent cu o nuanță patologică, ceva asemănător cu leit-motivul tragic din Simfonia fantastică. Simțeam că-mi pierd capul. Dacă n-aș fi fost eu ofițerul de legătură cu nemții și n-aș fi tradus eu colonelului Andreescu ordinul prin care ni se dădea misiunea de a întârzia pe ruși cu prezența noastră, cu obstacol creat de prezența noastră în calea rușilor, obligându-i să ne ia prizonieri, ar fi mai mers. Dar și așa de la el nu primisem niciodată un ordin și nu-l văzusem inspectând cu mașina măcar un post de comandă. N-ar fi fost nici un pericol, eram așa aranjați încât îl puteam scoate oricând din încurcătură. El nu venise din cauza fricii și frica i se trăgea că nu știa absolut deloc care e situația trupelor de sub comanda sa.

– Așa că, dragul meu, nu mai pot dormi, nu mai pot mânca și mă sting ca o lumânare pe zi ce trece...(Pauză penibilă) Și mi-e frică, știi, am o frică curioasă, care mă ține de

când am plecat în război. Înainte eram un om curajos, nu mă temeam de nimic, îmi făceam serviciul meu, eram sigur de ce fac, putea să vină oricine în inspecție.... știam ce am.... acum....

– Va să zică nu erați un om fricos! Aveți frică de când ați intrat în război. Și mă rog, de ce vă este frică, domnule general?

– Ca să-ți spun drept, dragă doctore, nu mi-e frică de inspecții, parcă nu știu eu că sunt o formalitate și abia așteaptă să scape, s-o întindă? Ci mie mi-e frică de moarte.

– Curios! Mi-a scăpat mie de pe buze, din șirul de gânduri, iscate de spovedania celui din fața mea. Mi se părea în adevăr curios, să nu-i fie rușine să vorbească despre frică, unuia care venea după linia întâia în care frica era un sentiment continuu și comun. E curios cum poate spune așa ceva. E chiar așa de îmbecil? El a prins cuvântul de pe buzele mele și a reluat:

– Nu-i așa că e curios? Auzi, o frică așa de puternică încât să-mi ia toată pofta mea de viață, pe care o aveam slavă Domnului. Curios cum un sentiment pune stăpânire pe un om încât să-i taie și pofta de dragoste.

– Ei asta-i bună, mi-a șuierat mie printre dinți, înfuriat de indignare.

– Crede-mă dragă, zău crede-mă! Ieri am avut o fetiță de șaisprezece ani și tot vinul și toată mâncarea, n-am putut să-i fac nimic. A dormit la mine ca în brațele lui taică-său. Mi-a spus la plecare, zdrasvuite papa!.

M-am trezit că mă uit la el cu gura căscată. El trăncănea înainte.

– Dar să știi că am fost cavaler...i-am dat tot ce-i promisesem, pâine, cârnați, conserve. I-am dat și o ciocolată pe deasupra. A fost dulce. M-a sărutat și am simțit că pune pasiune. Ei vezi dragă, sunt surmenat, ce crezi, n-am nevoie de odihnă?

– Cred că aveți, domnule general, răspunsei eu ca prin vis.

– Îți poți închipui doctore, că le-am spus celor de la comandament nevoile mele, le-am arătat greul prin care am

trecut şi nu au înţeles. Parcă eu nu ştiu pentru ce...dacă-mi dau drumul mie n-au pe cine să pună în locul meu. Că de la Bucureşti nu vine nimeni, iar ei în comandament sunt toţi pentru unul şi unul pentru toţi. E tăria lor, n-ai ce să le faci. De aceea te-am chemat, să-mi dai ceva...un bilețel galben.

– Păi trebuie să fiţi rănit domnule general...cum naiba să vă dau bilet galben, că la prima ambulanţă sau spital de campanie, dăm amândoi de bucluc.

– Dar dragă doctore, eu mă duc direct în ţară, nu mă mai opresc p-aci. Am maşina cu mine, îmi trebuie numai un bilețel galben. Acolo, în ţară, mă descurc eu...N-avea nici o grijă. Dacă vrei poţi să iscăleşti indescifrabil şi să suceşti ştampila. Pe discreţia mea poţi fi sigur.

– Nu pot să fac asta, domnule general, vă rog să mă iertaţi, dar mi-e frică.

– Bine dragă, nici nu insist, măcar că ar fi fost foarte bine pentru mine şi pentru grupul nostru, de sub comanda mea. De altfel, ştii, după acţiunea de iarnă şi un bilet galben, asta iese cu Mihai Viteazu. Ai ce zici?

– Nu pot, domnule general, nu pot, mi-e peste putinţă.

– Bine dragă, dar boala mea de nervi, o vezi, îţi dai seama de ea, am nevoie de concediu medical. Nu zic, nu sunt rănit, dar bolnav sunt. Dă-mi un certificat pentru câteva zile şi mă descurc eu după asta...scrie acolo, cum crezi, şoc datorită muncii de răspundere extenuante sau astenie nervoasă şi fizică datorite surmenajului fizic şi intelectual...

– Domnule general, pentru oricine putem noi medicii, dar pentru domnii ofiţeri generali, certificatele medicale trebuiesc date în comisiune. Unul singur nu poate.

– Dă-mi dragă, începu el nervos, ce fel de medic eşti, în loc să mă ajuţi, mă bagi în mormânt.

– Vă rog să nu-mi faceţi astfel de acuze. Eu vă examinez şi vă dau medicamentele necesare dumneavoastră, însă concediu medical nu vă pot da, n-am dreptul.

– Mă descurc eu dragă...

Camera începuse să se învârtească cu mine. Pe nea Panza îl vedeam invers, cu papucii şoşonei în sus şi cu capul în jos. Eram în picioare de la începutul conversaţiei, puţin sprijinit de masă, masa fugea binişor de sub mâna mea.

– Să ştiţi de la mine, dacă vă dau dumneavoastră concediu medical pentru frică şi lipsă de poftă de viaţă, trebuie să dau la toţi soldaţii din jurul meu, pentru că toţi suferă de boala asta. Exact ca dumneavoastră, de când au intrat în război. Nu pot face asta. Căutaţi alt medic.

– Ah! Dacă ar mai fi unul în detaşamentul meu, nu m-aş fi rugat atâta de călăul meu.

– Domnule general, pot să vă examinez?

– Dar îmi dai concediu?

– Concediu nu!

– Nu mă mai deranja atunci, că prea sunt înfofolit.

– Să trăiţi domnule general! Am făcut stânga împrejur.

– Să ştii, mă, că n-am să-ţi fac nimica. Nu sunt ranchiunos. Ai să vezi tu, mă.

M-am oprit la uşă şi i-am spus:

– Vă mulţumesc dom-le general.

– Va să zică tot nu vrei, mă...

– Nu!

– N-aş fi crezut una ca asta odată cu capul.

Afară am dat de aerul rece al serii. Era aproape şase ceasuri. Se întunecase de-a binelea. Ţine - calul meu era sergent veterinar şi iubea caii. Le pusese pătură pe ei, şi vorbea cu ordonanţele şi sentinela domnului general, povestindu-le aventura noastră pe ghiaţă. Ăstura nu le venea să creadă.

– Ce vorbeşti nene, sergentul era contingent 1930, om mai bătrân.

– Zău, mă, am văzut cu ochii mei şi mie nu-mi vine să cred.

– Haide Vlaicule!

– Haideţi, domle doctor.

Am încălecat și am pornit. Întâi încet, visam încă, apoi caii au luat un trap mărunt, parcă vrând să se încălzească. Trap mărunt, ușor legănat, de cal mic. Frigul începuse să se înăsprească. Din mare ieșea o roșeață alburie.

– O să iasă luna, domnule doctor, începu Vlaicu.

Își împinse calul la stânga mea. Voia să intre în vorbă cu mine și nu îndrăznea văzându-mă așa de tăcut.

– Probabil, am răspuns scurt.

Vlaicu tăcu. Mergeam spre bivuacul nostru pe un drum în afara orașului. Plopi mari și drepți se înălțau de o parte și de alta a drumului, subțiri, înalți, deșuchiați, fără frunze. Mi s-a părut că sunt o expoziție de Don Quijote adevărați, străjuind drumul. Luna care urca dinspre mare, dădea siluetelor lor un haz straniu. Mi-a venit să râd, amintindu-mi de celălalt, pe care-l părăsisem. Greșisem. Eu eram Don Quijote cel universal. Don Quijote este spaniol, dar același în toată lumea. Don general Saidac era Panza balcanic și el cosmopolit dar cu mai mult gust servind în Spania. Al meu slujea în Taganrog acum. Și sigur că avea dreptate în felul său. Am râs de mine cu încântare.

Vlaicu atent m-a întrebat:

– De ce râdeți domnule doctor?

– Uite așa, îmi aduc aminte de ceva.

Vlaicu a prins curaj.

– Știți că e vorba să mergem acasă? Că am făcut destule pe aici.

– De unde știi măi?

– Păi de la băieții lui domnu' general. Cică dumneavoastră îi dați concediu medical și el se duce în țară și-i expune situația lui don' mareșal și vine ordin, chiar cu dumnealui, să mergem acasă.

– Ce vorbești măi, dar știi? Eu nu i-am dat concediu medical.

– Vai de mine dom'le doctor, ce-ați făcut? Acum o să dăm de dracu. Numai pe noi o să ne bage de acum pe linia

întâia. Aoleu şi vai de capul nostru. Hai înapoi domnule doctor şi daţi-i.

– Dacă n'are nimica, Vlaicule?

– E bolnav, dom'le doctor, zău e bolnav, ştiu eu, că mi-au spus băieţii dumnealui, că i-au adus o fată şi. vă rog să mă iertaţi, nu i-a făcut nimic.

– Bine măi Vlaicule, eşti om serios, păi ăsta e om de fete? Tu te-ai spurcat pe aci?

– Domnule doctor, eu mă păzesc. că sunt bătrân.

– Păi el nu-i bătrân?

– Este, dom-le doctor, da e om mare şi i se iartă.

Avea dreptate Vlaicu. În vară, în concediu. acasă, într-o după amiază caldă, cetind gazeta la cafea, am văzut scrisul la Universul: „Generalul Saidac a fost decorat cu Mihai Viteazu pentru acţiunea strălucită de apărare la sud de Rostov în fruntea unui detaşament mixt".

DUPĂ ASTA

A doua zi a plecat nea Mitică la general. Nu ştiu ce s-a petrecut între ei amândoi, dar ştiu că la întoarcere mi-a strâns mâna şi m-a sărutat. Fără cuvinte. O fi acolada pe care o dă cârciumarul lui Don Quijote?

Masa ne aştepta. Taină bucătarul nostru, găsise plita şi putea să ne pregătească un adevărat prânz. Stăteam tot la femeia care ne găzduise în prima seară, când am ajuns. Am mâncat. Ne-a dat şi rom. Am băut cafele. Ne simţeam bine.

– Băieţi, ne-a poruncit nea Mitică, culcarea. La ora şase suntem aici, discutăm până la şapte, când Taină ne dă să mâncăm şi apoi culcarea.

Am executat întocmai. La şase punct am fost cu toţii în păr, presimţind că se va întâmpla ceva important. În adevăr

plecam în țară. Fiecare unitate pe cont propriu. Rușii au izbutit să disloce frontul. Cei din Caucaz pot trece în Crimea. În Rusia există front numai în nord: în sud nu mai există. Săgeți de tancuri ruseşti l-au străpuns în toate părțile. Unele au ajuns la Niepropietrovsk. Plecăm în țară pe unde putem și cum putem: de tren nici o vorbă. Nici nemții n-au tren, pentru că așa cum sunt liniile în Rusia, practic, acum nu se poate circula. Harcovul a căzut. Luptele se dau pentru stăpânirea Jarsinovataia, Sud Harcov. Dacă pierd acest nod de cale ferată, întreg frontul de Sud nu se mai poate reface decât pe Nistru. Situația este dramatică mai ales prin aceea că după căderea Stalingradului și dezastrul din Africa, nemții nu mai au gust să lupte. Moralul nemțesc e la pământ. Poate lipsa de transporturi, dar mai ales necesitatea de a ține trupe în vest, îi face să trimită câte o divizie ca să țină front de sute de kilometri și bine înțeles această divizie e gata în două săptămâni. Își toacă armata, bucățică cu bucățică, fără să aibă nici un rezultat. Prin urmare noi trebuie să ne întindem într-o viteză maximă până la Nipru, pentru a nu ne-o lua rușii înainte și al doilea, ca să-l găsim încă înghețat. Săgeata de tancuri ruseşti înfiptă până la Niepropietrovsk nu se știe de ce tărie era și cum a fost rezolvată. E sigur că au găsit orașul fără apărare și că nemții au scos oamenii de la brutării și furierii de la servicii ca să-l apere. Știm noi cum se bat astfel de domnișori. Brutarii fug imediat ce au ajuns pe poziție, predând foarte conștiincios puşca și munițiile de unde le-au luat. Apoi se duc la hazaicele cu care au trăit pe făină și pe pâine, se îmbracă cu haine civile și se duc din nou să coacă pâine fără grijă decât să știe când trebuie să înhame și să fugă cu făina și cuptorul după ei. Furierii vin la front ca la serviciul lor, călcați, periați și la oră fixă. Stau ce stau și încep să se uite la ceas. Gata! S-au împlinit orele de program. Ce să mai stea, merg să mănânce și se întorc din nou la program. Bine înțeles, foarte conștiincios, fac o permanență. Adică unul din zece rămâne să mănânce pe poziție, sandwich-uri din hârtie pergament și să plece când vin

celilalți nouă. Pleacă deci nouă, mănâncă, trag un somnișor, cu ochelarii pe noptieră și se întorc iarăși la front ca la birou. Către seară pleacă iar să mănânce și să doarmă. Treaba merge așa până apare inamicul, atunci la prima împușcătură sau la primul tanc, o șterg cu toții, trec la hazaică să-și ia ziua bună, și din această politețe mulți au fost prinși de ruși, și apoi pleacă cu mașinile sau în cel mai rău caz cu căruțele. I-am văzut de nenumărate ori căzând prizonieri din lipsă de mijloace de transport. E ceva teribil cu funcționarii ăștia, care nu se pot deplasa decât cu tranvaiul, autobuzul sau o mașină de ocazie. Prin urmare, încheie nea Mitică, să dormim bine și mâine pe neșimțite, la patru dimineața plecăm. Oamenii să fie pregătiți.

Am dormit bine, amânând pentru a doua zi meditațiile asupra soartei noastre nefericite și a doua zi de cu noapte am plecat. Nu am plecat într-o călătorie, ci într-o nouă aventură. Era o cursă de întrecere, cine ajunge mai repede până la Nipru, noi sau rușii. Cine ajunge primul îl trece și-i ațin calea celuilalt. Rușii aținându-ne calea aveau avantajul strategic că ne opreau aprovizionarea și a oamenilor și a animalelor și ne închideau și sursa muniților. Astfel de curse s-au mai întâmplat și sunt foarte cunoscute în istoria militară. Sunt cunoscute după timpul lui Caesar dar sunt de dat exemple din istoria campaniilor lui Napoleon, pentru că el a întrebuințat această manevră ca una din principalele lui procedee militare. El alerga în teritoriul inamicului neluând în seamă înaintarea adversarului, se așeza în spatele lui, la un punct obligat. În drum se aproviziona din depozitele inamicului, devastându-le. Ajuns la punctul obligat de retragere pentru inamic, se oprea și-și odihnea trupele, le hrănea din prada luată din depozitele prădate și-și organiza bătălia interceptând ajutoarele în trupe și aprovizionare, care circulau fără grije în spatele frontului. Inamicul negăsind nimic în față se oprea și el. Auzea de dezastrul din urmă. Se întorcea pe o cale lipsită de aprovizionare și, în sfârșit, obosit și flămând se trezea în fața lui Napoleon așteptându-l cu

trupe odihnite, aprovizionate și organizate pe câmpul de bătălie ales de el. Bătălia se angaja de la început în favoarea lui. Așa a procedat în prima campanie în Italia, la Piacenza, la Verona, la Arcole, la Rivoli, la Mantua și apoi în Germania, la Ulm. Manevra i-a fost cunoscută apoi și dejucată în special de ruși, care se retrăgeau mai iute decât putea el merge și nu-i lăsau nici o posibilitate de aprovizionare în cale. În cazul nostru se întâmpla ceva asemănător cu această manevră. Era învingător cel care fuge mai repede la punctul de trecere. Așa a scăpat Kutusov în 1805 după ce Murat a cucerit fără luptă podul peste Dunăre de la Viena.

Acum și noi și rușii, alergam spre Nipru. De la Taganrog, în linie dreaptă, spre Bereslav pe Nipru, aveam trei sute de kilometri. Rușii aveau cam tot atâta de la Harcov la Niepropietrovsk. Ajunseseră vârfurile ruseşti la Niepropietrovsk, nu însă grosul. Probabil că nu au avut tăria necesară de a-l cuceri și nici măcar de a se menține în fața lui. Nu știam ce forțe li s-au opus, adevărul era că între Harcov și Niepropietrovsk se duceau lupte grele cu grosul armatelor nemțești și românești. Avantajul nostru era că aveam în spatele nostru pe cineva care se opunea înaintării ruseşti. Armatele acestea erau învinse în bătăliile de la Stalingrad, Caucaz și Rostov dar erau totuși armate care se băteau cu dezesperarea fricii de a fi distrus. Rușii trebuiau să le ia în socoteală în calculele lor de operații. Războiul de mișcare se bătea din plin. În linii mari, armata germano-română se retrăgea spre Nipru, bătându-se în unități până la o divizie pe drumurile plate din Ucraina de Sud.

Această bătălie, evasi sportivă, evasi de vitezã, am câștigat-o, pentru că din nou, întreaga masă de oameni angajată de partea noastră era interesată și în acord cu scopurile urmărite. Toți voiau să scape, toți voiau spre țară. Acesta era drumul spre țară, toți participanții la bătălie înțelegeau să facă orice pentru ca să-l parcurgă, nimic nu putea opri voința lor hotărâtă. Aceste trupe bătute așa de fioros, cu moralul scăzut, obosite, nemân--

cute, fără comandant, fără aprovizionare, risipite pe drumuri necunoscute, s-ar fi zis că sunt pradă uşoară în mâna învingătorului. Ei bine, nu a fost aşa. Am scăpat, deci am câştigat bătălia. Sute de mii de oameni au fost salvaţi, materiale nesfârşite au fost transportate, aşa încât unităţi mari ale armatei noastre s-au întors, evitând distrugerea. Operaţie militară, o repet, posibilă numai prin voinţa tuturor de a ajunge în ţară.

Am avut şi avantajul apropierii de ţară. Aceasta se poate explica întorcându-ne din nou la istoria militară a campaniilor napoleoniene. Francezii se întorceau de la Moscova neînvinşi. Este aproape de necrezut de ce, fără să piardă nici o bătălie, cu o armată intactă, Napoleon s-a hotărît să se întoarcă. Era la Moscova cu o sută de mii de soldaţi. Restul de cinci sute de mii erau de-a lungul drumului. De ce, cu două sute de mii, nu şi-a aranjat o linie sigură şi largă de aprovizionare şi să fi aşteptat primăvara în oraş? Întoarcerea s-a produs încă în toamnă, în orice caz la începutul iernii, deci nu pe gerurile cele mari şi totuşi această armată s-a destrămat. Dezesperarea armatei franceze a făcut-o depărtarea de ţară. Ajunşi în Polonia mai aveau de mers încă de trei ori atât până în Franţa.

Tot armata franceză, învinsă de data asta, după bătălia de la Leipzig, se întorcea spre Franţa. I-au trădat toţi împrejurul lor şi totuşi nu le-a putut sta nimeni înainte. Erau la cel mult două săptămâni de mers şi au trecut cu uşurinţă peste toţi cei care li s-au pus în cale. Această dorinţă de a putea ajunge în ţară i-a făcut să treacă pur şi simplu peste armata bavareză intactă, care le tăia calea la Hanau.

Aceeaşi speranţă ne-a ajutat şi nouă să învingem toate greutăţile. În capul tuturor era să ajungem să ne vedem casele şi apoi vom vedea ce s-o mai întâmpla. Am simţit în tot timpul marşului această voinţă hotărîtă care ne mişca. Ştiam toţi că trebuie să mergem repede. Era aşa de mare voinţa de a merge încât mergeau şi bolnavii chiar muribunzii nu voiau să rămână. După Taganrog au apărut între noi primele cazuri de tifos

exantematic. Era în marș, nu aveam unde să-i evacuăm. Nu mergeam prin orașe, mergeam prin sate, nu mergeam pe șosele, mergeam pe drumuri. Îi luam cu noi în căruțe, îi scoboram seara unde poposeam și a doua zi din nou în căruță. Nimeni din cei vii nu rămânea. Cei care mureau, îi îngropam în locul unde poposeam, dar îi îngropam. Pe unul, învățător, sergent cu termen redus, dându-și seama că dacă stă în căruță poate muri de frig, l-am legat cu mâinile de coada căruței. A mers așa târâș, tras de căruță, timp de o săptămână. După o săptămână a fost vindecat.

Mersul până la Nipru, totuși, a fost o probă grea. Eram în țară dușmană în care intrasem victorioși și plecam învinși, cu coada între picioare, eram singuri, de capul nostru, fără indicații de etape, fără aprovizionare, o adevărată Anabasis.

CONVORBIREA CU DOCTORIȚA

Drumul de la Taganrog la Mariopol l-am bătut în două zile. Eram prea grăbiți așa că am mers pe șosea nu pe drum de care. Vremea era rece și a fulguit un pic peste noi. Șerpi albaștri, nori goniți dinspre mare, urcau în coapsele înserărilor triste. Noi cu toată bucuria întoarcerii eram încă triști de amintirea proaspătă a înfrângerilor și grozăviilor lăsate în urmă peste mare și în marea înghețată. Batalionul nostru era un adevărat popor al lui Israel fugit din Egipt, peste marea desfăcută de puterea lui Dumnezeu. În mersul nostru grăbit meditam asupra sufletului jidanilor scăpați din Egipt, cu câtel și purcel, așa cum sunt reprezentați pe pictura murală a nu știu cărei mânăstiri din Moldova de Nord, de mâna valahă a unui meșter zugrav inspirat. Așa or fi fost ei, bărboși și zdrențăroși și mânați de frică. Dar de ce le era frică? Că doar Faraonul cu

oastea lui se înnecase în marea închisă tot din puterea lui Dumnezeu, la fel ca ostaşii escadronului de călăreţi. Scena sortită uitării îmi apărea din nou în faţa ochilor...

Şi căpitanul cel frumos, bărbat grozav la femei şi viteaz pe deasupra, şi ordonanţa lui, şi ţine – calul său. Ne îmbrăţişasem cu toţii şi ne urasem noroc la plecarea din Novo Wesely. Se purtaseră perfect, asigurându-ne ariergarda. Căruţele lor erau încă împreună cu ale noastre. Nenorocirea de pe marea de Azov era încă proaspătă în noi, ca să nu fim trişti, tăcuţi şi fără nici un chef. Până şi moş Colea nu se mai repezea la băieţii din coloană să-i înjure. Mergea tăcut pe lângă driculˆ lui de căruţă, cu ochii în jos şi ofta. Nu răspundea la întrebări, nu se mai uita după femei, nu-şi lăsa falca atunci când zărea un cârd de gâşte uitate neîncuiate de hazaica fâstâcită de apropierea noastră. Aşa am ajuns la Maripol spre seară. Oraş mic, pe coasta mării. Oraş grecesc şi după nume şi după înfăţişare şi după locuitori şi după limbă. Mulţi vorbesc încă greceşte acasă, au mutră de medalie greacă. Cu nasul drept în prelungirea frunţii şi cu părul cârlionţat atârnând în arcuri negre, în neorânduială după urechi. Nea Mitică, încă prudent şi neconvins că nu mai putem fi opriţi, n-a vrut să intre în oraş. Am poposit în periferie.

Goga a venit să-mi spuie că a ochit o casă bună, să merg repede s-o iau, altfel o pierdem. M-am desprins de lungul şir de căruţe înşirate între casele mahalalei greceşti şi m-am grăbit după el. În întuneric am dat de un gard de scândură bună. M-am mirat, nu eram învăţat cu aşa ceva. Am bătut şi am aşteptat. S-a deschis o uşă şi un pas de femeie s-a apropiat de poartă. A deschis un ochi de poartă. Era mutra unei femei bătrâne, care ne întreba ce vrem prin mimică. Nu vorbea.

– Vreau cvartir la voi, la haciu cvartir na vă.

– Aşteptaţi să întreb stăpâna. Dar cine sunteţi? Baba vorbea.

– la rumânscâi vraci, i-am răspuns în ruscasca mea elementară. Femeia a dispărut. În timp ce aşteptam, mă miram către Goga meu:

– Mă da grozavă cucoană trebuie să fie hazaica asta. Are și servitoare. Ce-o mai fi și istoria asta.

– Stăpâna mea e bucuroasă să vă primească, scânci glasul babei de după poartă în timp ce deschidea.

Noi, intrând, baba mi se ploconea ca o balerină. Nu mai văzusem reverence-uri din copilărie de la școala franțuzească ținută de maicile de Notre Dame de Sion din Galați. Cu piciorul stâng puțin înainte și cel drept îndoit, mă invita să intru:

– Pajalîștea pan vraci.

– Mare comedie și asta mă Goga.

Am rămas amândoi cu gura căscată. Goga își dădu avizul în expert.

– Ăștia trebuie să fie boieri mari.

El Goga, țăran de pe Târnave, acum om de treizeci și cinci de ani, era un bărbat frumos și trupeș. În tinerețile lui fusese să caute serviciu în București. Îl găsise pe la podul lui Bibescu Vodă o slujnică de cucoană mare și-l luase și-l băgase valet la stăpână-sa.

Slujnica a lăsat poarta descuiată și a dat fuga să deschidă ușa casei; întâi o marchiză și apoi un fel de antreu mare. Intrând de afară, în întuneric, m-a orbit lumina. În antreu era cald, pe o măsuță rotundă era samovarul. O femeie între șaizeci și cinci și șaptezeci de ani stătea într-un fotoliu. Potrivită, cu oarecare embonpoint, pieptănată cu coc în vârful capului, și-l ținea puțin dat pe spate și mă privea cu un aer stăpânit și clar. A vorbit franțuzește.

– Je suis heureuse, monsieur, de vous recevoir chez moi.

Proptit în ușa deschisă a trebuit să fac o sforțare să mă mișc din loc așa fusesem cuprins de mirare. Vorbea o franțuzească perfectă, din aceea care se învață de mic copil.

– Si vous voulez bien, prendre le thé avec moi, je serrais enchantée. Il fait froid, et ça vous ferra que du bien. Prenez place, s'il vous plait. Bien sûr vous êtez très las.

M-am simțit suspendat în fața ei. Nu-mi puteam închipui cu câteva minute înainte, că în mahalaua Mariopolului voi sta în fața unei cucoane. Și femeia bătrână, care mă invita să beau ceai cu ea, par l'assurance, par sa dignité și mai ales par sa tenue, era o cucoană mare.

– Îmi dați voie să mă prezint, sunt doctorul...din București, medic într-un batalion românesc, am bătut eu călcâiele, luând poziția militară ca în fața unui superior

– Da, da, îmi întinse ea mâna, sunt doctorița...Suntem colegi domnule.

Numele avea sonoritățile unei mari familii nobile ruse, coborînd din Varegi. Doctorița a surprins mirarea mea.

– Da, da, sunt prințesa...născută prințesa...Neamul meu e de lângă Smolensk și m-am mutat aici urmând bărbatului meu.

Totul era spus simplu, natural. Rădăcinile lor se urcau până la cuceritorii veniți din Nord, din Scandinavia. De data asta am fost eu cel care a făcut reverența. M-am aplecat adânc în fața femeii care reprezenta un lung șir de generații, care serviseră neamul lor rusesc timp de peste o mie de ani. Femeia a înțeles și turburarea mea și omagiul stângaci pe care i-l aducea, a zâmbit cu zâmbetul lipsit de aroganță al femeilor bătrâne, îmi mulțumi din cap și mă pofti din nou să stau.

Goga era fericit, se simțea bine în preajma oamenilor cu maniere. Îmi povestise el, cum mergea cu automobilul cu cocoana lui la vizite. El ședea în față, lângă șofer, despărțit de cocoană printr-un geam. Se opreau, el Goga, își trăgea mănușile albe pe mâini, scobora și se ducea să întrebe dacă cocoana e acasă. Dacă era, se întorcea, deschidea ușa la limuzină, scotea cocoana lui de acolo și o ducea până la scară. De acolo o luau de subțiori slujnicele frumoase și vesele. El era liber și împreună cu șoferul se duceau la bucătărie, unde se amuzau de minune cu alte slujnice, care nu aveau serviciu în casă. Târziu îl chemau slujnicele în casă, îmbrăca cucoana și o ducea la

automobil. Avea mare stimă de viața de valet la curte mare și simțea că aci a dat de o cucoană mare ca în tinerețea lui. Doctorița mi-a turnat ceai. Un ceai bun de samovar, cu bucățele mici de zahăr. Pe masă era o față de masă impecabilă, cu broderie groasă împrejurul unor găuri în pânză. Ceștile erau de porțelan bun, subțire și lucios. Simțeam în mâna mea porțelan saxon și muream de curiozitate să văd pe fundul lui, ce marcă avea. Samovarul și lingurițele erau de argint și purtau ca și fața de masă și porțelanul același inițiale de familie.

– Eu sunt una din primele femei medic din Rusia. Am studiat la Lausanne și Paris. Pe vremea aceea a fost o revoluție. Am început la Lausanne, pentru că acolo am terminat instrucția mea într-un colegiu protestant de domnișoare și-mi continuam șederea într-o casă, pe care o aveam acolo. Când s-a aflat la noi acasă că fac medicina, lumea s-a îngrijat. Au venit și mama și tata la Lausanne. Ei își închipuiau că îmi prelungesc șederea amuzându-mă să țin gospodăria casei noastre de acolo. Au sosit seara și au început să mă ia ca pe un om grav bolnav. Îmi aduc aminte foarte bine întâlnirea noastră de atunci.

– Drăguță, mi-a spus tata, nu te simți bine? Ce ți s-a întâmplat. Est–ce que tu a de la fièvre?

– Dar la asigurările mele că nu mă simt deloc rău, au început rugăminți și rugăciuni.

– Dumnezeule, ce ne faci? Nu mai putem ieși în lume. Se uită toți la noi ca și cum ai fi murit sau ai intrat la ospiciu. Trebuie să te întorci, să-ți alegi, poți să te măriți cu cine vrei. Sau hai să plecăm de aci, hai la Nisa, avem casa noastră acolo. Petreci un sezon, poți să-și alegi acolo iarăși. Avem relații cu noblețea întregii lumi.

– Le-am spus că merg la Paris unde este o facultate mai bună ca la Lausanne. Ei au acceptat imediat, în speranța că un sezon la Paris îmi va scoate din cap medicina. Am plecat la Paris imediat și a fost un timp fermecător pentru mine. M-am întâlnit acolo cu viitorul meu soț și m-am măritat, dar am rămas

acolo la Facultatea de medicină. Soțul meu m-a înțeles și a acceptat. Așa am scăpat și de tata și de mama. Când am terminat ne-am întors în Rusia și am practicat medicina la un spital construit și aranjat de noi pe o moșie pe care o aveam lângă Smolensk. Am comandat o instalație completă pentru cincizeci de paturi, chiar cu radiologie și cu laborator de hematologie, chimie și bacteriologie. Lucram ajutată de medicul de circumscripție. A fost o inovație pentru întreaga Rusie. Soțul meu se interesa teribil de activitatea mea. A fost ceva foarte frumos și o perioadă fericită a vieții mele. Apoi, când a început războiul, soțul meu a intrat în campanie, cum era vechea tradiție a familiei sale, iar eu am locuit la Moscova și am practicat într-un spital de acolo. Mai erau încă câteva doctorițe împreună cu mine. În spitalul nostru serveau și femeile din familia țarului.

Bătrâna își povestea amintirile cu plăcere în liniștea serii de februarie, care se lăsa din ce în ce, afară, peste mahalaua Mariopolului. S-a sculat și mi-a arătat diploma ei. O ținea cu grijă într-un cilindru frumos de tinichea nichelată. S-a așezat din nou mi-a turnat ceai. Mi-am dat seama că nu prea avea zahăr. Am rugat-o să-mi dea voie să-i dau eu zahăr. A primit cu grație.

– Je vous serai très reconnaisante docteur, à la guerre on ne fait pas des chichis. Vorbea o franțuzească nu învățată din manuale, ca mine. Goga a scos tot ce aveam prin sacii noștri. La repezeală am improvizat o cină rusească, cu blini de toate felurile, cu sardele franțuzești și portugheze, cu cartofi englezești și cu slănină de a noastră, de la Ardeal. Am băut cognac franțuzesc. Un strop a băut și doctorița și după aceea mi-a dat ca voteă. Îi făcea plăcere să mă vadă că beau și mă îndemna să sparg paharul din care am băut. N-am făcut-o, mi-era peste putință.

– Îmi aduc aminte de tinerețea mea. O! Bietul tata consuma servicii întregi. Și apoi bărbatu-meu. Noi femeile ne bucuram mult de acest obicei, obicei vechi rusesc.

M-a culcat pe o canapea, acolo, în antreu. Ea avea camera ei, această mică anticameră și în față un salon. Acum iarna nu avea cu ce să încălzească salonul. S-a scuzat că nu are și că nu mă poate găzdui mai bine...și eu acolo în cearșafuri curate cu dantelă groasă și monogramă mare cu coroană, eram îngrijat de cantitatea de păduchi, pe care-i purtam cu mine.

Afară se făcuse noapte adâncă. Goga sforăia deja, pe jos, lângă mine. Era cald și bine. Fericirea patului moale, a așternutului curat, m-au muiat în somn adânc și dulce.

Dimineața a scoborât încet și anevoie din cerul plumburiu și jos să-l apuci cu mâna.

– Hotărât lucru, îmi repeta Goga al meu, țara asta e alta decât a noastră.

Iar am băut ceai în tacâmuri de argint și cești de porțelan saxon. Doctorița a fost din nou dulce.

– Să nu te jenezi de mine, știu că aveți păduchi. Dar eu sunt o femeie rusă (traduc așa une femme russe, decât cu vorba rusoaică, pentru urechea mea o sonoritate amintind lucruri nu prea nobile) cu toate că prințesă, așa că nu mă sperii de ei și nici nu mă mir. Poporul rus e un popor mare, pe care-l iubesc, trăiește însă bine cu păduchii. Ce vrei? Așa este acest popor. Este un popor cu păduchi, dar un popor care-și iubește libertatea și niciodată nu va fi o colonie albă a nemților. Noi am crezut că nemții vin aici să ne elibereze de bolșevism, nu să ne subjuge. Acum am înțeles și suntem alături de conducerea rusă, oricare ar fi ea. Iată – vocea ei, de unde până atunci era sonoră ca o trâmbiță, a căpătat vibrarea maiestoasă a unei viole – aici în periferia Mariopolului, au fost aduși prizonieri ruși. Au fost băgați ca vitele, în staul, într-un câmp înconjurat cu sârmă ghimpată. Începuse o iarnă timpurie. Oamenii din țarc erau bărbați ruși, toți eram întristați și ne era milă de ei. Noi rușii suntem sentimentali. Femeile din această mahala, din ce au avut sau n-au avut, au făcut niște legături cu ale mâncării și s-au dus să le dea fraților lor strânși în țarcul de sârmă ghimpată.

Sentinelele nemțești au strigat să nu se apropie. Femeile n-au înțeles și nici n-au ținut seama de zbieratul lor și au mers înainte. Nemții au tras în plin și le-au culcat la pământ. De atunci am știut cu toții, ce vor nemții. Tot poporul rus e în picioare să-și apere dreptul la viața de om liber.

În depărtare s-a auzit tunul. Am tresărit speriat mai mult de ce-mi spunea doctorița.

– A, da, noi știm mai bine ca voi ce se întâmplă, vocea era din nou de trâmbiță, rușii vor recuceri ce au pierdut și vă vor învinge.

În camera albă, pătrundea lumina albă a zilei și a zăpezii de afară, părul alb al doctoriței se răzvrătise și ochii ei deveniseră albi de furie. Tăcerea a căzut ca să ne separe, ura femeii de spaima mea elementară. Apoi vocea femeii, sacadată ca versurile furiilor din Orestia, a reluat cântecul urii.

– Nu poți crede că sunt bolșevică. Soțul meu a fost omorît de roșii în Crimeea. Fata mea cea mare este măritată cu un mecanic în Soci, de cealaltă nu știu nimic, dar sunt femeie rusă, fac parte din poporul rus și sunt alături cu el. Rușilor le place să bea. Se îmbată adesea. Așa sunt ei. Se îmbată, dar se și trezesc și atunci sunt buni și capabili de muncă. Bolșevismul este un fel de beție a întregului popor rus. O să se trezească din beția asta. Dar acesta este un lucru (c'est une chose) care ne privește pe noi. Pe nimeni alții.

Tăcerea a căzut din nou, de data asta din cauza oboselii femeii bătrâne, dându-mi timpul să mă reculeg. Mi-a oferit iarăși un pahar de ceai, zâmbind cu blândețea bătrâneții. Convorbirea a continuat politicos, chiar afectuos, dar între amândoi se rupsese prăpastia dușmăniei.

După un ceas am plecat să-mi iau locul lângă prima căruță din coloană. Eram încă greu de spaima convorbirii cu doctorița. Convorbirea îmi deschidea perspective pe care nu le bănuiam măcar. E drept, perspective care mă îngrozeau. Totuși e mai bine să știi adevărul, decât să plutești în iluzii fabricate de

propriile dorinți și ele umflate de propagandă, care la rândul ei este instrumentul celor de la putere manipulat să-ți potrivească dorințele tale cu cele ale lor.

Făceam aceste meditații mergând pe jos în Rusia. Mersul pe jos este prielnic meditațiilor. Îmi refăceam întâmplările tragice petrecute în stepa kirkiză umblând acum în cea a Nogailor. Mă miram eu singur cum de scăpasem întreg și nu bănuiam ajutorul dat de fratele meu Horia.

FRATELE MEU HORIA

Mare mi-a fost mirarea cum de a putut scăpa atâta omenire din mâinile rușilor. Nu puteam nici unul din noi crede, că se întâmplase așa ceva, pentru că rușii ar fi fost soldați proști. Nici un moment. Îi prețuiam cu toții, că doar ne băteam cu ei. Elogiul soldatului rus trebuie făcut public. Nu l-am făcut numai eu. În amintirile lui Segur același elogiu, în memoriile campanici Crimeii același elogiu. Acest rus, pe care noi nu-l înțelegem, care se îmbată de câte ori găsește ocazia, fumează tutun în jurnal, pentru că nu-i place altfel, mănâncă o fiertură de grâu și se mulțumește, are sentimentul bătăliei, îi place să se bată, moare fără multă socoteală, pentru câștigarea unei lupte. Este modest, răbdător, cu simțul răspunderii și mai ales viteaz. Am fost adversarul lui timp de două campanii și cu cât a trecut timpul l-am stimat din ce în ce mai mult.

Ei bine, nu scăpasem noi din mâinile lui din prostie, se întâmplase ceva. Ori nu avusese aprovizionări la timp, ca să poată veni după noi, ori îl oprise cineva. Dar cine să-l oprească? Nu vedeam pe nimeni să aibă curajul ăsta. În sfârșit, așa a fost să fie, Dumnezeu a ținut cu noi și ne-a scăpat din mâna rușilor. Și totuși de scăpat, ne-a scăpat fratele meu Horia.

Un om trecut prin viață, fără să-l observe cineva. Nici măcar femeile, desigur mult mai sensibile decât bărbații. Un om mult, durduliu și roz și cu mutră de domnișoară bătrână, așa cum sunt domnișoarele bătrâne, din tinerețe încă. Nasul mic și-n vânt, dând însă senzația de naivitate nu de șmechereală. Ochii mici făcuți pentru buchiseală, nu aprinși la plăcerile vieții. Obraz bucălat de copil. Păr rar și blond. Om cu vădită tendință la burtă și chelie. În civilia lui, cu toate că învățase drept și istorie, sortit totuși obscurității arhivariatului unei instituții oarecare. În adolescență fusese atras de călugărie. L-a luat războiul prea repede și l-au smucit evenimentele, el, în sufletul lui, a rămas un monah cult, blând și onctuos, așa cum sunt cei vestici. Întotdeauna am fost convins, că ar fi făcut carieră excepțională într-un colegiu iezuit, unde ar fi făcut o burtă și mai mare decât o are, ar fi păstrat o ordine și mai perfectă în scurgerea vieții zilnice, ar fi făcut mulți elevi, care nu l-ar fi uitat, asemănător profesorilor, pe care nu i-a putut uita vreodată.

În război tenul era arămiu de soare și de vânt, nu mai avea burtă și obrajii nu mai erau bucălați. Era un foarte bun ofițer de artilerie. Intrase în campanie de la începutul războiului și-și ducea viața numai în mijlocul oamenilor săi. Conform vocației sale monahale se supunea fără să crâcnească ordinelor superiorilor săi, chiar când era perfect convins că e trimis la moarte sigură, fie din prostie, fie din lașitate. Aceste caracteristici îi adusese faima de imbecil comod pentru comandanții săi, oameni cu spirit de funcționari șmecheri, dominant în armata noastră, și la iubirea sinceră și caldă din partea inferiorilor.

Omul acesta cu aspect de popă iezuit mediocru și fără pretenții ne-a salvat pe noi, cei făcând parte din corpul de armată al lui Dragalina, de la o pierdere completă și ireversibilă.

După cum am spus, debandada acestui corp de armată era deplină. Nimeni nu știa ce trebuie să facă, unde trebuie să meargă, unde-i sunt comandanții, unde-i sunt camarazii de arme. Toți voiau un singur lucru, să scape de moarte și mai ales

de prizonierat. Pe întreaga câmpie dintre Don și Volga, pe mii de kilometri pătrați, pe o adâncime de trei sute de kilometri, aproape o sută de mii de oameni, aproximativ cinci divizii, împrăștiați în pâlcuri de zece până la câteva sute, obosiți de frica liniei întâia, aproape nemâncați, nedormiți, neîmbrăcați pentru frigul lunii noembrie, decembrie și ianuarie al Rusiei, fugeau îngroziți de tancurile rusești, spre salvare. Fuga se făcea într-un decor de iad. Peste tot, încotro priveai, ardeau, bombardate de ruși, depozitele noastre de benzină, armament, muniții și mâncare. În spate, lupta pentru Stalingrad se ducea cu o violență deosebită, creată de voința rușilor de a învinge și de groaza celor încercuiți de a nu fi prinși. Peste tot nu vedeai decât mutre de oameni schimonosite de frică, foame, oboseală și murdăria gropilor în care stătuseră și a fumului prin care trecuseră. Soarele se ascunsese în niște nori scoborâți jos, cenușii și reci. Nefericirea era supremă.

Problema era ca toată această turmă să fie strânsă într-un loc, un punct de rasamblare, apoi să fie condusă pe un drum către o regiune mai ferită și în sfârșit întoarsă în țară. Cu toate sforțările nemților de a ne opri, să facem o linie de luptă, comandamentele noastre, dându-și seama de starea în care suntem, căuta numai să ne strângă, pentru a ne salva, nu pentru a mai face din noi o armată. Dar nimeni nu venea pe drumuri, pentru că acestea erau stăpânite de tancuri rusești. Salvarea noastră era pe câmpuri, unde tancurile nu puteau să vie, să vie să ne vâneze bucată cu bucată ca pe iepuri. Și toți, atunci, eram o turmă de iepuri fugind de vânători. Deci trebuia ca cineva să oprească, la un punct condiționat al drumurilor de la Stalingrad la Rostov, pentru câteva zile tancurile rusești ca masa omenească să aibă un punct de reper în spatele acestui punct de sprijin, și astfel strânsă, să poată într-un fel sau altul să fie trimisă spre țară. Comandamentul nostru trebuia să asculte voința noastră a tuturor.

Mai trebuie o lămurire, între Rostov şi Stalingrad, pe o distanţă de şase sute de kilometri, şerpuiesc o însemnată reţea de drumuri, toate centrate de şoseaua care merge paralel cu linia ferată. Nu se punea problema să împiedice pe ruşi să nu circule pe drumurile colaterale, ci să fie opriţi să înainteze pe şoseaua centrală, astfel ca celelalte grupuri de forţă mică, nesimţind sprijinul coloanei principale, să se oprească, să trimită recunoaşteri către coloana principală de tancuri, să vadă care este cauza opririi ei şi să-şi ia măsurile necesare situaţiei nou create. Aceasta este un fapt obişnuit pentru războiul de mişcare în momentul debandării unei armate. Voi da un exemplu clasic: bătălia de la Austerlitz. Iată ce s-a întâmplat acolo:

De pe un deal, armata rusească scobora, ca să lovească în aripa dreaptă franceză, şi astfel să taie drumul de retragere francezilor spre Viena. Cu centrul său făcut din puţine trupe, două divizii, acoperiţi de ceaţă, Napoleon i-a atacat pe ruşi în coloană de marş şi i-a putut debanda. Cavaleria franceză, condusă de Murat, aşezată în stânga armatei franceze, ascunsă după o colină, a plecat în acest moment pentru a exploata succesul. Operaţia s-a declanşat către seară, în jurul orei patru, după ce drama din centru şi dreapta franceză era consumată. Era în decembrie, urmărirea eficace s-a făcut două sau cel mult trei ore, apoi s-a înserat. A doua zi ea ar fi continuat, dacă Murat ar fi simţit centrul înaintând. Or, centrul s-a oprit datorită intervenţiei, de peste noapte, a Împăratului Austriei, propunând armistiţiul preliminar păcii. Deci a doua zi, Murat s-a oprit şi el, a trimis spre centru, să vadă ce s-a întâmplat, iar a treia zi armata rusească pusese atâta distanţă între ei, încât urmărirea nu s-a mai putut face, şi ei ruşii au pierdut o bătălie, dar nu armata.

Aşadar trebuia găsit un om, care să aibă curajul să stea la un pod, o trecere condiţionată a şoselei principale şi să împiedice coloana de urmărire să-şi continue drumul două, trei zile, timpul necesar unor trupe mecanizate, care fac şaizeci, optzeci de kilometri pe zi, să rupă contactul cu armata adversă.

Ar fi realizat aproximativ două sute de kilometri distanță una de alta și salvarea celor care fugeau. Pentru aceasta trebuia un singur lucru, un om care să respecte un ordin. Oricine ar fi primit ordinul, ar fi rămas pe loc câteva ore, ar fi tras câteva obuze și noaptea ar fi fugit și ar fi raportat, că fiind depășit de inamic, s-a retras. Nimeni nu ar fi avut nimic de obiectat. Dezastrul și-ar fi continuat drumul său inexorabil.

Comanda s-a transmis din scară ierarhică în scară ierarhică, până a ajuns la divizia fratelui meu. De aici s-a răspuns: avem un om. Avem un om care să execute. Este de la sine înțeles, că șmechereala funcționărească a serviciilor de comandament, ordinele nu erau scrise cum le scriu eu, dar toată haimanăreala îngrozită și totuși dibace în a pricepe despre ce e vorba, înțelegea și știa ce trebuie făcut. Era necesar un dobitoc, care să facă ceva, ca șmecherii să fie salvați de răspunderea dezastrului, în care se aflau miile de oameni din subordinele lor.

Deci dobitocul era găsit, era fratele meu Horia Mușețeanu. Trecerea condiționată era și ea ușor de găsit. Așa – dar bateria de șaptezeci și șapte, de sub comanda unui ofițer extrem de fricos, un căpitan cu numele de Ionescu, sub comanda căruia se afla frate-meu Horia, compusă din patru tunuri, a luat poziție de luptă, cam către seară, la un pod pe unde trebuiau să vie tancurile rusești de pe șoseaua principală. Aveau câteva sute de focuri de tras. Când s-a făcut noapte, căpitanul cu numele odios, funcționar șmecher și deștept, i-a spus dobitocului să stea acolo, să tragă până la ultimul obuz și numai după aceea să se retragă. El, împreună cu câțiva oameni și o căruță, se dau puțin înapoi, ca să poată să-i facă legătura cu cei din urmă și să-l aprovizioneze.

Oamenii au făcut, conform obiceiului, foc, au fiert ce aveau și-au adăpostit caii și s-au culcat. A doua zi când s-a luminat, au constatat că cei care se trăseseră puțin mai la o parte, ca să facă legătura cu cei din urmă, nu mai existau, cei care păzeau caii dispăruseră și ei cu cai cu tot, în schimb peste

pod câteva tancuri ruseşti îşi făceau ultimele pregătiri, să-l treacă. Frate-meu, Horia, le-a putut explica celor rămaşi cu el la tunuri, în scurt, că dacă fug fără să tragă or să fie prinşi, judecaţi şi împuşcaţi. Că desigur cei fugiţi sunt după aprovizionare, în spate, şi că până seara se vor întoarce cu mâncare caldă şi nutăriri, ca să-i scape sau să-i schimbe şi că în situaţia asta nu au altceva de făcut, decât să tragă. Drept care, el singur ochieşte şi trage cu un tun în primul tanc. Prin asta lucrurile s-au schimbat. Ruşii, care nu-şi închipuiau cursa împiedecată, miraţi, s-au oprit, s-au băgat în tancuri şi s-au retras, ca să poată lua distanţa necesară unei lupte, descoperind şi de unde ar putea să vină focul. Ai noştri au fost şi ei surprinşi, cum un foc de tun poate face o coloană de tancuri să se întoarcă din drum. Deci s-au aşezat la tunuri şi s-au pus pe aşteptare. Drumul care scobora spre pod, lăsa să intre un singur tanc, toate tunurile au fost îndreptate spre acel punct. Tancurile ruseşti rezistau acum la şaptezeci şi şaptele noastre, deci trebuia tras la şenilă. Primul tanc a apărut. Ai noştri au tras în salvă. Şenilele au sărit. Celelalte tancuri nu mai aveau cum să mai coboare. Cei din tanc trebuiau să tragă, dar în cine? Ca să vadă mai bine au ridicat capacul şi probabil comandantul a scos capul. Cineva a tras un foc de armă. Omul din tanc, lovit sau speriat, a căzut. Din nou un timp nu s-a mai întâmplat nimic. Horia nu voia să se ducă să se descopere, tancul dintâi nu putea să se mişte şi nici în cine să tragă. Tancurile din spate nu înţelegeau ce se întâmplă în faţă. O salvă de baterie, un foc de armă şi apoi tăcere. După un timp s-a apropiat un al doilea tanc, a doua salvă de tunuri şi iar tăcere. Drumul era complet blocat. Ruşii au crezut că au în faţa lor o forţă importantă, care se pregăteşte de atac, de aceea nu distrug podul. Ai noştri nu distrugeau podul că n-aveau cu ce, iar ruşii nu distrugeau podul pentru că aveau nevoie de el. Aşteptarea a continuat. Seara a venit devreme, cum vine obişnuit în acele locuri în anotimpul în care ne băteam.

Peste noapte s-a auzit cum au tras un tanc cu un alt tanc și apoi cum l-au tras pe celălalt. Horia n-a tras, pentru că atunci s-ar fi văzut că trage cu câteva tunuri și le-ar fi putut cu ușurință indica locul de unde trage.

Oamenii n-au mai aprins focul, au stat zgribuliți lângă tunuri, au înghițit ce mai aveau prin traiste sau prin chesoane și poate au ațipit. De venit nu a venit nimeni la ei. De auzit nu s-a auzit nici o mișcare în spate decât noaptea neagră și vântul rece. De dormit aproape nu s-a putut dormi în noaptea aceea, probabil de aceea n-a fugit nimeni. A doua zi aceeași liniște. Rușii își făceau legăturile și începeau recunoașterile. Dacă ieșeau la liziera malului lor, puteau până la sfârșit să-și dea seama cât de mică era formația care apăra podul. Hotărirea lor era simplă: continuați urmărirea pe lături, noi vom rezolva azi cu ăștia și plecăm și noi înainte. Către prânz ștafetele au plecat în lături și cei opriți au început lupta. Tanc după tanc, s-au așezat la creasta malului și au început să tragă. A fost o bătălie fioroasă, tun contra tun. S-a tras mult, s-a consumat muniție, însă fără să producă vreo schimbare. Schimbarea s-ar fi produs dacă s-ar fi reușit distrugerea bateriei, ori aceasta nu s-a produs. Camuflare bună? Incomoditate de tragere din partea tancurilor? Noroc? Bateria trăgea fără mare eficacitate, totuși era gură de foc.

Spre seară tunurile n-au mai putut trage, se înroșiseră țevile. Rușii s-au oprit și ei. Nu se știe de ce, poate își făceau un alt plan.

Noaptea a treia, în tabăra lui Horia a fost liniște. Fiecare om, ca un cățel, s-a ascuns să-și înghită câte ceva, care mai avea. N-au aprins nici țigări, nemaiavând. În spatele nostru a fost o tăcere de moarte. A fost o noapte îngrozitoare. De data asta, chiar n-a mai dormit nimeni. Adevărul ieșea acum limpede oricui în față. Unitatea era părăsită, nimeni nu se mai sinchisea de ea. Oamenii au început să fugă unul câte unul. Horia n-a putut să țină lângă el decât câțiva inși, servanții și sergenții care aveau tunurile în primire.

A treia zi a apărut tot așa de gravă, de friguroasă și de întunecată. Tunurile tancurilor au început să tragă ucigător din toate părțile de pe creasta dealului. La un moment dat a apărut un tanc pe drumul ce scobora spre pod. Tunurile lui Horia au tras în el și l-au imobilizat. Un om și-a făcut apariția din tanc. Din nou un foc de armă. Omul a căzut. Tunurile tancurilor continuau să tragă, cele ale lui Horia tăceau. Nu mai aveau nici un obuz. Rușii nu puteau să iasă din tancuri, să vie la cel imobilizat să-l tragă, pentru că riscau să fie împușcați cu arma. Ziua s-a scurs într-un zgomot teribil înapoia crestei. Veneau mașini, plecau, veneau și plecau tancuri. În sfârșit noaptea vremelnică a venit, iar ai noștri au auzit cum rușii își trag tancul ca să deschidă drumul.

Horia a avut timp să scoată închizătoarele tunurilor și să plece cu cei zece oameni peste câmpuri spre sud, după busolă, că stelele nu se vedeau.

Lupta se terminase. Trecuseră trei zile. Se întrebuințase toată muniția. Omul și oamenii care făcuseră oprirea, nu mai erau interesanți pentru nimeni din urmă.

În timp ce se căzneau prin glodurile înghețate ale arăturii, să se depărteze de drumul mare, rușii care terminaseră de desfăcut calea de tancul cu șenila ruptă, au plecat cu mare viteză înainte. Au numărat tancurile, unul, două, trei, patru. Ce s-o fi întâmplat cu restul? Rămăseseră pe loc? Sau poate plecaseră în zgomotul luptei, pe lături pe unde puteau înainta? Se va vedea mâine, când urmărirea va reîncepe. Noaptea era lungă înaintea lor. Horia răpus de oboseală, s-a culcat pe pământ și-a adormit.

ȘASE ZILE SINGUR

După un timp a trecut pe șosea, cu zarvă mare, o coloană importantă de camioane. Zgomotul lor l-a trezit pe

omul adormit pe câmp. S-a uitat în jurul său, n-a văzut pe nimeni. A bâjbâit pe întuneric fără să strige, nimeni. Oamenii plecaseră. Horia era singur în mijlocul câmpiei. Nu avea nici armă, nici pâine doar o busolă, pe care nu vedea nimic din cauza întunericului. A stat un timp năuc. Încotro s-o ia? O nouă coloană de camioane a început să se scurgă pe șosea. S-a sculat și-a plecat în direcția ei, acolo era salvarea lui.

Numai cine a mers singur noaptea pe o câmpie înghețată, știe ce înseamnă chinul ăsta. Mergi și ai impresia că stai. Nu știi cât mergi, nici în ceasuri, nici în kilometri și la fiecare pas, piciorul calcă alt glod și altă vâlcea. Trebuia să meargă repede și nu putea din cauza terenului și din cauza slăbiciunii lui. Toată noaptea s-au scurs coloană după coloană pe drumul lăsat într-o parte. Direcția era bună. Spre ziuă s-a oprit întinzându-se la pământ, să nu fie văzut. Mergând pieziș pe câmp, depărtându-se de drumul lăsat la stânga, se apropia de cel din dreapta. Cu ziua a putut să vadă, la câțiva kilometri, o coloană pregătindu-se de plecare. Erau ruși după uniformă, după vigoarea cu care se mișcau și după febrilitatea pregătirilor. Avea cu el o foaie de cort. Și-a pus-o peste el, și-a stat toată ziua așa. Poate a și adormit. Între timp amândouă drumurile s-au umplut cu coloane nesfârșite de camioane cu trupe și de căruțe cu aprovizionari, toate grăbind spre sud în urmărirea învinșilor. S-a putut uita la busolă. Direcția era bună. Cu noaptea a putut să pornească din nou. A mers spre sud și vest, a trecut un drum între două coloane de căruțe, și iarăși a mers peste câmp. Liniștea nopții stieloase îl înfășura odată cu mantaua rece de pe el. Ceasurile se scurgeau greu. Îl chinuia acum mai ales foamea și setea.

Spre dimineață s-a pomenit în fața unei colibe. Ieșise ca din pământ în fața lui. Să fi fost cinci sau șase de dimineață. Nu se luminase. Înăuntru oamenii se sculaseră și aprinseseră lumina. Ca în povești, pe fereastră, a văzut un moș și-o babă. Un cocoș a strigat apropierea luminii. Foamea i-a întrecut rațiunea.

A intrat. Scena a fost dramatică şi simplă. Oamenii nu s-au speriat, l-au poftit la masă. A mâncat cu ei fiertură de grâu şi castraveţi muraţi. Înăuntru a simţit căldura şi bunătatea oamenilor. S-a simţit bine. Afară începea ziua. Trebuia să plece. Într-o sforţare supremă, s-a sculat, le-a sărutat mâna şi-a plecat. N-a mers mult şi-a trebuit să se culce la pământ, să se acopere cu foaia de cort şi să doarmă. A adormit greu încât n-a auzit decât târziu zgomotul luptei. Peste zi a apărut un fel de soare slab, care nu lasă umbră, şi la vreo douăzeci, treizeci de kilometri spre Sud, se aprinsese iarăşi linia frontului. Bătălia l-a trezit, după ce soarele trecuse de mijlocul drumului său scurt pe cer. În tristeţea acelei după amiezi palide, omul singur de pe câmpia dintre Don şi Volga, a simţit o bucurie primară: undeva la o noapte de mers se afla scăparea sa. A aşteptat cu nerăbdare venirea nopţii şi a plecat odată cu coborârea ei. Îl neliniştea însă lipsa de coloane pe drumuri. Ce fusese de scurs se scursese în cele două zile şi două nopţi. Ştia că ai noştri nu pot ţine un front, că cei care fugeau puteau face treizeci, patruzeci de kilometri pe zi, iar el, noaptea, trebuia să facă cel puţin tot atât. Singurul lui punct de reper era bubuitul tunurilor. Odată cu noaptea bubuitul a încetat. Dacă mergea bine, în zori trebuia să fie între linii şi salvat. Noaptea a treia începea tot atât de întunecoasă, fără stele, sticloasă de ger şi pustie, ca întreaga câmpie. Mergând către sud şi apus, se apropia de Don, deci trebuia să fie atent, să nu dea de satele care trebuiau să se înmulţească. În adevăr, la câteva ore de mers, a dat de un sat. L-a ocolit cu mare grijă şi totuşi a încercat să vadă, dacă nu e ocupat de trupe. Satul era gol. Faptul l-a neliniştit, însemna că frontul s-a îndepărtat. Mâncase de dimineaţă, aşa că n-a intrat în nici o casă, a mers înainte. Ziua l-a apucat singur pe câmpie. Din zori a auzit tunul. Era departe la patruzeci, cincizeci de kilometri. A adormit în câmp, dar cu grijă, aproximând fiecare bubuitură. Asta este la treizeci de kilometri, asta este mai departe, nici una mai aproape. Frontul se îndepărtează.

Noaptea a patra a început chinuitoare. A trebuit să ocolească un sat mare, apoi altul, în mersul său mereu spre sud și apus. Înspre dimineață a dat de un sat mai mic. Aici obosit și grăbit, nu l-a ocolit, a mers înainte, intrând în el. Deodată, în mijlocul drumului, s-a lovit de o matahală metalică. Lovitura l-a trezit. Era un tanc. Dinăuntru o voce somnoroasă a strigat:

– Gde kuda?

– Ne nicevo! A răspuns Horia și binișor a plecat, fără să fugă.

A ieșit din sat. Scăpase. Era nemâncat și la capătul puterilor, n-a mai putut merge mai mult și s-a prăbușit într-o claie de fân. Începuse să se facă dimineață.

Nu o fac bucuros și totuși trebuie descris acest complex, un adevărat sindrom, foamea, foame adevărată, nu poftă de mâncare, somn adevărat, nu poftă de somn, și frică. Dormi și nu poți dormi de foame și de frică. Horia dormea și se trezea din somn de foame. Își amintea de D'Artagnan, care-l sfătuia pe Planchet, când îi e foame și n-are ce mânca, să doarmă. Voia să doarmă, era trezit însă de mișcările dureroase de foame ale stomacului. Îi era frică, să nu vie ostași după paie și să-l prindă. Totuși, orice s-ar întâmpla, nu mai putea merge. I se umflaseră prea rău picioarele. A căutat să-și scoată cizmele. N-a putut, îi erau și mâinile umflate. Deodată i-a căzut în mână ceva metalic, rece. S-a uitat curios, era o medalie de metal cu efigia Maicii Domnului.

Horia este un om care crede în Dumnezeu. Am mai spus, că în tinerețe a fost atras de viața monahală. Îl știu de mic, în fiecare zi deschidea la întâmplare un ceaslov uzat, o ediție simplă de evanghelii, în care cetea capitolul căzut. Cred că spun un adevăr simplu, când afirm, că orice om în momentul acela s-ar fi rugat. Horia s-a rugat fierbinte pentru salvarea sa. A adormit apoi. Somnul nu numără orele, mai ales când vine din oboseala trupului nu din a creierului. Mă repet, mai ales ziua, în Rusia, în anotimpul acela trece foarte repede. S-a trezit când

înnoptase. Nu putea bănui cât e ceasul, stelele nu erau pe cer. A vrut să plece, se simțea odihnit. Dar iată, a văzut o mogâldeață venind spre el. Și-a închipuit că are vedenii de foame. Dar nu, mogâldeața se mărea venind spre el. Să fugă? Ar fi fost imediat observat, s-ar fi dat alarma și sigur ar fi fost prins. Să stea, poate vrea să ia paie și nu-l observă. Sau dacă-l observă, îl strânge de gât. E unul singur. În fond e ultima șansă. Omul din paie se pregătește, cu toată puterea dezesperării, să-l sugrume pe omul, care se apropie. Îi pare rău, că n-are o baionetă. Dintr-o singură izbitură l-ar fi răpus. Așa până îl apucă, s-ar putea să aibă timpul să țipe. Apoi afacerea durează câteva minute. Își aducea aminte de la cursul de higienă din liceu, că strangularea omoară în câteva minute. Pierdea aceste minute pentru fugă, pentru că de unde a plecat omul, care venea, erau alți oameni, care s-ar fi mirat, de ce nu se întoarce cel plecat. Vor veni la șira de paie, îl vor găsi mort pe camaradul lor, îl vor urmări și dacă-l găsesc, îl omoară, nu-l iau prizonier. Și totuși trebuie să-l omoare. Dar dacă-l omoară este un ucigaș ordinar. Omul vine neînarmat, fără nici o grijă, fără nici o intenție rea, vine să ia niște paie pentru cai sau să-și facă culcuș. O fi obosit ca și el. O fi însurat, poate are și copii. În orice caz îl așteaptă acasă maică-sa, ca și pe el, pe fratele meu. Omul din paie s-a cutremurat.

– Poate pe ăsta îl așteaptă mai mulți acasă decât pe mine. Eu în definitiv n-am decât pe mama. Frate-meu are pe nevastă-sa, care-l așteaptă, cum poate e așteptat și omul care vine. Nu pot să-l omor. Nu pot să fiu un ucigaș. Mă ia prizonier și gata. Poate mă pot înțelege cu el. Rușii sunt băieți buni...

Între timp mogâldeața venise lângă șira de paie. Nu avea capelă, nici căciulă, era îmbrobodită ca o femeie. Iloria își ținea respirația. Din mogâldeață, o voce de femeie a șoptit:

– Rumânschi cilovec, rumânschi cilovec.

Din susul șurei și-a dat drumul jos lângă ea.

– Pajalste!

Femeia, acum s-a convins, îi întindea o pâine și un ulcior cu lapte. I s-au tăiat picioarele. S-a așezat jos și-a început să mănânce. Femeia, pe care n-o vedea bine la față, i-a spus că are și ea un fecior în război și nu știe de el și poate o fi fiind și el, ca Horia, în cumpănă. L-a văzut de cu noapte, de când s-a izbit de tanc, și și-a dat seama că e fugar. L-a urmărit cum se ascunde în paie. A făcut o pâine, a copt-o spre seară, a muls vaca, a fiert laptele și le-a adus aici.

– În sat mai sunt soldați ruși?

– Da mai sunt, au plecat unii azi dimineață, au trecut și peste zi și acum noaptea au venit alții, foarte obosiți și care au adormit imediat. Ea a venit după ce s-a făcut liniște peste tot.

A băut laptele, și-a ascuns restul de pâine în sân. S-a sculat. Femeia a stat tot timpul în picioare lângă el.

– Să pleci pe aici! Și l-a tras de mânecă arătându-i drumul.

Horia și-a făcut cruce, i-a sărutat mâna și-a plecat.

Noaptea asta i s-a părut mai caldă. Drumul era cu mai puține gloduri, a văzut și câteva rachete. Frontul nu mai putea fi foarte departe. A umblat repede, ziua a venit încet, iarăși fără soare. S-a culcat pe câmp sub foaia de cort. Bătălia a început, imediat ce s-a luminat. Linia de front trebuia să fie foarte aproape. În timp ce-și mânca pâinea, putea, de sub foaia de cort, să se orienteze asupra liniei de foc. Obuzele veneau să se spargă la câțiva kilometri de el în marginea unei liziere de viroagă. Vedea focul cum iese din gurile de tun ale rușilor. Ca orice bun ofițer nu putea să nu-și împiedice admirația pentru camuflajul rusesc. Era deci în prima linie de foc. Bătălia se dădea pentru un drum. Desigur era o răscruce de drumuri undeva la câțiva kilometri de el. A început țăcănitul mitralierelor. Însemna, că se dădea un atac. Dar cine-l făcea? Nu putea să descurce încă lucrurile. Pâinea terminată, a simțit moleșeala somnului. Cu tot zgomotul a adormit.

S-a trezit tot în zgomot. Acum se trăgea perpendicular pe direcția pe care se trăgea de dimineață. Însemna că pe

drumul de răscruce le venise întăriri ruşilor şi susţineau atacul infanteriei din faţă. Mitralierele ţăcăneau mult mai departe şi aveau altă intonaţie. Nu erau nici româneşti nici ruseşti. Afacerea se complica. Trebuia să se strecoare printre două laturi de front aşezate perpendicular, să treacă peste drumuri strict supraveghiate şi să se apropie de un front de apărare, deci cu trăgători atenţi, care la cea mai mică mişcare ar fi deschis focul. A căutat din nou pe tot câmpul să vadă un om, n-a văzut pe nimeni. Ştia de camuflajul perfect al trupelor ruseşti. Şi totuşi noaptea se apropia, trebuia să ia hotărârea de a pleca. A plecat înainte. Se strângea cât putea în el, ca să se facă mai mic. Mergea încet şi cu ochii în patru, să nu păţească, ce-a păţit ţiganul la mal. Între cele două detaşamente ruseşti nu se făcuse legătura, pentru că ar fi văzut-o. Mergea deci nici la stânga, nici la dreapta. A ajuns la marginea viroagei, spre stânga căreia a văzut spărgându-se obuzele. A stat să vadă, cum era firesc, dacă nu se află acolo legătura între detaşamentul din stânga şi dreapta. A aşteptat mult, nesfârşit de lung ca să simtă vreo prezenţă sau suflare. Nimic. S-a strecurat în viroagă, s-a cărat în sus şi a plecat de-a buşilea un timp. După trei sute, patru sute de metri i s-a părut că merge prea încet. S-a ridicat şi-a mers drept. Simţea cu instinctul oricărui om de bătălie, că a ieşit din linia inamică. Se simţea bine, i se părea că se plimbă. Era învăţat cu întunericul şi cu frigul. N-a mai mers mult şi a tăiat un drum. Era drumul perpendicular direcţiei lui. S-a făcut mic şi a trecut în salt. Când s-a trântit la pământ, din întuneric, la câţiva paşi, o voce a strigat Halt. Îi venea să plângă, ajunsese în linia nemţească.

De aici povestea devine banală. Nemţii l-au dus la comanda lor. Şi-a arătat hârtiile avute asupra lui. Le-a povestit totul. A mâncat şi a băut cognac. Era un detaşament de tancuri, care închidea retragerea diviziilor noastre. Stalingradul căzuse. Se aşteptau ca mâine dimineaţă să fie atacaţi de forţe noi aduse de acolo. A plecat imediat cu o maşină la comandamentul diviziei româneşti, care era la o oră, adică la cincizeci, şaizeci de

kilometri, mai în spate. A ajuns dimineața la ei. Erau gata de plecare, n-au avut timp să vorbească. L-au urcat într-un furgon și-a plecat cu ei dormind. Aventura lui se terminase pentru moment. Rămânea întrebarea: cum a venit singur? Nimeni nu scăpase din întreaga baterie. Nici comandantul cu numele odios de Ionescu, nici oamenii fugiți cu târâita, nici cei zece sergenți și savanți, care rămăseseră la tunuri, nu ajunseseră în liniile noastre.

Furierii de la servicii, care exprimau întotdeauna pe figura lor ceea ce se aude în convorbirile secrete din birouri, aveau mutre lungi pe obrazurile nebărbierite. Nimeni nu i-a spus mulțumesc sau bravo!

ÎNTÂLNIREA ÎN STEPĂ

O lună mai târziu, către începutul primăverii, atunci când iarna începe să se înmoaie, m-am întâlnit cu Horia, fratele meu.

Ne retrăgeam. Mergeam pe jos prin noroaiele interminabile ale acestui sfârșit de iarnă, tragică. Lăsasem în urmă sute de kilometri pline de morți și de răniți netransportabili sau netransportați, răniți pe care nu-i puteam deosebi de morți sau lăsați pe câmpul de bătălie, pentru că părăsisem câmpul învinși. Lăsasem prizonieri zeci de mii de oameni cu care plecasem, fusesem împreună. Uitarea lor o luasem cu noi, răsărind în sufletul nostru sentimentul fericirii revederii celor de acasă. Poate mai simplu, eram veseli că scăpasem. Bucuria aceasta o purtam fiecare în noi, nu o arătam, era un sentiment ascuns. Așa credeam fiecare. Și totuși era o imposibilitate, nu se putea acoperi. Fiecare mișcare, fiecare vorbă era un semn al fericirii. Desigur ne părea rău de toți, dar ne părea bine de fiecare din noi.

Mergeam repede de frica surprinderii, dar nu mergeam la o distanță de sat învecinat de adversar. În satul vecin știam că poposește un regiment din divizia noastră sau dintr-o divizie de a noastră, din corpul nostru de armată. Nu ne mai întâlneam cu nemții. Nu mai primeam aprovizionare de la ei. Știam că nu mai puteam fi întorși și să dăm bătălie și să ținem front. Seara în cantonamente cădeam obosiți de oboseala drumului, dar nu și de frică. Climatul moral se schimba. Nu mai eram niște animale gonite și încolțite din toate părțile, deveneam din ce în ce o armată, care se întorcea acasă învinsă, însă care își făcuse datoria și n-avea ce să-și reproșeze.

Și apoi toți presimțeam apropierea primăverii. Eram oameni tineri și și în noi, ca în natură, seva nouă începea să urce și valul de înnoire ne ștergea amintirile și ne făcea să ne gândim la viitorul nostru. Vom ajunge acasă, ne vom îmbăia, vom scăpa de păduchi, vom lua schimburi curate, ne vom culca în paturi curate, vom bea vin și vom mânca pâine albă cu carne proaspătă. Atâtea fericiri, atâtea plăceri! Și apoi fie ce-o fi. Asta era toată filosofia, simplă, deci adevărată.

Într-o seară am aflat că, într-un sat vecin, se găsește regimentul de artilerie, din care făcea parte fratele meu Horia. Nu-l mai văzusem de doi ani. Nu mai știam nimic de el, din momentul când intrasem în campanie. Ultima oară îmi venise în minte, atunci când se adusese o cantitate de răniți de la divizia lui la ambulanța noastră, urmarea unui atac rusesc. Atunci îl căutasem cu groază în tot câmpul acela plin de gemete, sânge, miros de carne arsă și oameni mototoliți pe târgi sau pe mantale. M-am învoit de la nea Mitică, să plec călare, să-l aduc pe fratemeu, să mănânce seara la noi. L-am rugat pe Taină bucătarul, să ne pregătească o masă bună ca pentru un musafir. Am încălecat pe un cal bun cu șea proastă și am plecat singur.

Drumul nu se făcea din capul satului, ci pleca peste câmp, din coasta lui. Acolo în stepă, când mergi, mergi altfel decât pe drumurile câmpiei noastre. Cunosc de mic Bărăganul,

am umblat călare în întinsul acesta plin de grâu și de flori. Cunosc aburul de toamnă, care se chiamă apa morților, cunosc mersul păsărilor și vorba lor, am petrecut nopți culcat pe pământ, cu calul priponit, să pască în apropiere, luminat de lumina puternică a lunii, am văzut răsărituri și apusuri de soare, cunosc bine câmpia grasă, plină de mirosuri puternice și suave. Oriunde te afli pe ea, știi unde ești, ai puncte de reper. Vezi mereu un capăt de pădure, un puț, un copac pe care-l cunoști după coroană sau după cântatul păsărilor care sălășluiesc în el. Dacă nu vezi case, vezi colibe sau bordeie de unde se păzesc pepenăriile sau țarcuri unde se strâng oile. Ici este răscrucea hoților, colo a înțărcat bălana popii, în spate se deschide lunca Călmățuiului, dincolo, departe, se vede Moara Miresii, a Vulpii sau a lui Andrei Chiorul...În câmpia din Sudul Rusiei, în stepă, nu vezi altceva decât pământ asemeni cu el însuși, oriunde întorci ochii. Cu timpul, mergând, nu mai ai senzația că ești pe pământ, ci pe mare. Nu mai mergi, plutești. Chiar începi să vezi valuri. Este atât de real ce spun, încât am văzut de nenumărate ori artileriștii noștri, neputând să ochiască decât pe țeava tunului, ca pe vremea lui Napoleon, nu așa cum se trage acum trigonometric, neavând în afara gurii tunului și a țintei un al treilea punct de reper.

Așa că îndată ce am pierdut din vedere satul din care am plecat, am fost cuprins de marea stepei, am început să plutesc în ea, să fiu dus în derivă de valurile ei. Am mers un timp așa în direcția în care am fost îndreptat. La un moment dat am dat de niște viroage adânci, în care scoborându-mă, am crezut că sunt în munți. M-am urcat și am simțit apropierea satului după mirosul fumului de bălegar și zgomotul pe care-l fac oamenii și animalele, foindu-se în viața lor comună. Este un zgomot plăcut cu tonalități catifelate pentru auzul omului: lătratul câinilor, gâgâitul gâștelor, mugitul vacilor, nechezatul și tropăitul cailor deodată cu țipătul de joacă al copiilor, claritatea glasului femeilor și timbrul de clopot al vocilor bărbătești... În

curând, ca o pată multicoloră pe linia orizontului, am văzut satul. Apropiindu-mă am început să disting casele şi obişnuita înghesuială de cai, tunuri şi căruţe a unui bivuac de artilerişti. De departe pestriţarea aceasta de acuarelă părea pitorească. În apropiere, casele cu spoială jupuită de vreme şi de iarnă, noroiul acestui sfârşit de iarnă, murdăria adusă de mulţimea cailor şi a oamenilor, nu mi-a mai plăcut. La primul om întâlnit, am întrebat de sublocotenentul Horia Muşeţeanu.

– A! Dumnealui este mai încolo, mergeţi pe uliţă drept până la divizionul al doilea, acolo întrebaţi şi oamenii vă vor spune.

– Dar îl cunoşti?

– Se poate! Dumnealui, care ne-a scăpat pe toţi.

– Cum v-a scăpat, bre omule, pe toţi?

– Da! Dumnealui. Dar dumneavoastră cine sunteţi, de nu ştiţi?

– Eu sunt fratele său, doctorul Crişan Muşeţeanu.

– Să trăiţi dom'doctor, dar aflaţi că dumnealui, acum e locotenent, comandant de baterie şi nimeni nu-i mai zice nimic, pentru că, cum ştiţi ... dumnealui ne-a scăpat pe noi toţi de dincolo de Tîncuţa, când am venit toţi grămadă spre Rostov cu ciolovecii ca ciorile în capul nostru, de nu se mai vedea om cu om ... Din ce divizie sunteţi?

– Din a doua.

– Şi nu ştiţi? Că doar eraţi la stânga noastră, când s-a rupt frontul şi-am început să fugim care încotro. Dumnealui, bietul, a rămas în urmă cu patru tunuri, de ne-a salvatără pe toţi şi pe dumneavoastră şi pe noi toţi.

– Bine, am zis, am să vorbesc cu el.

Am plecat în nedumerirea bietului român, care nu pricepea cum unul din a doua şi frate cu dumnealui, nu ştie nimic de dumnealui. În capul uliţei am găsit un fanion cu „Div. II", şi curând şi bateria întâia. Imediat şi comanda bateriei. În curtea fără gard a unei case de pământ, o zarvă de lucruri de

gospodărie rămase pe afară, o găleată în care se da de mâncare la cai, o căruță fără șopron... și în perfectă ordine bateria întâia. Înăuntru se intra pe la vacă, apoi odaia obișnuită cu ferestrele mici și vatra mare. Era cald, mirosea a vacă și tutun. La o masă, frate-meu cu uniforma soldățească, deschisă la gât, făcea o partidă de cărți cu o seamă de alți ofițeri, subofițeri sau simpli gradați. Se ridicară toți și plecară, îndată ce m-au văzut pe mine. Frica de inspecție sanitară. Lăsară comandantul singur să se descurce cu doctorul. Horia era slab și grav. Avea aspect de comandant.

– Cum ai aflat de mine? Începu el.

– Ni s-a spus că divizia a patra e lângă noi. Am venit să te iau. Ești invitat la noi.

Am plecat după mai puțin de jumătate de ceas de la venire. Calul meu era tânăr și voinic și făcuse numai cincisprezece, douăzeci de kilometri. Mâncase și băuse în baterie, putea merge bine. Și totuși am întârziat. A venit peste noi amândoi noaptea. Colac peste pupăză, mi s-a rupt chinga de la șea. Horia a știut s-o lege și-am plecat mai departe. Mă bucuram că sunt cu el și că nu mi se întâmplase când eram singur. L-am văzut atunci, cât de bine se pricepe la cal și călărie. Reflectam singur în gând: asta pentru că este ofițer adevărat, nu ca mine medic.

Mi s-a părut curios, că odată cu căderea nopții, am pierdut vraja de mare a câmpiei ruse și am început să călătorese pe un loc cu indicii. O piatră, un șanț, un glod, un băț. Când am ajuns la viroagă, caii s-au înfiorat de adâncime. Eu am descălecat și cu caii de dârlogi, am scoborât și urcat viroaga. Am ajuns la masa de seară la timp. Taină a fost la înălțime. Ne-au dat salată de boeuf, o friptură de gâscă și o prăjitură. Am băut rom și coniac. Frate-meu ne-a povestit, în timp ce beam cafele și fumam țigări de foi.

Am stat târziu. Povestirea a cuprins pe toți băieții batalionului nostru. Întâi ordonanțele, furierii și bucătarii, care

mâncau în odaia vecină s-au strâns în uşi şi ascultau cu gura căscată. De la un timp, prin fumul de ţigare, am văzut bucătăria plină de oameni ca şi camera de alături. Seara lua turnură odiseică. Povestirea am spus-o şi eu, aşa cum am auzit-o în noaptea aceea. Ne-am culcat în camera lui nea Mitică, pe jos, pe vestita mea saltea, făcută din foaie de cort şi lână tăiată direct după oaie. Am simţit şoareci, care alergau peste noi. Nu ne-am sinchisit de loc. Mă simţeam fericit că dorm cu frate-meu lângă mine. Îmi refăceam scenele copilăriei noastre, bătălia cu grecii, aşezaţi spate în spate. Asta s-a întâmplat la Galaţi, în faţa şcolii greceşti. Bătălia cu ... imaginile au început să se învârtească. Am adormit.

A doua zi am luat cafeaua cu lapte împreună. Lui Horia i-a dat Taină tot caimacul după lapte.

Horia a plecat ca un domnitor, înconjurat de întreg batalionul, ba şi de oamenii din alte unităţi, care auzind poveştea peste noapte sau de dimineaţă, ţineau să-l cunoască. L-am condus, până la începutul drumului în stepă, cu toţii.

A plecat singur, legănat de calul său ca o barcă pe valurile mării.

DER GOLDENE FASAN

Mergeam repede prin Stepa Nogailor spre Nipru, de-a dreptul spre Bereslav. Pustiul Nogailor, un pustiu de case, de pomi, de râuri. O masă simplă de pământ cu iarbă şi puţină zăpadă. Peste această întindere stearpă, coloana noastră se grăbea cu iuţeala fricii. Făceam adesea cincizeci de kilometri pe zi. Seara cădeam rupţi. Mă minunam pentru grija pe care o mai puteau aveau oamenii pentru căruţe, pentru cai, pentru buna orânduire a hranei şi a înevartiruirii. Eu eram năuc de oboseală,

mă dezbrăca și mă culca Goga. Prin satele prin care poposeam mai găseam rătăciți, nemți în cvartiruri pe la hazaice. Nemții ăștia erau oameni buni, cum se spune pe la noi, țărani și ei, trimiși după fân și care se înțelegeau foarte bine cu rușii. Dar mai erau și alți nemți, șmecheroși, din cei care țineau orânduirea înapoia frontului; oameni de-ai regimului care nu văzuseră niciodată frontul, puși pe trai bun, încolo incapabili și impertinenți. Cu aceștia am ajuns să ne certăm pe case și cearta se termina cu grenade. Nu voiau să cedeze nimic din culcușul lor, invitând pe ai noștri să doarmă „unde vor", toate fiindu-le lor „egal". Erau așa de proști și de închipuiți încât nu-și dădeau seama că nu le poate fi „egal" unui batalion care venea de pe front, pentru care o viață de om nu mai conta așa de mult, hotărât să-și facă loc de culcare.

Noi fugeam repede, bătuți măr, cu coada între picioare, dar de mâncat mâncam bine. Nu mai aveam nici o legătură cu nemții, care vorbesc de legăturile oficiale. Ne feream și de serviciile oficiale românești așa că nu primeam mâncare de la nimeni. Mâncam din rezervele noastre și din rezervele hazaicelor. Foamea și frica ne făcea surzi la vocea conștiinței. Atunci am mâncat cele mai multe găște din viața mea. În fiecare zi una, grasă, gustoasă, prăjită cu coajă și separat ficatul și oăle găsite în ea. Până la sfârșit ajunsesem să mănânc numai ficații și ouăle. Bogată pustia tătarilor Nogai și destulă pagubă au făcut și ei Țărilor Române, ne liniștea noi sufletele. Nu prea aveam pâine. Am mâncat pesmeți din rezerva lui nea Mitică. Nu se uitasc nimeni până atunci la ei, cu toate că-i căram de la plecarea batalionului din țară. Apoi ne-am ospătat cu mălai copt pe la hazaice. Începuse să ne fie foame de pâine. Într-o zi am ajuns într-un sat mare. Avea case și garduri de piatră. Pe o înălțime, ca o acropole, o curte cu ziduri înalte ca o cetate. Din apropierea lor se vedea departe linia de argint a Niprului, mărginită de dunga groasă, tête de nègre, a crângurilor din lunci. Înălțimea, privelișlea, zidul de piatră, totul dădea senzația de măreție. Ni

s-a spus că era satul de reşedinţă a unui prinţ, care iarna stătea la Petersburg şi vara aici, la el la moşie. Tot pământul până la Nipru şi în lături cât se vedea cu ochii, şi şi mai mult, fusese al lui. Acum, acolo la curte, era un neamţ, om mare, boierul care conduce totul prin partea locului.

Poate oboseala, poate emoţia întâlnirii strălucirii trecutului, ne-a îndemnat să ne hotărâm pe mâine mersul la acest boier, să-i cerem pâine.

Ne-am culcat în poveştile despre boierul de demult şi cel de acum. Cel de demult îşi pierdea, în aburul trecutului, toate colţurile, era blând, avea familie. Fete multe şi frumoase. Vorbea ruseşte cu ţăranii lui şi franţuzeşte cu ai lui.

Actualul era singur, dar avea harem, fără copii. Strânsese la el la curte tot ce era mai frumos, de partea femeiască, din sat şi din împrejurimi.

Am adormit în poveşti şi povestiri. A doua zi de dimineaţă nea Mitică m-a luat pe mine interpret şi pe Cristescu adjutant să ne înfăţişăm la curte. Vremea mocnea. Din cămaşa de zăpadă ieşeau petecele de pământ negru. Deasupra câmpiei plutea aerul subţire care prevesteşte dezgheţul şi sfârşitul iernii. Mergeam pe jos toţi trei, prinşi de povestiri, de peisaj, de soarta noastră. Am bătut la poarta curţii. Ne-a deschis un rus bătrân, care într-o nemţească aproximativă, ne-a spus că der Stabfeldführer sau cam aşa ceva, s-a sculat, a făcut inspecţia la cai şi acum va merge să mănânce în marea sală de mese. Am spus cine suntem şi moşul dând din umeri ne-a arătat încotro s-o apucăm. Curtea era mare. În mijlocul ei casa, cu un singur etaj şi cu o terasă acoperită în care te urcai pe câteva trepte de piatră. Am intrat într-un fel de hol central. Pe jos un parchet compus din rotocoale şi stele în mai multe culori. La dreapta am dat într-o sală mare, probabil fostul salon. Aici era aşezată, în fund, o tribună, un podium, pe care era o masă. De tavan erau agăţate tot felul de steaguri şi insigne. Pe podium, foarte multe femei tinere pregătind masa. O adevărată forfotă tăcută. După ce am

intrat noi, a apărut ca din culise neamțul, masiv ca un porc mistreț, puțin încărunțit, foarte roșu la obraz, îngreunat de grăsime, semeț și plin de el. Der goldene Fasan, cum le ziceau nemții ăstora. Când a intrat nu ne-a băgat în seamă. S-a așezat în mijlocul mesei, și s-a apucat să mănânce tacticos. Eu am înaintat spre el, i-am urat poftă bună și i-am spus cine suntem. Der Goldene Fasan a ridicat ochii cu gene bălane, din farfuria albă și în albastrul lor am cetit întâi mirarea și apoi o furie oarbă. Mi-a strigat:

– Ieși (...raus, adică heraus)!

De la început nu am înțeles, dar când a repetat ca un nebun:

– Ieși! Ieși!

Și l-am văzut că se scoală să vie la mine, am înțeles și mi-am pierdut și eu firea. Am scos pistolul și l-am armat. Neamțul a auzit țăcănitul cocoșului și s-a oprit. Se vede că aveam o mutră așa de fioroasă, că s-a speriat și a căzut înapoi pe scaun. Nea Mitică era lângă mine, a pus mâna pe mine și m-a mângâiat cu binișorul:

– Lasă doctore, că-l dichisim noi bine și fără pistol.

Furia din mine se dezlănțuise deja, nu se mai putea opri. Am sărit la neamț pe treptele podiumului. Ochii porcini au tresărit.

– Vorbim după ce mănânc, a șuierat el.

– Să ne dai întâi ce trebuie, că te împușc ca pe un câine, porc de câine ce ești. Acum imediat.

Neamțul s-a ridicat grohăind. Cu revolverul în mână îl duceam ca pe un prizonier. Ne-a dat câțiva saci de făină de grâu și de păpușoi. Pe măsură ce timpul trecea furia se potolea. A început să ne povestească de ce grozav administrator și ce perfectă administrație face el aici. Strânsesem mult de tot, avea hambarele pline de grâu și de porumb, dar de vreo două săptămâni nu mai trece nici un tren și nici un camion să le ridice. Nu-și dădea seama în ce situație era. Am vorbit și eu cu el.

– Dumneata ştii de ce nu vine?

– Nu, dădu din umeri liniştit. N-are importanţă, aştept.

– Dumneata ştii că s-a tăiat linia de cale ferată la Niepropietrovsk?

– Nu, dar n-are nici o importanţă, ai noştri o vor elibera.

– Ştii că a căzut Stalingradul?

– Nu, dar n-are nici o importanţă, probabil că nu ne-a trebuit. Dacă ne trebuie, Führerul porunceşte şi-l luăm.

– Dragă domnule, ruşii au pornit o mare ofensivă şi ne-au bătut rău de tot.

– A! Pe dumneavoastră românii, nu pe noi.

Mi-am închipuit că e nebun. El foarte calm ne invita să bem.

– Ştii ce? Ne-am împăcat, tot mi-am stricat cafeaua de dimineaţă, hai să bem un şnaps. Şnapsul de ora zece. Aşa e tabietul meu, îmi fac poftă de mâncare pentru prânz. Ştiţi mie îmi place foarte mult să am tabieturi.

Am mers cu el la şnaps. Nu te puteai supăra pe un idiot ca ăsta. Am intrat din nou în sala de mese. A bătut din palme. A apărut o sumă de femei şi la un semn au strâns masa şi au aşezat alta. Masă rusească cu tot felul de mâncări şi de băuturi. În faţa lor neamţul s-a dezlănţuit la mâncare şi la băutură. Sfărâma cu putere în fălcile lui largi bucăţi mari de pâine acoperite gros cu unt şi cu felii groase de şuncă. Dădea peste cap cu repeziciune uluitoare, pahare mari cu şnaps. Mâncatul şi băutul îl aprindeau, îl făceau volubil şi foarte sprinten. Vorbea singur şi-şi construia judecăţi de valoare.

– Ce-mi spuneţi dumneavoastră e imposibil, dar absolut imposibil. Ai noştri luptă după planuri dinainte stabilite. Ceea ce se întâmplă este ştiut, a fost calculat şi executarea e perfectă. Aşa suntem noi. Mă mir cum vă puteţi închipui că am cedat Stalingradul, fără să fi fost dinainte stabilit. Spre exemplu, spun eu aşa de la mine, fără să am pretenţii, am fost până la Stalingrad ca să arătăm că mergem până unde vrem noi; dar ce

interese avem noi să stăpânim o pustie. Ne întoarcem înapoi în culcușurile noastre în Ucraina și iată că adversarii noștri strigă că ne retragem, că suntem bătuți. Nici gând, nici vorbă. Soldatul german nu este niciodată înfrânt. Führerul a spus-o de atâtea ori.

Vorbea singur, mânca și bea.

– Am fost și eu pe front în 1914. Acum sunt administrator într-o organizație specială pentru strângerea recoltelor în Rusia.

E drept că nu mai avea legături și nici un ordin, dar o să-i vină. Nici radio nu mai ascultase de luni de zile. Fusese foarte ocupat cu umplerea hambarelor. Acum poate să aștepte, relaxându-se cu un șnaps, cu unt, cu șuncă, cu femei. Rânji lubric.

– Așa sunt luptătorii, luptă și apoi au drepturile lor.

Chiar nemții îi disprețuiau, poreclindu-i „der Goldene Fasan". Am plecat fără să-i dăm mâna, zicându-i numai la revedere. N-a observat. Fazanul de aur mânca, bea și vorbea.

În comandamentul nostru ne așteptă mâncare caldă, românească, cu pâine. Paturile erau calde. Nea Mitică considera că ne putem odihni o zi, având în vedere că suntem la câteva ceasuri de podul de peste Nipru. Ziua se mărise binișor. Eram în februarie. Înserările albastre scoborau înspre mare cu grație feminină. Vântul se subțiase și înmuia fața albă a zăpezii înnegrind-o. Se presimțea marea schimbare la față a firii.

Eram obosiți, am dormit după masă mult. Nu înserase încă, soarele se mai uita la pământ. Ne-a bătut în geam cineva. Dormeam cu nea Mitică. Goga s-a dus să vadă cine e afară. Era fazanul de aur. A intrat țanțoș.

– Am să vă spun o mare noutate.

!? Ne-am ridicat amândoi din perne.

– China naționalistă a intrat în război alături de Japonia.

Nea Mitică s-a lăsat înapoi în perne și i-a spus:

– Ei și?

– Cum? Dar asta înseamnă un potențial uman imens.

– Şefule, ascultă ce-ţi spunem noi, situaţia e grea, e foarte grea. Lasă China, că e pe partea cealaltă a pământului.

– Domnule doctor, se răţoi fazanul la mine, ascultă ce-ţi spun eu. Am deschis şi eu radio-ul după nu ştiu câte luni. Situaţia noastră e strălucită. Niciodată n-am fost mai tari ca acum. Führerul a spus-o acum într-un mare discurs.

– Doctore, dă-l în mă-sa cu Führer cu tot, că e prea tâmpit, răsuflă îmbufnat dintre perne nea Mitică.

Am dat din umeri şi m-am lăsat şi eu în perne.

– Goga, fă-ne cafele, a poruncit nea Mitică.

Neamţul a avut impresia că ne-a convins. A băut cafeaua şi a plecat, invitându-ne la el. Nu ne-am mai dus. Seara nea Mitică a dat ordine. Plecăm iarăşi de cu noapte pe nesimţite.

Am trecut Nipru la Bereslav când se lumina de ziuă. Soarele roşu, pe jumătate ieşit din capetele violet ale pământului, ne lumina din spate. În depărtare, iepurii cuminţi stând pe labele dinapoi şi în coadă, ne priveau miraţi. Oamenii au vrut să tragă. Nea Mitică i-a oprit.

– Nu trageţi mă, că vine primăvara şi încep şi ei prăsitul. E păcat.

Din coada coloanei ne-a venit vestea că neamţul cel gras vine şi el într-o căruţă. Am stat în capul podului să-l vedem. Era schimbat. Se făcuse brusc, peste noapte, mai mic, se sbârcise, părea un moşulică rebegit.

– Ce faci şefule, unde o întinzi, l-am întrebat.

– Am primit ordin astă noapte să mă retrag. Ce să fac, domnule doctor, aşa e războiul.

I-am dat pace, era prea prăpădit.

DRUMUL SPRE NICOLAEV

A fost un drum scurt. L-am făcut numai în două etape. Acum mergeam şi mai repede, să ajungem la ai noştri pe Bug,

să-l trecem şi să ne simţim în siguranţă. Cele două etape au fost de cel puţin cincizeci de kilometri fiecare. Ziua era mai lungă, şoseaua mai bună. Ziua era aşadar bine întrebuinţată. Seara însă eram aşa de obosiţi, că nu ne mai trebuia nici mâncare, nici băutură, nici hazaice. Cădeam şi ne trezeam a doua zi. Cred că n-aveam nici santinele. Puteau să ne omoare rusoaicele cu copiii lor. Nu s-a întâmplat nimic. Sufletul rus, curios pentru noi, dar ce complicat încă pentru europenii vestici, n-a fost turburat de prezenţa noastră. S-a scris şi s-a vorbit enorm de mult, la un moment dat, despre „l'âme russe". A fost o modă chiar, atunci când romanul rus, la sfârşitul secolului trecut a decis soarta romanului în general, gen literar în criză în Franţa, după Balzac, Stendahl şi Flaubert. Moda a devenit o nebunie atunci când Parisul a fost invadat de refugiaţii ruşi, care dădeau un pumn de briliante pentru câteva sticle de cognac şi a doua zi se angajau măturători de stradă sau şoferi. Propaganda nazistă reuşise să transforme opinia publică şi să facă din noţiunea de „âme russe" o gogoriţă. Şi totuşi noţiunea asta este o realitate în care sunt cuprinse şi naivitate, şi bunătate, şi cruzime, şi violenţă. Amestecul e făcut în diverse feluri, nu e unul singur. Îmi aduc aminte de un doctor mare din Bucureşti, mare amic al francezilor şi bun cunoscător, mai ales, al Parisului, că-mi zicea: „Parisul este o mânăstire şi un lupanar, depinde pe poarta pe care intri în el". Aşa şi sufletul rus, depinde pe unde intri în el şi care strună o atingi. Este un amestec care-ţi dă răspunsuri la care nu te aştepţi, care are toate cele ce se află în sufletul fiecărui om, dar mult mai fierbinţi. Rusul este şi foarte naiv şi foarte bun şi foarte crud şi foarte violent.

Între noi se afla un ofiţer. Era rezervist. În civilia lui era moşier. Nu ştiu cum n-a putut să se învârtească şi să nu facă războiul. Probabil că aşa a vrut el, că l-a făcut din plin de la început până la sfârşit, din greu, comandant de companie. Un om tânăr încă, împrejur de treizeci, treizeci şi cinci de ani, blond, cu ochi albaştri, chel, mărunţel şi ciolănos. Nu se ferea

de moarte, dar îi plăcea viața bună. Oriunde se afla își făcea „comod" și gusta tihna și odihna. Nu simțea niciodată că face ceva rău. Era de o seninătate impresionantă. N-avea milă de nimeni și de nimic. Omul ăsta cinic din firea lui, inventase în lungul drum de întoarcere un procedeu de care era foarte mândru. Cum ajungea seara în cantonament, arăta hazaicei pătura și-i spunea că o are de vânzare și o vinde pe mâncare. Cerea foarte puțin, un kil' de lapte, o gâscă, câteva mărături. Hazaica se prindea, lua pătura și-i dădea cu ce se învoisc. El se trântea în așternut și aștepta cu plăcere să se frigă gâsca, să se fiarbă laptele. Le mânca, împărțea ordonanțelor, se culca și a doua zi pleca senin, în plânsetele hazaicei, căreia, peste noapte i se furase pătura. Pătura o fura el. Seară de seară a repetat acest procedeu cu același succes. Când ceilalți îi atrăgeau atenția asupra mârșăviei „procedeului", el răspundea cu calm indiferent:

– Îi bag în mă-sa pe toți rușii. N-au nimic uman în ei și mă port cu ei la fel cum mă port cu animalele de care nu am nevoie.

Disprețul acesta profund și atotcuprinzător de tot ce e rusesc, rușii îl simt și sunt foarte turburați. Se simt năpăstuiți și uriți de toți străinii și reacționează copilărește de violent și crud. Prăpastia neînțelegerii sufletului lor se adâncește și mai mult. Totul ia aspect de cerc vicios. Rușii devin mai violenți și mai cruzi și așa mai departe. Dacă îl privești ca pe un semen de al tău, un frate, un om ce nu putea fi disprețuit și trecut în rândul animalelor, dacă rusul simte sau vede cel mai mic semn de prietenie sau afecțiune față de el, devine în mod copilăros de bun și-ți poartă un amor de o fierbințeală de neînțeles pentru cei de dincoace de Nistru.

Dacă-i compari cu francezii, s-ar părea că rușii au fost mai puțin cruzi în timpul revoluției lor. Se zice că Alexandru întâiul a omorît pe taică-său, e sigur însă că Napoleon a omorît pe ducele de Enghien.

Revoluția și ideile îmbată oamenii și oamenii fac prostii, dar pentru asta nu sunt mai puțin oameni ca noi ceilalți.

Ruşii sunt mai expansivi şi mai impresionabili, au o doză mare de actorie în ţinuta lor, asta însă nu-i scoate din lumea europeană. Trebuie să nu se uite niciodată că cei care au înmormântat imperiul otoman sunt ei. Neamul lor este acela care a dat cel mai mult sânge în lupta cu necredincioşii. Structura lor socială, cu o pătură ţărănească foarte groasă îi înfăţişează mai grosolani şi mai puţin suportabili pentru cei de la vest de ei; puse, calităţile lor în cumpănă cu defectele, balanţa înclină spre bine nu spre rău. Ca orice realitate şi existenţa lor nu e turburată nici de prostii, nici de revoluţii, nici de războaie. Sunt tineri şi puternici şi de câte ori nu se va ţine seama de această realitate, se va merge la grave catastrofe. Putem fi, bineînţeles, în dezacord cu politica lor sau cu regimul lor, dar în nici un caz nu-i putem ignora ca neam. Campania de iarnă din Rusia, când am cunoscut Rusia de la Odessa până la Stalingrad, m-a învăţat cum trebuie să mă port cu ei şi cum trebuie să-i consider. Neamul rusesc este un neam mare, face parte din familia cea mare a popoarelor Europei şi manifestările lui fac istorie. Ofiţerul cu pătura nu avea dreptate nici s-o vândă, nici s-o fure, nici să-i dispreţuiască pe ruşi. Mi-am adus aminte acum de el, pentru că între Bereslav şi Nicolaev, poate de oboseală, poate pentru că era o regiune extrem de săracă n-a mai manipulat procedeul cu pătura. Cu atât mai bine.

Când în seara zilei a doua am văzut Nicolaevul şi podul de pontoane peste Bug, construit de nemţi şi rămas acolo din timpul războiului celălalt, ne-am simţit salvaţi. Probabil acelaşi sentiment l-or fi avut şi grecii de sub comanda lui Xenofon atunci când au văzut marea.

Era prea târziu să-l trecem. Ne-am adăpostit în nişte colibe prăpădite din marginea Nicolaievului şi de abia a doua zi de dimineaţă l-am trecut.

La capătul celălalt al podului flutura steagul românesc, sentinelele erau româneşti, funcţionarii români şi ne-am simţit dintr-o dată în ţară. Ni s-au împărţit pâini din brutăriile româ-

neşti. În cvartiruri am avut senzaţia proprietăţii, am început să avem relaţiile obişnuite ale ţării noastre, am fost profund fericiţi. Satul de dincolo de Nicolaiev şi de pod era în administraţie românească şi era plin de trupe româneşti. Ba erau şi foarte mulţi ţigani. Ce o mai fi şi cu ăştia pe aici?

La o căruţă s-a rupt o roată. Iancu ţiganul, meşterul nostru, eroul trecerii mării de Azov, nu putea s-o repare singur. A găsit imediat un ţigan român împreună cu care s-o poată da de cap. A venit cu el la comandant. Între ei vorbeau ţigăneşte, cu nea Mitică şi cu noi româneşte curat. Ţiganul era rotar şi trebuia să potrivească în obadă nişte spiţe peste care Iancu fieraru să tragă o şină înroşită.

– O poţi face mă? Întrebă nea Mitică.

– O fac, dom'căpitan, cum să n-o fac pentru armata noastră.

– Dar n-avem cu ce ţi-o plăti, îl încearcă nea Mitică.

– Nu-i nimica, domnule căpitane, o fac de sufletul morţilor, că tare mulţi muriră pe acolo unde se închid cerul cu pământul. Dar şi ţiganii noştri muriră pe acilea, săracii.

– Dar de ce muriră, măi?

– Dă frig conaşule, dă frig, că n-am avut în pustia asta lemne. Am ars întâi ce brumă de garduri aveau cioloveci p-acilea şi astea erau puţine şi după aia am pus casele pe foc.

– Aţi ars casele? Cum, aţi dat foc la case?

– Nu boierule, câte puţin, câte puţin. Întâi acoperişul, apoi căpriorii, apoi pereţii, până n-a mai rămas nimic. Că ştiţi, noi ţiganii suntem răi de frig.

– Bine, măi neică, dar cum aţi ajuns voi pe aici?

– Păi ne-a adus dicoratul!

– Cine-i dicoratul?

– Păi domnul mareşal.

– Dar de ce v-a adus, omule?

– Păi cică să-i „civilizăm" pă prăpădiţii ăştia de cioloveci.

Am râs și noi și tot batalionul și țiganul cu toată osârdia lui, ieșită ca din pământ în jurul său. Nu știu ce-o fi fost în capul nemților cu țiganii, noi ne-am înțeles bine cu ei. Poate or fi un rău, dar nouă ne sunt necesari, fac parte cu noi din aceeași comunitate. Ne-a reparat țiganul roata și a căpătat de la noi, mălai, pâine, ba și carne.

Și am plecat mai departe, cu binișorul, cu cățel și purcel. Vremea, și ea, mergea repede spre primăvară. Dimineața cântau ciocârliile. Cerul se însenina din când în când și apoi un vânt îl acoperea din nou cu nori. Nori puhavi, albi și rotunzi, nu mai era pânza omogen cenușie. Ba când bătea Zefiru, subțire și cu sunet de viori în el, împrăștia din nou norii și se făcea un cer curat și albastru... nu totuși chiar așa de albastru ca în țara noastră.

– Îl vedeți, îmi zicea Goga al meu, bate-n verde, nu e ca pe la noi. Hotărât asta nu e țara noastră.

Am dat și de sate românești. Vorbeau românește de se stricau oltenii de râs. „Auzi satule cum șâșâie ca gâscanii și rostogolesc vorbele cu prunele în gură."

Oltenii iuți și agerî începuseră să jecmănească pe frații lor de acolo, mai blânzi și mai înceți.

Erau sate românești, în adevăr, dar nu era Țara Românească, nici în peisajul lipsit de păduri, nici în cerul lipsit de adâncime și strălucire și nici în felul oamenilor, vreau să spun al românilor de acolo și nici în pământul gras ca o untură și negru ca fundul ciaunului.

– Domnule doctor, îmi mărturiseau oltenii, ăsta nu e pământ, e unt. Ia uitați-vă cum lunecă între degete.

Îl luau și-l întindeau pe palma stângă potrivindu-l cu degetele mâinii drepte, parcă, în adevăr, ar fi întins unt pe pâine.

Când a venit ordin la batalion, să fie înscriși pe listă cei ce vor să ia pământ în Transnistria, toți oamenii s-au înșirat în front.

– N-aveți, mă, pământ pe-acasă?

– Avem domnule căpitan, dar e puțin și nu e ca ăsta. Și apoi avem copii și nu avem cât să dăm și cât să trăim și noi.

– Vreți pământ cu toții, bine, veniți și stați aci?

– Vrem pământ cu toții că este și e și bun.

– Dar de stat, stați pe el?

– Stăm!

Lista s-a încheiat și deodată m-am văzut pe mine însumi cum răsar și spun:

– Și eu vreau pământ, domnule căpitan.

– Și tu doctore?

– Și eu.

– Mare comedie și asta. Ce vrei să faci cu el doctore?

– Plugărie, domnule căpitan. N-am dreptul? N-am luptat și eu?

– Ai domnule, cum să n-ai, mă întreb numai ce ai să faci cu el?

– V-am spus, plugărie.

– Bine măi, atunci vreau și eu. Și nea Mitică s-a înscris ultimul pe listă. L-am auzit apoi bodogănind singur:

– Nenorocită pasiune avem noi toți românii pentru pământ. Curios, auzi și doctorul și eu. Mare minune și asta.

În jocul norilor pe cer, într-o zi s-a iscat răscoală. A cântat cintezoiul într-un tufiș.

– Vine ploaie, acum vine primăvara, a psalmodiat Goga.

Așa a fost cum a spus el, a venit ploaia și după ea primăvara cu flori și zumzet de ape desghețate și iuți. Am trăit și fericirea asta deplină. A doua zi pe câmpul înverzit în care oamenii de acolo se agitau cu primele lucrări de primăvară, am văzut dropii. Păsări mari și grele, albe și frumoase. Am scos pistolul din teacă și am tras ochind. Erau departe. Păsările fugiră speriate înghițindu-le grabnic orizontul.

Și așa din una în alta am ajuns la Odessa. N-am stat în ea, am cvartiruit prin preajma ei, pe la Dalnic, prin sate. Într-o

dimineață de tot, cioc, cioc în ușă. M-am sculat din somn și am deschis. Erau trei oameni: o femeie pricăjită, fără vârstă, smulsă și plânsă, un neamț mărunțel și chel, iar fără vârstă și în sfârșit un neamț de vreo cincizeci de ani, mare, puternic, ciolănos și cu o tinichea atârnată de piept cu un lanț trecut după gât. Era jandarm, din cei ce păzesc ordinea în spatele frontului. L-am cunoscut după tinicheaua atârnată de gât.

– Ce vreți de la mine? l-am întrebat.

Neamțul cel mare mă întreabă tărăgănat:

– Sunteți medic?

– Da, și?

– Vă rog mult s-o examinați pe femeia asta.

– Dar ce are?

– Are o boală venerică, care a dat-o acestui soldat german.

– Bine, să poftească înăuntru.

Deodată mi-a răsărit o lumină în minte. Auzisem cuvântul soldat german.

– Și mă rog, pentru ce vă interesează asta? Pentru ce l-ați adus și pe soldatul ăsta aici?

Neamțul cel mare, tot tărăgănat, îmi explica:

– Femeia asta rusă a atentat la sănătatea poporului german. Soldatul s-a culcat cu ea și ea i-a dat o boală venerică. Dacă dumneavoastră îmi confirmați că femeia e bolnavă, judecata e gata și o și spânzur.

– Ce vorbești domnule, și unde o spânzuri? Mă înfiorai eu.

– Colea afară, cum ieșim, în pomul ăsta de aci, îmi arătă el liniștit la copacul plin de vrăbii din fața ferestrei mele. Mi s-a făcut părul măciucă în cap.

– Glumești, ai?

– Eu nu glumesc niciodată când sunt în serviciu.

– Bine, am zis, să rămână aici.

Nemții s-au tras din ușă și smulta a închis-o. Rămași singuri m-am prăbușit pe un scaun. Femeia stătea în fața mea nemișcată.

– Pentru ce te-ai culcat cu el?

– Pentru pâine, e brutar, dar nu sunt bolnavă, scânci ea. Ia ni bălnoi, ia ni bălnoi, plânse nenorocita cu suspine.

– Cine te-a reclamat jandarmului?

– El, suspină iarăşi femeia.

L-am chemat pe neamţul cel mare înăuntru.

– Femeia nu-i bolnavă.

– Nu se poate, soldatul german nu minte.

– Sigur, nu minte, dar poate se înşeală, găsii eu o formulă.

– Îmi daţi în scris?

– Da.

Am scris pe hârtie: „Femeia e sănătoasă". Am pus şi ştampila batalionului meu. Neamţului i-a plăcut treaba asta. I-a dat încredere în ce-i spusesem şi totuşi mai avea îndoieli.

– Dacă ne minţi, o să fie rău de dumneata, mârâi el ameninţător. Luă hârtia şi o puse cu grijă în carnetul de serviciu. Au plecat.

– Goga, dă-mi să beau ceva, am strigat parc-aş fi strigat după ajutor.

– Iată, îmi întinse un pahar cu ţuică.

Goga fusese cu mine în cameră. Nu-l văzusem.

– Bine aţi făcut domnule doctor, fu... mama lui de chelbos. S-o... pe o pâine şi s-o şi spuie. Mare spurcăciune. Doamne iartă-mă!

Urmele războiului abia se mai cunoşteau pe câmpiile din jurul nostru şi muriseră mulţi oameni pe acolo. Neavând ce face, mă plimbam prin pământurile arate de cioloveci. Bărbaţi, femei şi copii se căzneau să zgârie pământul gras şi să zvârle în el sămânţa pâinii viitoare. Minunea uitării, prin grija de mâine, era complet realizată. Pământul se îngrăşase din sângele vărsat în el şi cei rămaşi umblau să-l facă pâine. Ce lucru bun e uitarea, gândeam eu şi ce tragic ar fi să nu putem uita. Am stat acolo în carantină, să ne despăduchem. Odessa era aproape, dar

n-aveam voie să intrăm în ea. Aflând că de la Odessa se poate vorbi cu Bucureștiul, am plecat pe furiș cu Goga, călări, peste câmpuri într-acolo, că pe drum ne ațineau calea jandarmii de pază. Telefonul l-am putut avea abia seara. I-am cerut un pachet cu de-ale mâncării și țigări. Deodată vocea neveste-mi s-a întristat.

– Știi? Neagu a rămas acolo?

– Unde?

– La Stalingrad.

– El era acolo?

- Da, în divizia de cavalerie.

– Vai de mine, n-am știut nimic până acum.

– Noi am știut că am primit o vreme scrisori de la el.

– Bine, dar ce-i cu el?

– Nu știm nimic. Sperăm, poate e prizonier.

Toată atmosfera de acolo de la Stalingrad mi-a năpădit sufletul. El rămăsese acolo și cu mă întorceam. Eram încă legat de bătălia Stalingradului și aveam să rămân așa toată viața. Acolo în Stalingrad rămăsese cumnatul meu Neagu.

CUMNATUL MEU NEAGU

Când am plecat în război am plecat-împreună cu Neagu, cumnatul meu. El ținea pe sora neveste-mi. Familia neveste-mi fusese tare încântată de mariajul Bomboanei, cumnată-mea, cu Neagu. Neagu Sărățeanu, era ultimul dintr-o familie cunoscută, din secolul al șaisprezecelea, cu dealurile cu vii ale Buzăului. Cam de pe vremea când Neagoe Basarab a clădit cu Meșterul Manole, biserica Curții de Argeș. De atunci bărbații din neamul său „au stăpânit pământ și au slujit Țării și Domnului, cu sabia goală în mână". Pământul lor a fost pe niște locuri sărate, Gura

Sărăţii, de aceea neamul lor s-a chemat aşa. Au fost boieri de ţară nu de curte, deci modeşti, destoinici şi înrădăcinaţi în pământurile lor. Aşa a fost şi băiatul ăsta, modest, destoinic şi al pământului neamului său. Era un băiat cu mari legături de familie, era fiul unui om care prin înalta slujbă judecătorească ajunsese regent al ţării, era nepotul altuia, mare politician, ministru de mai multe ori, om foarte bogat şi influent, în sfârşit era şi el însuşi foarte bogat şi cunoscut. Poate s-ar fi cuvenit să fie trimis în foc după ce ar fi avut un băiat. Avea o fată şi a plecat în război la Stalingrad. Nu s-a gândit o clipă, că s-ar putea învârti sau pur şi simplu apăra de o povară prea grea, inutilă şi periculoasă. A plecat la război, simplu ca într-o vilegiatură. În familie a fost un mic scandal provocat de dorinţa lui de a merge la război cu un geamantan frumos. Când am auzit asta, mi-am adus aminte de gentry-ul englezesc, venit în Franţa în 1914, la război, fiecare cu patru valeţi, cu argintărie de masă şi cu rachete de tenis. Au murit aproape toţi. Aşa şi Neagu, voia să plece la Stalingrad cu bagaj frumos, cu aşternut de pat şi cu cărţi de chirurgie. A plecat la sfârşit echipat de mintea bietului meu socru, jupân Gheorghe din Sfântul Gheorghe Nou, cu cizme dublu căptuşite şi cu şubă lungă şi miţoasă. Eu plecasem medic la batalion, el de ambulanţă divizionară. Mi se părea că are mai mult noroc ca mine. Nu fusese nici un aranjament aşa căzuseră sorţii. Am plecat împreună în septembrie 1942. În întunecimea vagonului de clasa a treia îl priveam cum doarme. Neagu avea o figură fină, o amestecătură de copilărie în bărbăţie, aşa cum se întâmplă adesea la bărbaţii tineri. Sprâncenele îi erau groase şi îmbinate deasupra nasului, părul castaniu puţin buclat, stătea ţepos ca o căciulă deasupra unei figuri cu oval potrivit, cu nas fin şi buze subţiri şi frumos arcuite. Era un bărbat frumos, măcar că nu prea înalt şi prea subţire. Când îl văzusem prima dată în viaţa mea, în sala de lucrări a laboratorului de histologie a Facultăţii de Medicină m-a impresionat urâţenia lui. Era student în primul an şi eu tot

student, dar cu patru ani mai în vârstă, serveam ca preparator în acel laborator. Mai târziu mi-am schimbat părerea. Era așa urât, pentru că era teribil de obosit. Învăța greu. Mi-a explicat mai târziu nevastă-mea, cu ea pregătiseră amândoi examenul de admitere în facultate. Învăța însă teribil, cu o voință care-i întrecea puterea. Pe lângă modest și rezervat, era un perfect om de lume. Plecase odată pe munte cu Bomboana, sora nevestei mi, viitoarea lui nevastă, cu nevastă-mea, într-un grup mare de băieți și fete. Era iarnă, el mergea prost. Bomboana la fel. Au rămas în urmă. Nevastă-mea cu un alt doctor mai vârstnic au rămas cu ei să-i ajute. Neagu pierdea puteri din ce în ce, dovedit de frig și de oboseală. A căzut ceață. N-au mai cunoscut drumul. Erau să moară cu toții din pricina lui. Se transformase într-un fel de somnambul, care căta mereu să se ducă în prăpastie. Într-un târziu, câțiva băieți ajunși mai de mult la cabană, i-au căutat, i-au găsit și i-au adus la adăpost. În timpul acela, cât au orbăcăit cu frica morții în ei, Guță n-a scos un cuvânt, nu s-a văitat, a fost calm, moderat și om de lume. Până la sfârșit așa a și murit la Stalingrad.

Dar eu atunci în vagonul de clasa a treia, nu știam ce o să se întâmple și nici nu-mi trecea prin minte să mă gândesc la soarta noastră viitoare. Mă uitam la el cum doarme, și-l invidiam. Avea o fetiță acasă, lăsată în leagăn și pleca la o ambulanță divizionară pe lângă o divizie de cavalerie. Eu, deși însurat mai devreme ca el, nu aveam copii și plecam medic la un batalion de pionieri. Guță, așa-i ziceam noi, făcuse externat și apoi internat de chirurgie, era chirurg, așa că locul lui era la o ambulanță. Știam foarte bine asta și totuși îmi părea rău că el merge mai la bine și eu mai la rău. Și totuși îl stimam. Nu făcuse cel mai mic gest ca să se aranjeze. Plecase senin și încântat că va opera și era fericit că are un copil.

În dimineața drumului făcut împreună ne-am despărțit și de atunci nu l-am mai văzut. Am plecat la Stalingrad și n-am știut încotro pleacă el, așa că atunci când am auzit prin telefon

de la nevastă-mea Valentina, că nu se știe nimic de Guță, am rămas cu gura căscată. Tot atunci, am aflat de la ea că a fost și el la Stalingrad, că a rămas în încercuire, că a scris o bucată de vreme și apoi n-a mai scris.

Neagu rămăsese cu câțiva răniți singur, pe câmp. Plecase cu o căruță de la ambulanță să preia de la divizionul care se deplasa, răniți netransportabili. În ziua aceea, de dimineață începuse atacul rusesc. Era ziua de nouăsprezece noiembrie 1942. El scrisese de multe ori acasă despre acest mult așteptat atac rusesc. Ai noștri erau foarte rari și foarte obosiți. Nu-i schimba nimeni, și cine apuca să plece, în concediu sau rănit, nu se mai întorcea. Oamenii stăteau în gropi la distanțe de peste o sută de metri, trebuiau să sbiere unul altuia ca să se audă. Toată ziua nu-și puteau scoate nasul din groapă, pentru că în fața lor era o școală de cadeți din Stalingrad cu ochitori foarte buni. Aveau și arme cu lunetă. Cum scoteai capul, poc, în frunte și veneai grămadă mort. Noaptea zvârleau ceilalți pământ peste mortul din groapă. Acolo în groapă își făceau nevoile, pe lopată, și apoi le zvârleau cât mai departe. Noaptea mai puteau ieși din gropi să se desmorțească și să mănânce. Asta era în linia întâia. Mai în spate, unde nu te putea ajunge glonțul, puteai privi liniile rusești și, mai ales prin binoclu, să vezi cum veneau ziua și noaptea întăriri de oameni, material de război, muniții, conserve, mă rog tot dichisul unei armate pregătindu-se pentru ofensiva cea mare. Asta o vedeau cei mai din spate, cei din linia întâia auzeau foarte bine forfoteala mașinilor și căruțelor, care veneau, descărcau, plecau, iar se întorceau, fără întrerupere. Așa că între ai noștri, de la mic la mare se știa, că rușii pregătesc o ofensivă de proporții considerabile, o așteptau și știau ce o să se întâmple când va porni ofensiva. Ei erau prea puțini, prea obosiți, prea prost aprovizionați și cu muniții și cu mâncare. Vremea trăgea spre iarnă și ei rămâneau tot cu vestoanele și pantalonii de doc, și ceea ce știau și mai bine era că nu-i schimbă nimeni, că sunt dați aci de țară, ca o jertfă sau ca un

peșcheș. Uite ia-i, dar alții nu-ți mai dau, spusese marele nostru stat major nemților. Luați-i pe ăștia câți sunt, cu ce au și basta. În mintea fiecăruia era ideea că în dreptul lui era pusă o cruce și registre și gata. Cine putea scăpa era bine, cine nu, țara, din urmă, nu mai avea grijă de el. Astfel de vânt bătea printre cei care țineau frontul în fața Stalingradului. Cum era în luna noembrie, zilele se scurtau mult. Nopțile lungi și încă reci nu îngăduiau oamenilor răgazuri mai lungi împreună, ieșeau din gropi, ca strigoii, binișor, binișor, ca să nu-i simtă rusul din față, se târau până la groapa vecină, unde alt strigoi ieșea și făceau sfat până-n zori. Făccau sfat era o vorbă, se strângeau împreună și tăccau. În drum de înapoiere, zvârleau pământ peste groapa de unde nu mai ieșise strigoiul ei. Ce să mai vorbească. Știau ce-o să se întâmple. Vor rămâne toți pe acolo, asta o să se întâmple, și le părea rău. Așa le fusese scris de ursită în soartă și alta nimic. Neagu scrisese toate acestea acasă. Am văzut și eu scrisorile când m-am întors.

În ziua de nouăsprezece noembrie, prin ceață, rușii au pornit la atac. Au venit până la gropi pe nesimțite, grămadă, unii înveseliți, alții beți turtă. Ai noștri au tras, au tras și rușii și, cum erau de zece ori mai mulți, linia întâia într-un ceas n-a mai existat. Cei din spate, artileria și apoi serviciile, s-au pomenit cu rușii între ei. A început debandada; fugea fiecare unde-l ducea capul și ochii. Unde credea că nu-l pot ajunge rușii sau unde nu vedea ruși. Când pozițiile românești s-au desprins și s-au fărâmițat, au pornit la drum și tancurile rusești și a început urmărirea inamicului sau vânătoarea de oameni. Până seara n-a mai știut nimeni de nimic, nici unde e, nici ce trebuie să facă, nici unde să meargă, nici cine îl comandă. Rușii spărseseră frontul între divizia a douăzecea de infanterie și divizia noastră a doua de infanterie. Câteva batalioane din divizia a douăzecea rămaseseră cu divizia noastră, celelalte împreună cu divizia întâia de cavalerie, din care făcea parte Neagu, erau prinse în cleștele rusesc, care se întindea cu viteză spre Don, plecând de

pe Volga. Toată noaptea ai noştri au primit focuri din faţă şi din spate, ruşii şi-au băgat, prin spărtură, trupe proaspete şi tancuri.

În ziua de nouăsprezece noembrie, la câteva ore de la începerea atacului, s-a primit la ambulanţa diviziei lui Neagu, un telefon prin care se spunea că divizionul, nu ştiu care, desprinzându-se din poziţie, are câţiva răniţi abdominal, netransportabili, pe care-i lasă cu un sanitar pe loc, să vie cineva să-i ia. Neagu a pornit într-acolo şi, în jurul amiezei, a ajuns şi i-a găsit. Câţiva şi muriseră, mai erau patru oameni care mai trăiau. I-a suit în căruţă şi a pornit liniştit înapoi la ambulanţă. Cât a venit şi cât s-a întors, a mers într-o larmă şi-o învălmăşeală nemaipomenită. Din toate părţile se trăgea, vedea tancuri alergând în depărtare, vedea pe câmpia întinsă ca palma, grupuri de români fugind, căzând, apoi iar fugind. La un moment dat s-a tras şi după el. Nu a văzut de unde. L-au lăsat în pace apoi, o căruţă cu un om lângă ea fiind un obiectiv prea neînsemnat, poate apărând altul mai important în raza tunului care trăgea. Către seară a ajuns la locul de unde pornise. Nu mai era nimeni acolo. Şi-a dat seama că fusese o fugă grăbită nu o deplasare comandată. Rămăseseră o mulţime de lucruri părăsite, neluate. A intrat în casa unde avea masa de operaţie. A găsit-o. A găsit şi tot ce-i trebuia pentru operaţie. La lumina gazorniţelor, i-a operat pe nefericiţii aduşi, până târziu noaptea, ajutat de sanitar. Spre ziuă a adormit înfundat în paie şi şubă. De dimineaţă s-a sculat târziu. A văzut de operaţi. Mergeau bine. A găsit şi ce mânca, pesmeţi, conserve şi calea. Aveau ţigări. Lui Neagu îi plăcea să fumeze. A fumat liniştit şi s-a gândit singur. Sanitarul şi căruţaşul aveau treburile lor. Au dat de mâncare cailor, au cotrobăit printre lucrurile rămase şi şi-au pus de mămăligă. El fumând îşi făcea socoteala la ce are de făcut. Era singur cu o căruţă, cu ceva alimente şi ceva material sanitar. Avea doi oameni, care liniştiţi de liniştea lui, puteau să-l ajute şi avea trei, patru oameni, răniţi abdominal, pe care trebuia să-i îngrijească. Îi operase şi mergeau bine cu toţii. La morţii lăsaţi

pe câmpie nu se mai gândea. Nu se gândea nimeni la ei în vremea aceea. Ce să facă? Auzea zgomotul de bătălie în spatele lui, la vreo douăzeci de kilometri. Un zgomot înfundat și împrăștiat. Auzea zgomot de bătălie în fața lui, spre Stalingrad, tot cam la douăzeci de kilometri, un zgomot într-un singur loc, concentrat parcă. De văzut nu vedea nimic nici într-o parte, nici în alta, decât aburul ceții intins pe câmpia sură, rupt din când în când de câteva raze de soare. De plecat nu putea pleca singur, avea răniți în îngrijire și încă abdominali operați. Să-i lase însemna să-i condamne la moarte sigură. Dar din toată ziua de ieri ce s-a ales? Unde e frontul? Unde sunt românii, unde sunt nemții și mai ales unde sunt rușii? Întreaga mulțime de oameni a diviziei unde o fi? I-a înghițit pământul? Nu se poate, sunt undeva, trebuie să fie undeva. Dar ce trebuie să facă el, medicul care are în îngrijirea sa oameni? Răspunsul e simplu, să-i îngrijească și să-i ocrotească. S-a sculat din paie și s-a dus la operații lui. Oamenii erau în adevăr bine. Bucuria elementară a succesului i-a cuprins sufletul. Nu aveau febră, puls bun, ba le era chiar foame. Avea limonată citrică rămasă. Răniții au fost fericiți. Le-a dat țigări. Au început să povestească. Rușii au spart în dreapta lor spre divizia a douăzecea. Ăia au fugit spre ei. Întâi au crezut că sunt rușii, dar după puțin timp și-au dat seama că sunt ai noștri. Îi fugăreau tancurile ruseți. Unitatea lor s-a întors să facă față rușilor, dar n-a fost chip, au trecut peste ei cu tancurile, trăgând și cu tunuri și cu mitraliere. Ei au rămas pe câmp și au văzut cum se împrăștie toți ai noștri. Apoi au văzut infanteria rusească trecând după tancuri și camioane. Mergeau spre apus, spre Don. Toată divizia e prinsă pe la spate, și apoi a venit el, domnul doctor, și i-a ridicat și după aceea știe și dumnealui ce s-a întâmplat. Țigările se terminaseră. Oamenii au tăcut. Neagu a ieșit afară. Vântul aducea frânturi de bătălie. Zgomotul se depărta spre sud și rămânea la aceeași distanță în nord, spre Stalingrad.

Căruțașul și sanitarul mâncaseră și veniseră la Guță să-l întrebe, dacă nu vrea și el să mănânce ceva.

– Ce facem oameni buni?

– De domnule doctor, ce-ați spune dumneavoastră.

Va să zică ce va zice el. El avea de îngrijit niște răniți. A mâncat și el o ciorbă de fasole și mămăligă. Se făcuse amiaza. Soarele se căznea să destrame ceața dar nu izbutea decât unde se destrăma ea singură. S-a întors la răniți. Erau mai puțin bine. Unul avea febră, altul avea dureri. Se frământau pe târgile pe care erau întinși. I-a ajutat să se pișe în gamele, altuia i-a ținut ploșca.

– Domnule doctor, dar pe noi nu ne lăsați aci.

Neagu s-a uitat liniștit la ei și le-a spus modest și limpede:

– Nu.

Fără emfază, fără pozã, chiar fără grijă, așa cum refuzi o mâncare, care nu-ți place sau nu-ți mai trebuie.

– E bine atunci, o să trăim și noi să ne vedem pe cei de acasă.

– Sigur.

Neagu vorbea puțin ca Grimaud din Cei trei mușchetari. Toată după-amiaza s-a gândit la hotărârea care trebuie s-o ia. De rămas nu putea rămâne. Avea niște oameni răniți și operați în îngrijire. Ceea ce rămăsese de la ambulanța fugită putea să-i ajungă câteva zile și sigur că oamenii nu se vindecau în răstimpul ăsta. Aveau apă, dar nu mai aveau ce mânca. Și apoi trebuia să dea seama cuiva de ce face. Nu putea rămâne aci singur ca un Robinson Crusoe, trebuia să plece. Dar unde? Înapoi, spre sud, să caute să se strecoare prin linia frontului sau să meargă spre Stalingrad? Dacă ar fi fost singur, i-ar fi fost ușor să treacă prin front. Mergea o zi douăzeci de kilometri, ar fi făcut-o chiar călare. Noaptea se strecura. Frontul nu putea fi continuu, fiind în mișcare. Dar cu căruța cu răniți nu putea să se facă neobservabil. Ce bine ar fi fost singur sau cel puțin cu oameni întregi. El avea în grija lui niște răniți operați, era doctor, nu-i putea lăsa în căruță, să treacă el singur. Mai bine spre

Stalingrad. Oricum acolo trebuie să fie întreaga divizie și apoi într-un oraș mare, trebuie să fie spitale mari, nemțești. Îi dă în primire și apoi fie ce o fi. Așa trebuie să facă. Va pleca noaptea cu căruța plină spre Stalingrad. Așa e bine. Acolo e o armată întreagă, o armată bună, puternică, ce or păți ăia, o să pată și el.

Se apropia înserarea. Sanitarul și căruțașul puseseră de mămăligă. Neagu își luase decizia de om, care are în grijă răniți. Oamenii l-au simțit ușurat de neliniști. Au venit la el și l-au întrebat dacă vrea să mănânce. Au mâncat împreună.

– Acu ce facem, domnule doctor?

– Plecăm.

– Unde?

– La Stalingrad.

ÎN STALINGRAD

Au plecat spre Stalingrad pe înserate, ca să-și ia o direcție bună, să nu orbecăiască noaptea în pustiul stepei kirkize. Ceața se ridicase, dar noaptea fără lună era înspăimântătoare. Se auzeau canonade de peste tot, dinspre Stalingrad și dinspre sud. Focuri uriașe ardeau în ceruri cu lumini imense și curioase. Dinspre oraș se vedeau sulițele de lumină ale reflectoarelor și din când în când explozii. Nu era frig. Răniții acoperiți cu foi de cort și cu mantale, în căruță, tăceau. Ceilalți pășeau în pământul moale, după căruța, care-și cânta cântecul ei obișnuit din Țara Românească. Au mers toată noaptea fără să se întâlnească cu nimeni, ca niște oameni ducând la târg în oraș marfă la vânzare. Când au trecut de miezul nopții, după șapte ore de mers a apărut orașul. Se ridicau niște limbi de pământ cu un fel de mogâldețe pe ele, peste ele uriașe aglomerări de blocuri. Vântul aducea presimțirea apei. Pe toată întinderea

orizontului se întindea Stalingradul. Se trăgea cu mitraliera, explodau branduri şi grenade şi, curios totuşi, era linişte. În fundul tabloului ardea ceva. S-au oprit şi s-au sfătuit. Se apropiau de linia de apărare. S-ar putea să dea de ruşi, s-ar putea să dea de români sau de nemţi. Neagu a ordonat căruţaşului să scoată un fanion cu cruce roşie, să-l lege de căruţă şi să meargă înainte. Au mers înainte liniştiţi, drumul părându-li-se lung, prea lung. De la o vreme au călcat pe o şosea, apoi au intrat pe un drum de ţară. S-au ivit case în dreapta şi în stânga şi-a fost din nou în câmpie. Până la sfârşit au intrat între case. Toate erau părăsite, fără uşi şi fără ferestre. Din înălţarea limbilor de pământ au început să coboare şi în capătul sfârşitului de noapte a licărit o câmpie de apă. Era Volga. Ei mergeau înainte cu căruţa cântându-şi cântecul ei, până când li s-a strigat: stai şi au stat. Ajunseseră la divizia întâia de cavalerie.

Oraşul era înconjurat din toate părţile de ruşi. După ce spărseseră frontul, ruşii se desfăcuseră în două coloane mergând spre Don. Una cotise spre nord, cealaltă, înconjurând oraşul pe la sud, gonea diviziile româneşti de la nord spre sud. Nimeni n-a putut înţelege cum a trecut căruţa cu oameni printre liniile ruseşti, fără să se întâlnească cu nimeni, fără să se întâmple nimic. Probabil acelaşi lucru s-ar fi întâmplat şi pe linia de la sud, unde s-ar fi găsit diviziile româneşti. Aceeaşi debandadă domnea şi în rândurile noastre şi în rândurile ruseşti. Lui Neagu nu i-a părut rău. Mergea înainte să-şi predea răniţii unui spital de campanie nemţesc. Când au ajuns la spital, oamenii au vrut să-i sărute mâna. El s-a ferit. Înţeleseseră sacrificiul făcut de Neagu pentru ei.

Întorcându-se înapoi la ambulanţa lui, a putut vedea oraşul. Drumuri pietruite, Volga, hambare mari distruse de bombardament şi cocioabe de oameni nenorociţi. Încotro te uitai era front. Aici o casă făcută ţăndări şi în ea câteva mitraliere supraveghind o trecere, ţăcănea, un hambar cu un divizion de artilerie în plină tragere. Apoi o linie de nivel, pe care trebuie

s-o ferești din cauză că e în bătaia rușilor. Totul se pare o amestecătură de grupuri de luptă, care se bat între ele în cea mai cumplită încurcătură. Pe străzi totuși se circulă, umblă camioane de aprovizionare și cu muniții, se cară răniți. Morți nu se văd, sunt îngropați imediat pe locul unde au căzut, adică în case. Bătălia se dă în case. Nemții, foarte dichisiți cum sunt, și-au instalat sobe cu care se încălzesc, așa ca să se bată comod. Între toți acolo domnește o oarecare bună voie și sunt așa de mulți, încât nu-ți poți închipui soarta lor grea. Nenorocirea împărțindu-se, pare mai ușoară. Și apoi sunt convinși că nu vor fi lăsați acolo. Miza e prea mare, ca să nu se facă eforturile ultime. Spărtura făcută este o întâmplare, care le va aduce rușilor după sclipirea succesului, o mare înfrângere morală și materială. Sunt două sute de mii de oameni, soldați nemți, bine înarmați, au muniții și încă destule rezerve de mâncare. Cumnatul meu Neagu a scris acasă, că e într-un oraș încercuit, dar că situația e gravă. Câte asedii nu s-au sfârșit cu victoria asediaților.

De a doua zi, felul normal de viață de campanie și-a reluat firul. A început să opereze. Pe aerodromul orașului veneau avioane mari de transport, care aduceau muniții, hrană ba chiar nemți plecați în permisie. Rănițiii și bolnavii grav erau evacuați prin ele. Rușii nu aveau încă baterii antiaeriene bine instalate, așa că se putea trece cu ușurință peste ei. Toată ziua era un uruit continuu de avioane care aterizau și-și luau zborul. Ambulanțele cărau cu regularitate răniții pe aerodrom. Rușii erau departe de a putea strica ordinea interioară a armatei nemțești care se bătea. Și totuși nemții se apărau acum. Nu se știa de unde, dar se știa că rușii atacă. Se presimțea scârțâitul tancurilor la fiecare capăt de stradă. În unele colțuri se găseau amestecate tancuri nemțești și rusești, în parte distruse, imobilizate. Din ele lupta continua cu aspect de baricadă. Cursul acestei imense bătălii nu se încetinise după spărtura făcută în frontul românesc. La radiourile unităților mai mari, se auzeau ultimele știri din lume, în fruntea cărora era desigur cursul

bătăliei Stalingradului, amestecate cu tangouri şi cu Lili Marlen-uri.

Cu cât trecea timpul, zilele se scurgeau cu repeziciune. Traficul cu avioane se îngreuna din cauza scurtimii zilelor. Mâncarea devenea mai fără gust şi mai pe sponci. Se ştia că frontul s-a îndepărtat cu şaizeci până la o sută de kilometri la sud, dar asta însemna o oră sau două cu o maşină potrivită. Prin radiouri se primeau veşnic veşti de încurajare. Se promiteau întăriri şi acţiuni de despresurare. Nemţii ţineau încă bine, mai cu seamă cei bătrâni. La români, situaţia era mai grea. Totul se făcea prin nemţi, aprovizionarea şi transporturile. Într-o zi s-a aflat că a plecat generalul comandant al diviziei, să vorbească cu Antonescu. A fost o clipă de fericire şi apoi o prăbuşire. El cunoştea mai bine situaţia, nu s-a dus să vorbească, s-a dus să se ducă, să scape de aici. Plecase, chipurile, fiind bolnav. Ai noştri nu ţineau un front oarecare, erau împărţiţi printre nemţi, sub comandă nemţească. Se băteau ca chiorii, trăgând în case fără-mate fără să ştie cum şi de ce. La ambulanţă erau mai mulţi bolnavi decât răniţi. Aşa au trecut cele zece zile din noembrie.

În decembrie s-a făcut frig, a şi nins puţin. Avioanele veneau din ce în ce mai greu. Ruşii aveau acum o foarte bună artilerie antiaeriană. Doborau avioanele de transport chiar deasupra oraşului. Guţă se ducea din când în când la aeroport cu răniţi sau bolnavi. Acolo era o bursă de ştiri extraordinară făcută de piloţii avioanelor. Se vorbea despre o concentrare de forţe nemţeşti pentru despresurarea Stalingradului. S-a întors şi generalul Tătăranu, cel dus în ţară să vorbească cu Antonescu. Întoarcerea lui a dărâmat şi mai mult moralul trupelor noastre. Dacă ar fi fost şanse de scăpare, la ce se mai întorcea. Din cauza greutăţilor de aterizare şi decolare şi, mai ales, din cauza pericolului antiaerian, piloţii erau mai grăbiţi şi mai nervoşi. Ruşii continuau fără răgazuri şi de peste tot atacul. Gerul îngheţa peste noapte apa. Volga curgea liniştită, fără sloiuri. Cerul era acoperit de nori şi din când în când ningea.

Armata germană ținea încă bine. Guță, în plictiseala așteptării, își scoase cărțile de chirurgie și se apucase de învățat. Avea timp, nu mai avea de operat. Scria în fiecare zi o scrisoare lungă acasă și câteodată o dădea direct piloților de pe aerodrom. Răniții cu care venise în Stalingrad erau de mult evacuați. Neagu se știa cu datoria făcută și se simțea bine. Îi era dor de ai lui de acasă. Ar fi putut să plece și el. N-ar fi fost greu să-și facă o febră sau o diaree. Nu s-a gândit niciodată la așa ceva. Zilele treceau însă greu în canonada care se auzea de peste tot și-n toată vremea.

Rușii instalau din ce în ce mai multă artilerie antiaeriană și transporturile deveneau din ce în ce mai periculoase și mai greu de îndeplinit. Avioanele se împuținau văzând cu ochii. Răniții făceau coadă pe aerodrom. Își așteptau acolo rândul, pe târgi, înveliți cu pături, cu mantăi, chiar cu toale din casele rusești. Noaptea erau lăsați pe aerodrom pentru transporturile de a doua zi. Se simțea împuținarea benzinei. Noaptea nu se mai făcea luminare electrică; prin spitale și prin ambulanțe se ardeau gazorniță. Mâncarea încă era, dar mai mult conserve și pesmeți.

La mijlocul lui decembrie gerul s-a înăsprit și cerul s-a luminat. După câteva zile au apărut pe cer cârduri de Stuka, care atacau frontul rusesc de la sud. A început să se audă bine larma unei bătălii angajate în frontul ținând cele două armate, cea împresurată și cea venind în ajutor, la distanță. După două zile s-a simțit că frontul de despresurare se apropie. Între ruși a fost un moment de panică. Nu mai atacau, așteptau. Avioanele se strecurau cu mai multă ușurință prin tirul antiaerian. Rușii civili, în casele cărora stăteau și ai noștri și nemții, îi informau perfect de soarta bătăliei de afară. Încleștați unii de alții la câteva zeci de metri într-o așteptare dezesperată nici rușii, nici cei asediați nu mai trăgeau. Afară o divizie de tancuri nemțești atacase și, cu diviziile românești după ele, își făceau loc printre masele rusești. După câteva zile se auzeau distinct loviturile de

tun, ba chiar lătratul mitralierelor. Toți împresurații erau fericiți, le venea salvarea. Nici nu putea să fie altfel. Se mirau că nu primesc ordinul să atace, ca să rupă cercul și să se apropie mai mult de cei care veneau spre ei. Despresurarea era acum o certitudine, peste tot se vedeau fețe radioase. Oamenii se bărbieau, așteptau apariția vârfurilor de atac ca o mare sărbătoare.

Dar într-o bună zi, puțin înaintea Crăciunului, nu s-a mai auzit larma bătăliei de despresurare. Se odihneau, își spuneau încercuiții. Rușnacii din Stalingrad știau ce s-a întâmplat și se bucurau. Nu se odihneau, au fost opriți. Pornise o ofensivă rusească pe Don și divizia de tancuri plecase dincolo, pe un pod de pontoane pus în grabă într-o noapte. Divizia de tancuri nemțești nu mai ataca ca să despresoare Stalingradul, se afla în câmpia Donului să restabilească situația de acolo. Liniștea de afară îi chinuia pe toți cei închiși în Stalingrad. Și totuși aveau destulă putere să se apere, ba și să atace și să rupă încercuirea. Stalingradul trebuia părăsit. Gândul acesta de război umbla și printre nemți și printre români. Dacă ar primi ordinul, ce bine ar fi. Dar în război nu se face nimic fără ordin. Și ordinul nu venea. Dezesperarea sacrificării lor inutile începuse să cuprindă și pe nemți și pe români. Ce făceau aici în Stalingrad? Așteptau fie să fie omorâți, fie să moară de foame. Atât. De apărat nu mai aveau ce. Grămada de ruine era inutil de păstrat. Atunci în ce scop erau ținuți aici? Pentru ce nu ieșeau să se bată și să se întoarcă chiar după aceea. De întors, s-a întors generalul fugit. Se zice că e paralizat. L-au dat jos din avion pe targă. Mai știi?

Rușii îndârjiți reluaseră lupta. Se băteau bine. Cucereau casă cu casă. Se vedea bine că au un plan să facă pătrunderi și să fărâmițeze unitatea celor care se apărau. La sud a reînceput canonada în prima zi de Crăciun. Era ceva sporadic însă, pe ici pe colea. Se restabilea o linie de bătaie. Din noaptea de douăzeci și cinci spre douăzeci și șase canonada s-a dezlănțuit din plin. Se cutremura pământul și se roșea cerul. A fost fără

îndoială că rușii atacau acum. Spre dimineață canonada a încetat și s-au auzit mitralierele și brandurile. Plecase infanteria la atac. Or putea ține românii față potopului rusesc?

Băieții de la ambulanță jucau douăzeci și unu pe sume mari. Neagu într-un colț cetea chirurgie. Și el și cei care jucau, făceau asta, ca să poată să nu fie atenți la bătălie și totuși și el și ceilalți erau atenți numai la bătălia de dincolo de cei douăzeci, treizeci de kilometri, care-i despărțeau de scăpare.

– Idiotule, ai sărit peste douăzeci și unu.

– Nu-i adevărat.

– Ba da, uite șapte plus opt, cincisprezece și cu zece, douăzeci și cinci. Dă banii.

– N-am sărit, nu lua banii!

– Sunteți niște proști cu toții că jucați. Nu vedeți că nu sunteți în stare?

– Dar ce să facem, să cetim ca Sărățeanu?

– Eu nu cetesc, mă uit pe imagini.

– Ce-or fi făcând ceilalți?

Afară se făcuse o larmă extraordinară. La douăzeci de kilometri, pe cerul senin, se putea vedea un cârd de Stuka-uri rotindu-se în văzduh și apoi una câte una, coborând cu un strigăt strident și deznădăjduit deodată, spre pământ, lăsându-și bomba și iarăși înălțându-se. Au ieșit toți afară, să privească spectacolul. Probabil îl priveau și rușii, că nu se mai trăgea în Stalingrad. Liniștea se făcuse ca o oglindă părăsită, privind mereu aceeași imagine, prin praful depus din ce în ce mai ștearsă. Altă roată de Stuka-uri se învârtea pe cer și iarăși jocul cu moartea se repeta. Fiecare strigăt de coborâre se termina cu o explozie. Și apoi din nou altă roată și apoi alta...

– Fraților, acolo e bătălie mare!

Și după asta liniște, liniște pe toată câmpia, parcă ar fi murit toți, și oamenii și avioanele și caii și lupii. Lupii care dădeau târcoale câmpurilor părăsite, cu oameni mulți încă nemorți.

Liniștea a ținut până seara, când a venit pe furiș un avion de transport. Prin el s-a aflat totul. Rușii bombardaseră peste noapte liniile noastre și dimineața porniseră la atac. În câteva ore au spart frontul și-i hărțuiau pe ai noștri împrăștiați pe toată câmpia, cu tancurile. La Kotelnikovo, o formație de Stuka, care se pregătea să plece peste Don în sprijinul diviziei de tancuri trecută deja, și-a golit depozitul de bombe, pe care nu le mai puteau transporta și care ar fi căzut în mâna rușilor, în tancuri împingând pe ai noștri, câteva divizii, într-o vroagă adâncă de douăzeci de metri și lată de douăzeci, treizeci de metri. Dacă n-ar fi fost avioanele nemțești, și-ar fi găsit acolo moartea câteva zeci de mii de oameni. Scăpaseră acum și fugeau pe tot întinsul câmpiei care cum putea: pe jos, pe cai, cu căruțe, cu mașini, pe tunuri. Stepa era plină de oameni fugind, înnebuniți de spaimă. Speranțe pentru descercuirea Stalingradului nu mai există. Aviație de transport nu mai este. Artileria antiaeriană rusească trage foarte bine și e nemaipomenit de multă. Avioane de luptă, să o distrugă, de mult nu se mai găsesc. Cei din Stalingrad trebuie să se pregătească de iernat aici, dacă or putea, dacă nu, sunt toți pierduți.

Bătălia Stalingradului a reînceput din nou cu o forță mai mare, cu o deznădejde mai cuprinzătoare. Cei de acolo înțelegeau în sfârșit că sunt sortiți pieirii. Așa e ordinul, așa le e soarta. Rușii au reușit în câteva zile să-i împartă în grupuri, grupuri, care trebuiau să se bată separat. Camioanele cu muniții, aprovizionări și răniți nu mai puteau circula liber prin oraș. Fiecare grup de luptă trăia pe cont propriu până la ultimul glonte, ultima bucățică de pâine, ultimul pansament sau sticlă de tinctură de iod. Neagu mai putea încă merge la aerodrom transportând răniți. A scris din nou acasă, dar de data asta a lăsat să se înțeleagă că va rămâne acolo, fără speranță de reîntoarcere. Scrisoarea a venit cu un rănit, pe care l-a putut urca în avion. Urcarea în avion era o nouă bătălie. Se dădea și între sanitari și chiar între răniți, ba chiar la sfârșit și cu piloții,

care nu acceptau să-și ia zborul peste măsură de încărcați. Trebuia să mai scoată din ei, și nu voia nici unul. Erau până la sfârșit azvârliți de piloții dornici să plece cât mai repede. Aerodromul era apărat cu dezesperare de ruși. Zgomotul bătăliei din jurul lui era acoperit de larma bătăliei dusă în jurul celor câteva avioane de transport care reușeau să aterizeze.

Grupul de la sud, izolat de grupul în care se afla aerodromul și unde se afla și Neagu, s-a predat. Au știut asta, pentru că de acolo nu s-a mai tras nici un foc de armă. Apoi au simțit că sunt atacați de mai multe guri de foc. Se făcea acum sforțarea cea mare pentru cucerirea aerodromului. Bătălia dată pentru el a durat aproape o săptămână. Rușii veneau până la două sute, trei sute de metri de ei și trăgeau cu mitralierele în avioane. Nemții îi împingeau apoi iarăși înapoi, așa încât avioanele își puteau lua din nou zborul. S-a aflat că în celălalt capăt al orașului, a mai fost lichidată o pungă mare cu nemți. Rușii de acolo au fost aduși tot la atacul aerodromului. În colibele fără foc în care se adăpostea ambulanța lui Neagu, oamenii ascultau, în zdrențele cu care se acopereau, acest vino-dute al bătăliei aerodromului. Știau că odată cu pierderea lui, ultima speranță e terminată, că va începe sfârșitul. Neagu mai scria scrisori, dar nu mai putea să le ducă până la aerodrom. Acolo se făcea efortul de a împinge pe ruși cât să vie și să plece un transport, apoi rușii veneau la atac și țineau sub foc întreg câmpul de aterizare. Când ajungeau aproape trăgeau cu brandurile ca să strice pista. Adeseori, la aterizare avioanele se fărâmau, își rupeau o roată sau își avariau întreg trenul de aterizare. Rămâneau acolo pe loc. Altădată nu se puteau înălța, lovite de tirul rusesc. Pe încetul aerodromul se umplea de avioane stricate. Aterizarea se făcea și mai greu. Abia veneau câteva avioane pe zi. Într-o bună zi, pe la începutul lui ianuarie, aerodromul a devenit inutilizabil. N-au mai venit avioane. Toți au știut că a început sfârșitul.

SFÂRȘITUL

Sfârșitul a ținut aproape trei săptămâni. Cerul s-a plumbuit din ce în ce. Zăpadă a căzut puțină. Totul devenise cenușiu. Viața oamenilor nu mai avea nici un rost, nici un ritm. Din când în când mâncau o mâncare fără nume, poate o ciorbă și mai rar căpătau biscuiți. În restul timpului fierbeau apă și o beau ca pe ceai. Nimeni nu se spăla. De dormit se dormea întruna. Un fel de hibernare. Nu se dormea cum se doarme, de seara până dimineața. Se dormea atâta timp cât nu trebuia să te aperi, să mănânci sau să faci o corvadă. Treburile erau aproape inexistente. Nu se căpătau ordine, nu se executau ordine. De apărat te apărai când atacau rușii, de mâncat se mânca noaptea. Foamea nu era încă dezlănțuită, fiecare avea încă ceva pe la el, cu care pe furiș își astupa necesitățile gurii. Dezesperarea era cumplită. Era în cerul plumburiu, în pământul stropit de cenușa zăpezii, în toate casele ciuruite sau dărâmate, în caii care începeau să moară și erau ultima resursă a oamenilor, în șoarecii și șobolanii care ne părăsiseră, ducându-se la depozitele rusești, ale noastre fiind goale. Rușii din colibele în care ne adăposteam erau muți. Nu-i vedeai când mănâncă, când dorm, ce fac. Din când în când treceau pe lângă noi ca nălucile. Erau toți convinși că sunt în înțelegere cu rușii care ne atacau. Dar ce Doamne iartă-mă aveau să le spuie despre noi, că cei care ne atacau erau împreună cu noi, la douăzeci și cinci, treizeci de metri, vecini de casă sau de peste drum. Știau totul despre noi, că vedeau și ei cum lâncezim, cum pierdem puterile, cum fac cu noi ceea ce vor, atunci când vor. În punga cea mare, unde era comandamentul nemțesc, bătălia se ducea cumplit. Erau atacuri și contra atacuri, se trăgea cu artileria. Tancurile rusești erau

oprite de barajul opt-opt nemțesc sau de baricade de tancuri nemțești, care nu se mai mișcau, dar din care se trăgea. Noaptea la lumina rachetelor se puteau vedea rușii cum încearcă să pătrundă în dispozitivul nemțesc. Erau respinși cu focuri de mitralieră și cu grenade de mână.

În sectorul lui Neagu, bătălia se topea în torpoarea lipsei de muniții și de hrană. Încetul cu încetul pierdeau casă după casă. Știau cum casa din capul străzii a fost lichidată, apoi cealaltă. Din cealaltă au venit toți aci, în casa ambulanței. Erau cavaleriștii care se bătuseră ca infanteriști, mâncându-și caii. Erau toți foarte bărboși, slabi și cu ochii ca sticla. Venise rândul ambulanței. Rușii au intrat pe poartă a doua zi, cu mandolinele în cumpănire și cu grenadele în mână. Aproape nu li s-a dat nici o importanță. Oamenii din curte s-au uitat la ei în liniște. Au ieșit și cei din casă. La repezeală i-au tras cizmele lui Neagu și i-au luat șuba din spinare.

Lui Neagu i-a fost brusc frig. Afară era ger, dar nu cumplit. I-a încolonat câte patru inși în rând și i-a scos pe poartă ca să-i bage într-o coloană lungă din dosul străzii. Se strânseseră acolo cam vreo mie de oameni. Toți tăceau. Nu le mai păsa de nimic, nici de ruși, nici de zgomotul bătăliei dusă pe străzile vecine. Lui Neagu nu i-a fost frică, i-a fost frig. Cu câteva nopți înainte se căutase de păduchi și găsise o mulțime prin cutele cămășii și cusăturile izmenelor. Afară nu era cald desigur, dar nici așa de frig și totuși pe el îl scuturau frigurile și nu-i era nici frică, nici foame. De ce să-i fie frică? Își făcuse datoria. Îngrijise niște răniți abdominali, îi operase, îi transportase, îi internase, îi salvase. Ce o să sufere ceilalți oameni o să sufere și el. Nu-i era nici foame, el și așa nu mânca mult. Făcea și el ce făcuseră generații de bărbați din neamul lui, servea țara. De două ori se stinsese neamul în linie bărbătească din pricina războaielor țării. Linia se păstrase între femei care au dar numele copiilor. Și legea salică e bună. Se dusese prin ea război o sută de ani între Franța și Anglia. Cerul se colora din

cenușiu în violet. Ce o fi și asta? Are halucinații? S-a trezit mergând. Nu știa unde merge. Unde-i duc rușnacii? Erau destul de mulți pe lângă ei, cu mandoline de gât și cu căciuli cu clape, legate în sus peste cap. Rusul de lângă Neagu fredona un cântec de stepă. Neagu s-a uitat la el curios. Rusul a zâmbit. Era un om tânăr ca și el, voinic, bucălat și cu cârlionți ieșind de sub căciulă. Rusu a scos țigări și i-a dat și lui Neagu.

– Vâ vraci ha?

– Da.

– Hâ, a râs rusul, concina voina.

A râs și Guță amuzat. Ăsta-i om bun pentru culesul viei. E voinic și vesel. Mănâncă mult, dar lucrează bine. Și-a adus aminte de via neamului lui din dealurile Buzăului. Mă-sa, cucoană grasă și proastă, care-și ținea rangul, tată-său, fericit de băiat, avut după cincizeci de ani, boier de țară, om cu pipă și care știa să cetească slavonește. Și apoi și nevastă-sa, femeie tânără cu coapse lungi, și fiică-sa, Angelica. Neagu a zâmbit. Rusul a zâmbit și el. Mergeau prin glodurile unui drum, care-i scotea din oraș. Pământul noduros le sugea vlaga. Mergeau unde nu știau nici ei, nici rușii. Când a căzut noaptea au poposit. Românii, că erau mai mulți români, au făcut foc și au scos mălai. Rușii au stat un timp în picioare, apoi s-au lăsa pe vine și au mâncat de la români. Rușii erau veseli, românii erau triști. Pe Neagu l-au scuturat frisoanele la fel ca de dimineață. Să știi că nu am șuba și nu mă adaptez cu mantaua asta nemțească dată în schimb, își zicea el. Sau pentru că mă îmbolnăvesc? Fac exantematic. Dacă-l fac mor. Era prea obosit, a adormit cuminte lângă rusul roz și încârlionțat, amândoi camarazi de mizerie și primejdie. Nu știa cât a dormit. S-a sculat în zumzetul înjurăturilor rusești. Focurile erau stinse. Plecau. Se înșirau iarăși sub cerul cenușiu. În dreapta se auzea bătălia pentru punga cea mare cu comandamentul nemțesc, rușii erau veseli. Scăpaseră și ei de război. Duceau o coloană de prizonieri. Nici măcar nu trebuia să-i păzească. Dacă fugeau, treaba lor. Cine

vrea să se sinucidă, să se sinucidă. Cine murea pe drum era iarăși un lucru care nu-i interesa. Cine nu mai putea merge, trebuia ajutat să moară repede, atâta treabă aveau. Și nemții făceau la fel. Nordicii sunt cruzi fără măcar să bage de seamă. În tot timpul nopții, Neagu a avut visuri teribile. Era în Stalingrad. Le era o foame cumplită la toți. Fierseseră apă și o beau să uite de foame. Fierbințeala apei oprea pentru un timp mișcările dureroase de foame ale stomacului. Din icoana din odaia rusului, unde stăteau, imaginea lui Cristos s-a mărit teribil și a pășit printre ei, peste ramă. Avea o rană mare sub țâța dreaptă. Neagu a înaintat spre el și cu conștiința medicului a vrut să-l îngrijească. Când a atins cu mâna s-a trezit într-un val de sudoare. Era frig și el asudase. Dormiseră afară strânși pe lângă focuri amestecați unii peste alții. Se gândea singur despre el: să știi că am făcut tifus exantematic. Ce poate fi asta altăceva? L-a scuturat un fior de spaimă. Așa a crezut de la început, dar fiorul s-a prelungit într-un frison teribil. Îl zgâlțâiau frigurile din toate mădularele. În Stalingrad apăruse exantematicul, dar oamenii puteau să se adăpostească într-o casă și să zacă. El făcea boala afară în câmp și mergând. Și-a dat seama că e pierdut, dacă nu se ridică și nu merge. Întreaga coloană înainta greu, iar cei loviți de boală abia se târau. Erau mai mulți, nu numai el. Se vedea cum își pierd puterile. După câteva ore de mers, se opreau și se așezau jos. Îi zgâlțâiau frigurile și pe ei. Unii nu se mai puteau scula nici la îndemnul camarazilor, nici la loviturile rușilor. Erau lichidați cu un glonte în ceafă în văzul tuturor celor cu care merseseră până atunci. Nu vreau să fac aici apărarea nimănui, dar vreau să stăm strâmb și să judecăm drept. Ce poate să se facă atunci când într-o coloană de prizonieri în mers cade un om și nu mai poate merge? Îl lași pradă, de viu, lupilor și apoi corbilor, dacă nu-l atacă corbii înainte? Pentru cine n-a făcut războiul și nu cunoaște îngrozitoarele lui întâmplări, întâmplările acestea par o barbarie, dar pentru oamenii care au trecut prin el, este aproape o milă să împuști un om, decât să-l lași

singur într-o pustie, sortit animalelor de pradă. Guță văzând execuțiile, s-a hotărât să meargă, și a mers. Groaza morții singur pe câmp îi dădea forța să se miște. Seara au dormit iar în câmp, de data asta fără foc și iar l-au scuturat frigurile. A avut din nou visuri grele: erau în casele ambulanței pe strada orașului în care se băteau. Stăteau cu toții trântiți în colțuri, așteptând să vie să fie luați, așa după cum erau lichidate una câte una, casele de-a lungul străzilor. În această așteptare fără speranțe, Guță a deschis o carte din geamantanul său cu cărți și-a cetit: „Pe când trecea Iisus a văzut un orb din naștere. Iar ucenicii lui l-au întrebat zicând, Rabi, cine a păcătuit, acesta sau părinții lui, de s-a născut orb? Iisus a răspuns: Nici el n-a păcătuit, nici părinții lui, ci s-a născut orb ca să se arate întrânsul lucrurile lui Dumnezeu". Și toți oamenii care au ascultat vorbele lui Ioan s-au simțit mai bine și mai bucuroși. Va să zică și ei înșiși nu sunt blestemați pentru păcatele lor și cele ale părinților lor, întâmplându-se asta din voia lui Dumnezeu, ca să-și arate puterea lui. S-au tot uitat toți la Cristos din icoana din peretele rusului în casa căruia se adăposteau. El iar s-a desprins din crucea pe care era pironit, a trecut marginea ramei și s-a coborât între ei. Guță a vrut din nou să pună mâna pe răni, dar n-a făcut-o ca să nu se trezească din vis. Dar Cristos a cunoscut voința lui și i-a zis: „ Adu degetul tău încoace și vezi mâinile mele și adu mâna ta și o pune în coasta mea și nu fii necredincios, ci credincios". Și Guță a pus mâna în rană și-a simțit-o caldă și zemuind și s-a umplut de sânge închegat și de zemurile rănii. Și curios lucru, s-a simțit mai puternic deodată. S-a trezit vesel din somn și a putut umbla în ziua aceea mai bine. Era a treia zi de mers și de ocolit toată lungimea orașului blestemat, din care veneau zgomote de luptă și mirosuri de sânge și de carne de om arsă.

Seara au ajuns într-un fel de sat. Câteva cocioabe și un hambar, unii s-au putut adăposti, iar alții au dormit în câmp. Totuși cu foc, căci se găseau vreascuri și cioturi de păpușoi în

preajma caselor și a șurii. De dimineață le-a adus și cașa. Atunci a fost o bătălie între prizonieri. Au sărit toți la mâncare. Erau să dărâme cazanele puse pe cărucioare. Rușii au sărit să spargă mulțimea îngrămădită, întâi cu linguroaiele, apoi când linguroaiele s-au dovedit neputincioase, cu patul armelor. I-au așezat în rând unul câte unul și le-a dat cașa în gamele. Când s-au golit cazanele, oamenii s-au repezit, le-au tras jos și care a apucat și-a vârât capul în ele să lingă ce mai rămăsese. Rușii i-au lăsat. Guță nu s-a dus să ia, nu putea nici să se lupte, nici foame n-avea. A privit distrat spectacolul și n-a râs, cum au făcut-o ceilalți, când i-au văzut pe cei cu capul băgat în gaura cazanului.

Așa a început a patra zi. După mâncare au plecat mai departe spre nord. Zgomotul bătăliei orașului se stingea cu mersul lor, rămânea un fel de zumzet continuu în urma lor, în care nu mai puteau distinge loviturile una de alta. De altfel nici nu-i mai interesa, nici nu le mai ascultau. Orașul blestematei bătălii se estompa din ce în ce mai mult în urma lor, cu zgomotul lui, cu cerul lui, cu moartea din el. Cu ei, ocolind câmpia înconjurătoare, era altă moarte, alt blestem, alt cer.

În seara acestei a patra zi de mers, au ajuns într-un sat adevărat și s-au putut îmbrânci în casele și hambarele lui, fiecare cum a putut și după câtă putere a mai avut în el. Neagu a putut înnopta sub un acoperiș. I-au împins mila celorlalți, văzându-l bolnav. Aici, în noaptea a patra, a căzut răpus. A făcut febră mare, a fost scuturat toată noaptea de frisoane. De dimineață, când iar a venit cașa și când din nou a fost bătaie pe ea, rusul cel cu cârlionți i-a adus și lui o gamelă plină. A fost zadarnic, n-a putut-o mânca. A cerut apă, numai apă. A băut și nu s-a săturat. Și-a adus aminte din pasajul din Ioan cu samariteanca care i-a dat lui Iisus să bea. Îl știa aproape pe de rost. Cetise de atâtea ori Evanghelia în orașul bătăliei blestemate: „Oricine bea din apa aceasta va înseta din nou. Dar cel ce bea din apa ceea care-i voi da-o eu, nu va înseta în veac". Guță

se gândea să ceară din apa asta, ca să se sature. Febra îi întunecase mintea, avea rare momente de cunoştinţă. În jurul lui toate se făceau când mari, când mici de tot. Apoi nu mai vedea nimic, cădea într-un fel de somn adânc. Cei de lângă el l-au ridicat şi l-au dus la infirmeria care se aşezase în şcoala satului. Acolo în pat şi-a mai venit în fire. A putut vorbi. A cerut din nou apă. Avea tifos exantematic, ca mai toţi cei aduşi acolo.

Au trecut multe zile în care Neagu s-a bătut cu moartea. Au fost zile cu năluci, ca nopţile de spaimă ale celor care au băut mult alcool, prea mult şi cad într-o intoxicaţie, sărind peste beţie. Când s-a trezit, s-a trezit pe sală, nu în odaia în care fusese adus. Era aşezat pe o targă lângă o sobă caldă. Peste duhoarea nespălării oamenilor îmbulziţi, se răspândea o duhoare grea din el. A vrut să se înalţe în sus. Mâna dreaptă nu l-a ajutat. A ridicat-o şi şi-a văzut-o vânătă, neagră, umflată şi putredă. Mâna lui dreaptă putea aşa de îngrozitor. Şi-a dat imediat seama că are o cangrenă umedă. S-a speriat aşa de cumplit încât a crezut că a murit. Nu murise. În jurul său s-au strâns câţiva medici, colegi cu el de la ambulanţă. I-a auzit vorbind:

– Trebuie să-i amputăm mâna.

– Cu ce, că n-avem nimic aici.

Neagu a putut gândi numai, că fără mâna dreaptă a terminat viaţa de chirurg. I-a părut rău, îngrozitor de rău. Ceilalţi s-au ingeniat să găsească instrumente. Au găsit o lamă şi un fierăstrău şi cu ele i-au tăiat mâna. Au găsit şi ceva cu ce să i-o bandajeze şi s-o lege. La o zi după ce i-au tăiat-o, s-a simţit mai bine. A putut vorbi. S-a rugat să-l aşeze într-un scaun lângă sobă. L-au aşezat. Nu-şi simţea picioarele. Erau şi ele cangrenate. Şi tifosul şi degerăturile. Puţea aşa de rău, că greu putea cineva să stea lângă el. El trăia încă, înţelegea şi nu-i părea rău decât de cei pe care-i lăsase, nevastă-sa şi fiică-sa. Simţea şi ştia că va muri aici în Rusia, lângă Stalingrad, în câmpia cenuşie, în iarna asta rusească. Îşi scosese cu stânga din buzunarul vestonului, o fotografie a neveste-si, în braţe cu

fiică-sa. Așa l-au găsit, într-o dimineață ceilalți, șezând pe scaun, cu picioarele băgate sub sobă și cu fotografia lor în mâna stângă. Totul se sfârșise pentru el. Oamenii cu care venise până aici, plecaseră mai departe. Alții, care nu-l cunoșteau, l-au pus în groapa comună. Unul, mai conștiincios și-a notat numele lui pe un carnet. Așa s-a aflat mai târziu de el, când acela s-a întors în țară. Aci se sfârșește povestea lui și a bătăliei Stalingradului.

AICI SE SFÂRȘESC AMINTIRILE MELE DIN BĂTĂLIA STALINGRADULUI

Acum când am sfârșit ce am avut de spus din cele ce am trăit, văzut sau mi s-a povestit de la cei care au fost în bătălia Stalingradului, mai rămân de spus o seamă de cuvinte.

Am scris aceste amintiri pe hârtie, în aproape douăzeci și cinci de ani, începând socoteala cu momentul trăit. Cât s-ar părea de mult acest timp, amintirile mele nu s-au șters din minte așa cum petele de sânge nu se puteau șterge de pe mâinile Lady-ei Macbeth. Aceeași fierbințeală de sânge proaspăt arde și acum în sufletul meu. Sunt sigur, voi merge și eu în pământul mormântului meu cu ele, așa cum le-am trăit de proaspete și dureroase. Pentru că este un adevăr pe care vreau să-l las mărturie: nu pot scăpa de aceste amintiri.

Când m-am întors acasă, în luna mai, fericită și frumoasă ca orice lună mai, eram slab, cu ochii sticloși și mișcările repezi și neașteptate ale unui animal sălbatec, de pradă. Așa mi-au spus cei ai mei de acasă, îi înfricoșasem. Ziua stăteam tăcut și plictisit iar seara povesteam și beam până mă făceam turtă. N-am fost niciodată un om căruia i-a plăcut să bea, așa că mă îmbătam destul de repede, dar beția o aveam cumplită. În delirul meu repetam seară de seară trecerea peste

Marea de Azov înghețată. Îmi dădeam seama că îngrozesc pe nevastă-mea și cumnată-mea, dar nu putea face altfel. Aceasta a durat câteva luni, două-trei, până m-am dus la mare și acolo seninătatea grecească a cetății de lângă albastrul clar al mării și cerului m-au liniștit. Mi-am reluat viața mea simplă de om îndrăgostit de descoperirea legilor naturii.

În toamnă am plecat din nou pe front, în Rusia, de data asta medic într-o echipă de deparazitare, în dosul frontului, acum apropiat mult de țară. Era pe Nipru. Puteam ajunge acasă într-o zi și o noapte de mers cu trenul. Soarta a vrut ca să plec de acolo cu câteva zile înainte de a se rupe din nou frontul și să nu mai trăiesc tragedia din iarna precedentă. M-am întors acasă în martie 1944 și pentru mine războiul s-a terminat, bombardamentele Bucureștiului și întâmplările care au urmat, le-am trăit alături de nevasta mea, în mijlocul familiei mele.

După război am avut copii și în liniștea serilor de vară petrecute la Telega, unde aveam o casă și-o grădină, am început să povestesc din nou. Nu mai povestisem de la întoarcerea mea acasă. Stăteau toți sub lumina lunii de august, pe terasă, tăcuți, sub povara nenorocirilor și tragediilor prin care trecusem.

Și până la sfârșit am scris pe înecut, întrerupt de mari perioade de timp, dar de scris am scris aceeași substanță nemodelată și nestilizată. De cetit le-am cetit numai familiei mele, totuși nu tuturor și nu pe toate. Mama mea n-a apucat nimic de cetit. A murit acum câțiva ani, deci puteam să-i cetesc măcar povestirea lui Horia cu care a trăit în casă după război.

Comandantului meu, nea Mitică, cu care m-am văzut de când s-a terminat războiul, în fiecare an măcar, la masă la mine, nu numai că nu i le-am cetit, dar nici nu i-am spus că le-am scris sau că am intenția să le scriu. De câte ori ne-am întâlnit, ne-am adus aminte în grabă de câte unele din întâmplările petrecute de amândoi, apoi, parcă înspăimântați de ele, am schimbat șirul vorbirii, ne-am simțit bine căutând să le lăsăm uitării. Amândoi ne dădeam seama povestindu-le, că puterea lor

se mărește, că sunt prea dureroase și preferam să le înfundăm înapoi în umbra tăcerilor trecutului. Probabil că nea Mitică va muri fără să știe că a devenit nemuritor, model al eroului modest, iubitor și absolut lipsit de emfază. Și totuși n-am făcut din amintirile mele un mister, nici nu mi-a fost frică să se risipească și să nu fie cunoscute și să nu servească celor ce m-au făcut să le scriu, cum am anunțat în primul lor capitol.

Sunt sigur că așa cum cronica lui Neculce, care nu a circulat în timpul vieții lui, sau răspândirea ei a fost foarte restrânsă, în manuscript, pe la câțiva prieteni, și totuși faptele din ea și limba în care a fost scrisă fac istorie și încântă oamenii de litere acum peste două sute și cincizeci de ani de când a fost scrisă, tot așa și scrierea asta de față va trece peste marginile vieții mele și-și va îndeplini scopul pentru care am compus-o.

Povestea asta tristă a fost făcută în etape în decursul mai multor ani. Oricât s-ar părea că discontinuitatea muncii ar aduce discontinuitatea unei lucrări, aceasta nu e adevărat. „Si parva licet componere magnis", așa ca să așez ceea ce am scris în aproape douăzeci și cinci de ani alături cu ceea ce a fost scris în Biblie sau în poemele homerice, trebuie recunoscut că timpul în care au fost scrise aceste texte se întinde mult mai mult decât timpul întrebuințat de mine.

Pentru mine, mai mult decât atât, a fost un bine.

În lungul timp cât am scris, au trecut anii peste mine, am văzut multe și am înțeles multe. Materialul a rămas același, perspectiva s-a modificat. Groaza cu care am venit din toate întâmplările prin care am trecut și-a șters amprenta de pe ele, făcându-mă mai obiectiv și mai puțin angajat. S-a vorbit mult atunci despre cruzimea rușilor și sigur că a existat, dar nu a existat așa cum s-a vorbit atunci. Este sigur acum, când privesc înapoi, că lucrurile nu puteau fi decât așa cum au fost și, și mai mult, m-am convins că rușii trebuie înțeleși. În definitiv, când ești strâns în colț și ești gata să ți se ia capul, ce să faci? Nu te sălbăticești? Dar când mă gândesc ce orori au făcut francujii în

revoluția lor, americanii în războiul de secesiune și englezii în războiul cu Burii nu mi se face părul măciucă? Sălbăticia este omenească ca și duioșia și are, după perspectiva adusă de timpul din care o privești, înțelesuri și sensuri deosebite. E fără îndoială că nu trebuie să mai existe, dar asta nu se poate împlini decât atunci când se va ajunge să nu se mai rezolve prin violență cine are dreptate și cine nu.

Cu gândurile astfel adunate văd un nou rost amintirilor mele, pe care nu le-am bănuit atunci când am început să le scriu.

Cartea asta este un pamflet împotriva războiului.

N-am început s-o depăn pe hârtie în acest scop. Nu! Am scris-o întâi din prea plinul care a existat în mine și, al doilea, pentru a rămâne în literatura noastră o pagină cum încă nu avem.

Nu cunosc amintiri nici din războiul din 1877, nici din 1913, nici din 1916–1918, cu atât mai puțin din 41–45. Avem desigur scrieri, dar ori au un caracter apologetic, ori unul tehnic. Viața unui om în război se găsește în diverse romane românești, dar războiul aici este un decor sau un procedeu pentru a caracteriza un personaj sau pentru a determina o situație. Ceea ce am scris eu nu este așa ceva, ci e descrierea simplă a vieții unui medic în mijlocul suferințelor maselor de oameni. Să nu-i dea Dumnezeu omului cât poate îndura.

De atunci, trăind între oameni încă un sfert de veac, din ce în ce m-am convins că toate suferințele războiului sunt absolut inutile. Un fel de portofoliu putred al unei bănci în faliment: există, dar n-ai ce face cu el. Viața curge fără să țină seama de ele, chiar fără să le cunoască. Toate chinurile celor cu un glonț în burtă, lăsați singuri pe câmpul înghețat, încă nu morți, dar nici vii și, în orice caz, incapabili să se apere de jivinele care dau târcoale locului bătăliei, nu o știu decât ei. Nici femeile lor, nici copii lor și nici măcar noi, care am fost lângă ei până au căzut, nu le știm. Și asta a aranjat într-un fel viața celor ce depindeau de ei? Femeile lor îi plâng și după un timp se fac

iarăși frumoase și se îndrăgostesc de un alt om și fac casă cu altul. Copii cresc mari și își simt datoria să fie emoționați când li se vorbește de ei, de moartea lor. Și mamele lor îi uită până la sfârșit. Fioros zeul uitării. Nu mă revoltă nimic din toate astea. E bine că există uitare, mă întreb însă, cum m-am întrebat de atunci de atâtea ori: pentru ce toate nenorocirile întâmplate? Pentru ce sălbăticiile, din oricare perspectivă privite?

Știu cu siguranță că n-am să schimb lumea, nici că o să pot ieși din ea. Curg în ea, în cursul ei, ca un sloi înghețat de spaima durerii din ea, nu mă pot totuși opri să spun că sensul adânc al cărții scrise de mine, pe care nu m-am gândit să-l pun în ea, dar a ieșit firesc, pentru că real este ca să nu se mai întâmple ce s-a întâmplat.

CUPRINS

Soldatul rus.....5
Rostov. Noiembrie 1942.....10
În drum spre front.....16
Toată vara ura, ura şi la iarnă.....22
În refacere.....30
Înapoi la front.....38
Cine o să îngroape pe bieţii băieţi.....47
Pregătiri pentru Crăciunul 1942.....58
De Crăciun.....66
Începutul retragerii.....75
Bătălia din jurul Rostovului.....82
Ultima misiune.....87
Angina pectorală.....97
Balul.....102
Noaptea înaintea trecerii.....113
Trecerea.....117
Noaptea la Taganrog.....123
A doua zi la Taganrog.....127
Generalul Saidac.....131
După asta.....137
Convorbirea cu doctoriţa.....142
Fratele meu Horia.....150
Şase zile singur.....157
Întâlnirea în stepă.....164
Der goldene fasan.....169
Drumul spre Nicolaev.....175
Cumnatul meu Neagu.....184
În Stalingrad.....192
Sfârşitul.....201
Aci se sfârşesc amintirile din bătălia Stalingradului.....208

Iulie 1939. Poziția bateriei pe „Fața Bouluí". Regimentul de artilerie Div. 4.

Fotografiile ca și legendele aparțin autorului

În fața infirmeriei, cu sergentul Garici și cu soldați bolnavi

Decembrie 1942. Bătrîn rus

Artlerişti români fericiţi că au cămile pentru tras tunurile (Toamna lui 1942)

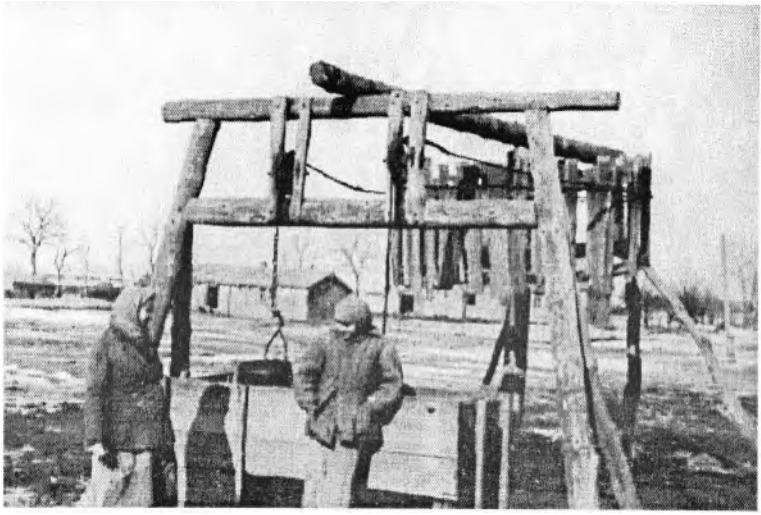

Fântânel cu fete frumoase (Decembrie 1942)

Locotenent Mitrea și plut. major Voinea împreună cu localnici, înainte de a intra în dispozitivul bătăliei (Decembrie 1942)

Autorul (stinga) *cu ordonanța sa, în fața unei case din sudul Stalingradului*

Într-un sat, la sud de Stalingrad
(Decembrie 1942)

Locotenentul Iliescu, Nea Mitică, Țochi, nea Fănică în fața școlii devenită infirmeria batalionului
(Decembrie 1942)

Căpitanul comandant al escadronului de cavalerie al Diviziei II
(Decembrie 1942)

Autorul (al doilea, în picioare) în fața infirmeriei
(Decembrie 1942)

Goga, ordonanța
(Ianuarie 1943)

Căpitanul Vonescu Dumitru vorbește batalionului de pionieri ai Div. II infanterie (Decembrie 1942)

O fată frumoasă dintr-un sat de lîngă Stalingrad (Decembrie 1942)

Tancuri germane în operația de despresurare a Stalingradului (Decembrie 1942)

Pe drumul de retragere spre țară. Nea Mitică, nea Fănică și autorul (de la dreapta spre stînga) (Februarie-Martie 1943)

Bateria de pionieri ai Diviziei II infanterie în marș (Ianuarie 1943)

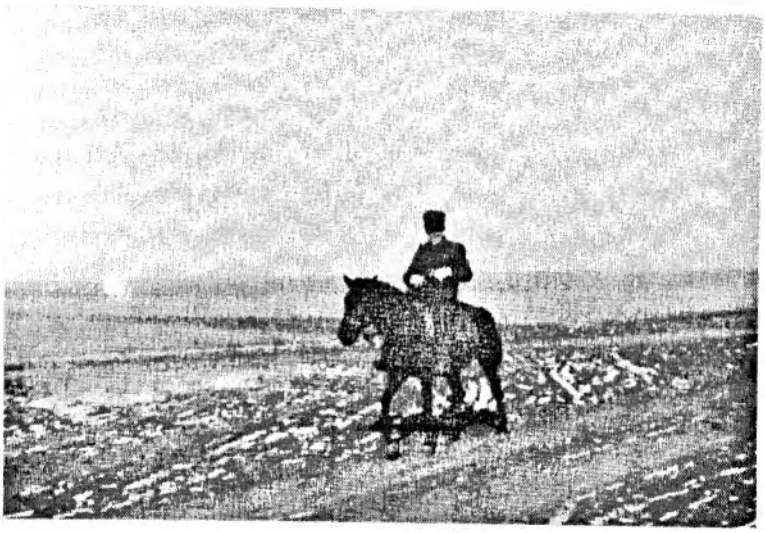

În retragere spre țară (Februarie-Martie 1943). *Majorul Voinea*

În editura **JURNALUL LITERAR**
au mai apărut:

- **CAETE DE DOR** vol. 2 1951–1956 (Reeditarea revistei lui Virgil IERUNCA și C. AMĂRIUȚEI)
- **Generalul RĂDESCU ÎN CORESPONDENȚA SECRETĂ A EXILULUI**, vol. 3 (sept. 1951 – oct. 1953)
- Octavian VUIA. **ADUCERE AMINTE** (eseuri)
- Paul GOMA. **BASARABIA** (roman)
- Sorana GURIAN. **OCHIURILE REȚELEI** (roman)
- Theodor CAZABAN. **ESEURI ȘI CRONICI LITERARE**
- Diana CRISTEV. **IDEI ȘI RITURI FUNERARE ÎN LUMEA GRECO-ROMANĂ**
- Ileana CORBEA, Nicolae FLORESCU. **RESEMNAREA**